

Programa Doctorat en Geografia
Universitat Autònoma de Barcelona

Estratègies de desenvolupament
local rural, gènere i processos
innovadors en la nova ruralitat:
**l'aportació de les dones al
desenvolupament, la innovació
i la governança territorial
a l'Alt Pirineu i Aran
(Catalunya)**

Tesi doctoral realitzada per
Marta Pallarès-Blanch

Dirigida per
Dra. María José Prados Velasco

Tutoritzada per
Antoni F. Tulla Pujol

Universitat Autònoma de Barcelona
Departament de Geografia
Facultat de Filosofia i Lletres

Setembre 2014

Programa doctorat en Geografia

UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA

UAB

Universitat Autònoma
de Barcelona

**ESTRATÈGIES DE DESENVOLUPAMENT LOCAL RURAL, GÈNERE I
PROCESSOS INNOVADORS EN LA NOVA RURALITAT: L'APORTACIÓ DE LES
DONES AL DESENVOLUPAMENT, LA INNOVACIÓ I LA GOVERNANÇA
TERRITORIAL A L'ALT PIRINEU I ARAN (CATALUNYA)**

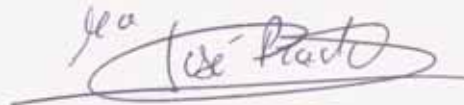
Tesi doctoral realitzada per

Marta Pallarès Blanch

Dirigida per

Dra. María José Prados Velasco

Tutoritzada per

Antoni F. Tulla Pujol

**Departament de Geografia
Facultat de Filosofia i Lletres
Universitat Autònoma de Barcelona
Setembre 2014**

Disseny de la portada per:

Ramón Berga Agullana

Que reflecteix les mans d'una noia francesa en el Curs de Cistelleria del 2012 a l'escola municipal d'art de La Seu d'Urgell, Impartit per una cistellera de l'ètnia gitana que viu a la Seu.

Aquesta tesi doctoral ha tingut el suport dels ajuts del Pla de Llengües de la UAB (2011-2015) per a la redacció en català, Servei de Llengües de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB).

Agraeixo

a la Concepció, a la Imma, a la Roser, a la Carme i a la Isabel

a la María José Prados que hagi confiat en mi en tot moment, sent capaç d'entendre els meus períodes absents i els incompliments d'entregues,

a l'Antoni Tulla el lideratge determinat a fer-me a assolir els objectius en els deguts terminis, conscient veterà.

a la Imma Pallarès l'enorme generositat i donar-me el temps, que sovint no tenim a la Fundació, per a poder prioritzar la tesi.

al Borja García per la capacitat d'adaptació, en els bons i els mals moments.

a la Rosa Blanch el seu pragmatisme i suport logístic, a la Concepció Blanch el feminisme vital que m'ha transmès, a les persones entrevistades, algunes re-entrevistades, confiant-me aspectes de la seva vida i dedicant-me el seu temps. Al territori, que malgrat hostil a moments, sempre m'ha donat eines d'anàlisi i accés a formes de vida creatives.

Agraeixo el suport de les companyes i companys dels projectes de recerca, en especial a l'Ana per la seva ajuda tècnica. També vull agrair als grups de recerca de geografia i gènere, de geografia econòmica i del GRAMP la seva ajuda, i molt especialment als seus fundadors, Maria Dolors Garcia Ramon, Montserrat Pallarès Barberà, i Joan Manuel Soriano.

Dono gràcies a tota la gent dedicada al territori que formen part de la meva xarxa, en la que hi tenen un lloc central les companyes de la Fundació CEDRICAT, autèntiques companyes de trinxera.

Agraeixo al Ramon Berga pel disseny de la portada i a l'Alexis Vizcaíno l'ajuda, més enllà de la seva feina de traductor.

a la Lourdes Viladomiu, el Jordi Rosell, la Lourdes Feixa, l'Oriol Estela, l'Alba Caballé, als amics geògrafs, sociòlegs i economistes de la Universitat de Lleida, al Xavi Canut, l'Arcadi Castillo, l'Oriol Nel·lo i Toni Torrent per facilitar-me sempre, sempre, la informació que han pogut.

als amics i amigues de l'ànima l'empoderament.

Aquesta tesis doctoral ha sigut possible gràcies a la beca del Programa "Talent-Empresa", 2011-2014 (TEM-DGR 2010), Agència Catalana d'Ajuts per la Recerca (AGAUR), Departament d'Economia i Coneixement de la Generalitat de Catalunya, que fou atorgada a la Fundació Centre de Desenvolupament Rural Integrat de Catalunya (CEDRICAT); i també al finançament dels projectes "Desenvolupament econòmic i participació de les dones al govern local de muntanya" de l'Institut Català de les Dones U-9/10 (2010 i 2011); CSO2009-08271 "Los paisajes de las áreas de montaña. Patrones de gestión y ocupación del territorio" 2010-2012; CSO2012-31979 "Desarrollo rural en áreas de montaña: La segunda major opción en el territorio como instrumento para la diversificación productiva" 2013-2015, aquests dos últims finançats pel "Ministerio de Economía y Competitividad", abans "Ministerio de Ciencia e Innovación.

**LOCAL RURAL DEVELOPMENT STRATEGIES, INNOVATIVE
PROCESSES AND GENDER IN THE NEW RURALITY: THE
CONTRIBUTION OF WOMEN TO DEVELOPMENT, INNOVATION
AND TERRITORIAL GOVERNANCE IN THE HIGH PYRENEES AND
ARAN, CATALONIA.**

Marta Pallarès Blanch

ÍNDEX

Presentació	1
Resum	6
Resumen	6
Abstract	7
Capítol primer: Objectius, metodologia i marc teòric.	8
1. Introducció	8
2. Hipòtesis	8
3. Pregunta de recerca	9
4. Compendi de publicacions	9
5. Objectius	10
6. Àrea d'estudi	11
7. Mètodes i fonts	12
8. Temàtica, antecedents i marc teòric complementari	16
8.1. Antecedents	16
8.2. El desenvolupament territorial: el nou paradigma dels estudis rurals	17
8.3. El desenvolupament sostenible	20
8.4. Desenvolupament rural	20
8.5. El desenvolupament rural a les àrees de muntanya	24
8.6. El desenvolupament local	28
8.7. El desenvolupament econòmic i local	29
8.8. El desenvolupament local rural	30
8.9. El desenvolupament humà	31
8.10. La governança territorial	31
8.11. El capital social, les xarxes i lleialtat espacial	34
8.12. Inclusió i desenvolupament rural	37
8.13. La contribució de les teories de gènere al desenvolupament local rural i la innovació social	39
8.14. Altres enfocaments: la resiliència social	41
8.15. Elements específics de l'Alt Pirineu i Aran	43
9. Elements innovadors del projecte de tesi	49
Capítol segon: <i>Naturbanization: New identities and processes for rural-natural areas</i>: 143-165, London: Taylor & Francis Group.	50
Capítol tercer: <i>Urbani izziv, volume 23, supplement 2, 2012: S87-S96.</i>	81
Capítol quart: <i>Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles N° 62 – 2013: 379-402 i 505-510.</i>	93
Capítol cinquè: <i>GEOGRAPHICALIA (2013), 63-64: 121-156.</i>	125

Capítol sisè: <i>Biblio 3W. Revista bibliogràfica de Geografía y Ciencias Sociales, vol. XIX, nº 1057, 5-01-2014: 18 pp.</i>	163
Capítol setè: <i>European Countryside, Vol. 6 (2014), number 2: 118-160.</i>	185
Capítol vuitè: <i>AGER. Journal of depopulation and rural development studies.</i>	231
Capítol novè: Discussió dels Resultats.	259
1. La importància del capital ambiental de l'APA	259
1.1. La influència del capital ambiental en l'atracció de nous residents a l'APA	259
1.2. Dues vies de desenvolupament local/rural en relació al capital ambiental	260
1.3. El capital ambiental en les polítiques d'ordenació territorial	261
1.4. Identitats contraposades respecte al capital ambiental	262
1.5. El capital humà i social dels Parcs Naturals i Parc Nacional poc integrat a la governança territorial de l'APA	263
1.6. Els models de desenvolupament local rural de l'APA en contrast	264
2. L'eco-economia com una via de desenvolupament local/rural alternativa a la globalització	265
2.1. La nova empremadoria de les dones i l'eco-economia a l'APA: empoderament i lideratge.	266
2.2. La coherència de la nova empremadoria de les dones amb els principis del desenvolupament local rural integrat	267
3. Desigualtats de gènere en la participació en el desenvolupament local/rural i la governança territorial de l'APA	269
3.1. Aspectes facilitadors i limitadors de la participació de les dones als governs locals de l'APA	269
3.2. Contribucions al desenvolupament i al govern local: dones joves i alguns homes joves	270
4. La inclusió i la innovació social en el desenvolupament local/rural de l'APA	270
5. Estructures per al desenvolupament rural integrat o desenvolupament neo-endogen desintegrat	272
6. Oportunitats i mancances en l'aprenentatge col·laboratiu institucional de l'APA	274
7. L'agència reflexiva col·lectiva	275
8. Validació d'hipòtesi i conclusions	276
Bibliografia:	278
Annex:	297
Indicadors de qualitat de les publicacions	299
Autoritzacions i renúncia de les co-autores i co-autor	302

C APÍTOL 1

1. INTRODUCCIÓ

La finalitat de la tesi "Estratègies de desenvolupament local rural, gènere i processos innovadors en la nova ruralitat: L'aportació de les dones al desenvolupament, la innovació i la governança territorial a l'Alt Pirineu i Aran (Catalunya)" és doble. Per una banda, la tesi respon al propòsit d'explorar la contribució i la innovació dels treballs de les dones en el desenvolupament local de les àrees rurals de Catalunya, prenent com a estudi de cas la regió de l'Alt Pirineu i Aran (APA). Per una altra banda, amb la realització d'aquesta tesi es busca avançar en el coneixement dels factors que afavoreixen i els que obstaculitzen la generació d'una dinàmica creativa per al desenvolupament local rural del territori de l'APA.

La diversitat temàtica d'aquesta tesi s'explica per cinc raons principals. En primer lloc, respon a la pròpia natura transdisciplinària del concepte de desenvolupament territorial en un sentit ampli i de les seves diverses variants; rural, local, econòmic, humà etc. En segon lloc, és resultat de la decisió de realitzar una tesi pel model de compendi d'articles, fet que permet abordar diverses temàtiques com a unitats diferenciades i integrades a l'hora en una argumentació comú. En tercer lloc, la varietat temàtica tractada és reflex de la complexitat per la qual es distingeix el procés de canvi de les àrees rurals en el context global i és mostra també de la diversitat que caracteritza aquests territoris. En quart lloc, contesta a l'ambició de voler realitzar una tesi sobre desenvolupament local rural introduint la perspectiva de gènere com un aspecte central però no únic. Finalment, i fruit de l'anterior, l'abordatge de la perspectiva de gènere requereix també d'una mirada transversal per a oferir una anàlisi que integri les diferents dimensions dels estudis rurals, especialment plurals des de la disciplina geogràfica.

La tesi es compon de nou capítols. En aquest primer capítol presento els objectius generals de la tesi, les hipòtesis, la pregunta de recerca i mètodes emprats i un marc teòric genèric. Els capítols següents, del segon al vuitè, corresponen a les set publicacions que conformen el compendi i que compleixen amb els set objectius establerts. Finalment, el novè capítol presenta i discuteix els resultats i n'extreu les principals conclusions.

2. HIPÒTESIS

La hipòtesi principal parteix del supòsit que la presència de dones en la política local facilita l'aplicació de mètodes d'organització que capaciten a les institucions per a generar processos de desenvolupament local rural mitjançant la generació o implementació d'instruments de treball i actituds de treball adients.

Les hipòtesis secundàries contemplen que hi ha tres elements imprescindibles per a què existeixi una política de desenvolupament local amb èxit, és a dir, amb resultats positius, per a la prosperitat de les àrees rurals:

1. que la comunitat compti amb discurs propi
2. que s'hi produeixin processos de lideratge institucional i/o civil inclusiu, i

3. que s'hi apliquin iniciatives de cooperació i col·laboració, tant entre institucions en el mateix territori com amb institucions d'altres territoris.

3. PREGUNTA DE RECERCA

La pregunta de recerca general que ha acompanyat el procés d'investigació ha estat: **Què és el que més contribueix a un desenvolupament local rural exitós?** És a dir, quines regularitats comuns es poden trobar entre diferents territoris que han generat processos de desenvolupament local rural exitosos.

4. COMPENDI DE PUBLICACIONS

El compendi de publicacions que es presenta per la tesi inclou set articles, cadascun dels quals ocupa un capítol. A continuació s'exposa la relació dels articles:

Capítol 2

- 1) **Pallarès-Blanch, Marta** (2009) "The benefits of Nature Reserve Areas in local development: An opportunity to develop a sustainable strategy in peripheral areas", in Prados, María José, *Naturbanization: New identities and processes for rural-natural areas*: 143-165, London: Taylor & Francis Group (ISBN 978-0-415-49000-9).

Capítol 3

- 2) **Pallarès-Blanch, Marta** (2012) "Natural Protected Areas and Rural/Local Development: A Sustainable Strategy in Remote Areas", a *Urbani izziv, volume 23, supplement 2, 2012*: S87-S96 (DOI: 10.5379/urbani-izziv-en-2012-23-supplement-2-007) (ISSN 0353-6483; ISSN 1855-8399).

Capítol 4

- 3) Casellas, Antonia; Tulla, Antoni F.; Vera, Ana; **Pallarès-Blanch, Marta** (2013) "Gobernanza local y espacio rural: un análisis territorial desde la perspectiva de género", a *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles N° 62 – 2013*: 379-402 (long abstract in English: p. 505-510) (ISSN: 0212-9426).

Capítol 5

- 4) **Pallarès-Blanch, Marta**; Tulla, Antoni F.; Vera, Ana (2013) " Reintegración de un territorio entre fronteras: El Alto Segre, Pirineos", a *GEOGRAPHICALIA (2013), 63-64*: 121-156 (ISSN: 0210-8380).

Capítol 6

- 5) **Pallarès-Blanch, Marta**; Tulla, Antoni F.; Casellas, Antònia; Vera, Ana (2014) "Entre premios y recortes: el zigzagueante proceso de empoderamiento de las mujeres rurales", a *Biblio 3W. Revista bibliográfica de Geografía y Ciencias Sociales, vol. XIX, n° 1057, 5-01-2014*: 18 pp (ISSN: 1138-9796).

Capítol 7

- 6) **Pallarès-Blanch, Marta**; Prados, María José; Tulla, Antoni F. (2014) "Naturbanization and urban-rural Dynamics in Spain: case study of new rural landscapes in Andalusia and

Catalonia", a *European Countryside*, Vol. 6 (2014), number 2: 118-160 (DOI: 10.2478/euco-2014-0008) (ISSN: 1803-8417).

Capítol 8

- 7) **Pallarès-Blanch, Marta** "New rural women entrepreneurship: drivers of pathways of possible in community resilience", a *AGER. Journal of depopulation and rural development studies* (Iliurat Juliol 2014/ well out July 2014) (ISSN: 1578-7168).

5. OBJECTIUS

La tesi "Estratègies de desenvolupament local rural, gènere i processos innovadors en la nova ruralitat: L'aportació de les dones al desenvolupament, la innovació i la governança territorial a l'Alt Pirineu i Aran (Catalunya)" tracta d'avançar en el coneixement dels factors que afavoreixen i els que obstaculitzen la generació d'una dinàmica creativa per al desenvolupament local rural del territori de l'Alt Pirineu i Aran.

Per a dur a terme aquest propòsit la recerca s'estructura a partir de set grans objectius corresponents a les set publicacions que integren el compendi.

El **primer objectiu** és el de disposar de les eines analítiques per a identificar el model de desenvolupament local rural que s'està aplicant o generant a l'APA com a regió perifèrica de Catalunya. Mitjançant el cas de l'APA s'analitzen les principals dinàmiques demogràfiques, socioeconòmiques, territorials i ambientals a través de la perspectiva de la naturbanització. El fenomen de la naturbanització s'empra com a eina d'anàlisi que exemplifica la interrelació cada cop més intensa entre els fluxos urbano-rurals i les funcions dels territoris rurals i perifèrics, on la component ambiental és fonamental per a generar estratègies de desenvolupament local rural (Pallarès-Blanch et al., 2009).

El **segon objectiu** és el de conèixer els propòsits, els mètodes de treball, els agents més implicats i les perspectives de futur que guien les actuacions en el model de desenvolupament local rural a l'APA. L'anàlisi a través de la naturbanització demostra la influència actual i la potencial del capital ambiental en el desenvolupament local rural de l'APA, motiu pel qual es focalitza l'anàlisi en els òrgans de gestió del parcs naturals (Pallarès-Blanch, 2012).

El **tercer objectiu** és el de conèixer les característiques de la governança territorial de l'APA partint d'una perspectiva de gènere. Per a assolir aquest objectiu, s'estudien les pautes de la participació de les dones en la política local i s'exploren els factors que en són facilitadors i els que en són limitadors (Casellas; Tulla; Vera; Pallarès-Blanch, 2013).

El **quart objectiu** és el d'ampliar el coneixement sobre les característiques de la governança territorial a l'APA, introduint l'aspecte de la cooperació transfronterera i relacionant-lo amb aspectes culturals i compartits amb els territoris veïns (Pallarès-Blanch; Tulla; Vera, 2013).

El **cinquè objectiu** és el d'aprofundir en els factors facilitadors i limitadors de la participació de les dones en la governança territorial de l'APA, focalitzant l'anàlisi en l'empoderament de les dones en el marc de les polítiques d'igualtat i contrastant visions entre els principals actors en el desenvolupament local rural de l'APA.

El **sisè objectiu** respon a la necessitat de contextualitzar el model de desenvolupament local rural de l'APA en relació als seus principals recursos i metodologies de treball en comparació a

altres territoris de muntanya i partint del marc analític de la naturbanització (Pallarès-Blanch; Prados; Tulla).

El **setè objectiu** és el de conèixer les dimensions i característiques de la nova emprenedoria de les dones a l'APA, com estratègies de vida en el context del desenvolupament local rural. L'assoliment dels objectius previs, proporciona les bases per a analitzar la interrelació entre aquestes estratègies de vida amb els recursos locals, les polítiques de desenvolupament local rural aplicades i les d'igualtat de gènere. En aquesta interrelació, el context de la crisi financera, econòmica i sistèmica i que afecta especialment a l'Estat Espanyol, intervé alterant amb força el model de desenvolupament local rural de l'APA de les darreres dues dècades. Aquest capítol o publicació de la tesi, representa el col·lorari de la recerca aplicada en aquesta tesi i dibuixa les possibles vies de desenvolupament local rural del territori estudiat en el context català i global.

6. ÀREA D'ESTUDI

La investigació s'aplica a l'àmbit territorial de l'Alt Pirineu i Aran (APA), la regió de muntanya de Catalunya (Espanya).

L'APA té una situació perifèrica a Catalunya. De fet, la regió representa el 20% de la superfície del país però només l'1% dels habitants. Per tant, la densitat de població és de 13 hab. /Km² (235,3 a Catalunya¹). Durant el segle XX, la regió modifica profundament la seva estructura socioeconòmica passant d'una economia de subsistència a una de serveis (Tulla, 1991; Ventura et al., 2010; Pallarès-Blanch et al., 2013). Al 2012, el 73,1% de les persones ocupades estaven afiliades al sector de serveis, amb un 58% de dones ocupades (55% a Catalunya²). Només el 6,3% de les persones afiliades pertanyien al sector agrícola (15,2% el 1991³). Aquesta "*desagrarització*" (Wilson, 2010) s'ha produït sense una completa industrialització (7,3% dels llocs de treball a la indústria al 2010 enfront de 17,8% el 1991). El sector de la construcció, ara en recessió, és encara el sector més important després dels serveis, proporcionant el 12,4% de les ocupacions al 2012⁴ (16,81% el 2001). La crisi financera de 2008 va dur la taxa d'atur fins al 12,5% el 2012 (17,7% a Catalunya⁵). L'APA és un dels àmbits amb el creixement d'atur més alt (144,1%⁶). No obstant això, aquesta estructura econòmica, ara debilitada, ha proporcionat un nivell d'ingressos per habitant⁷ superior a la mitjana català des de l'any 2000: 18,4 milers d'euros i 17,4 milers d'euros respectivament al 2010.

La immigració ha canviat la tendència de recessió demogràfica iniciada a mitjans del segle XX i que va continuar fins al 1989, quan es va registrar un creixement total de 1,12% i 3,12%⁸ d'augment de la immigració. Des de llavors i fins el 2009, el major creixement anual registrat va ser el 2008, amb un creixement total del 29,88% i 29,77% de la immigració. El capital

¹ Dades de 2013 Institut Català d'Estadística (IDESCAT) dades de l'Institut Cartogràfic de Catalunya (ICC).

² Ibid.

³ Ibid.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

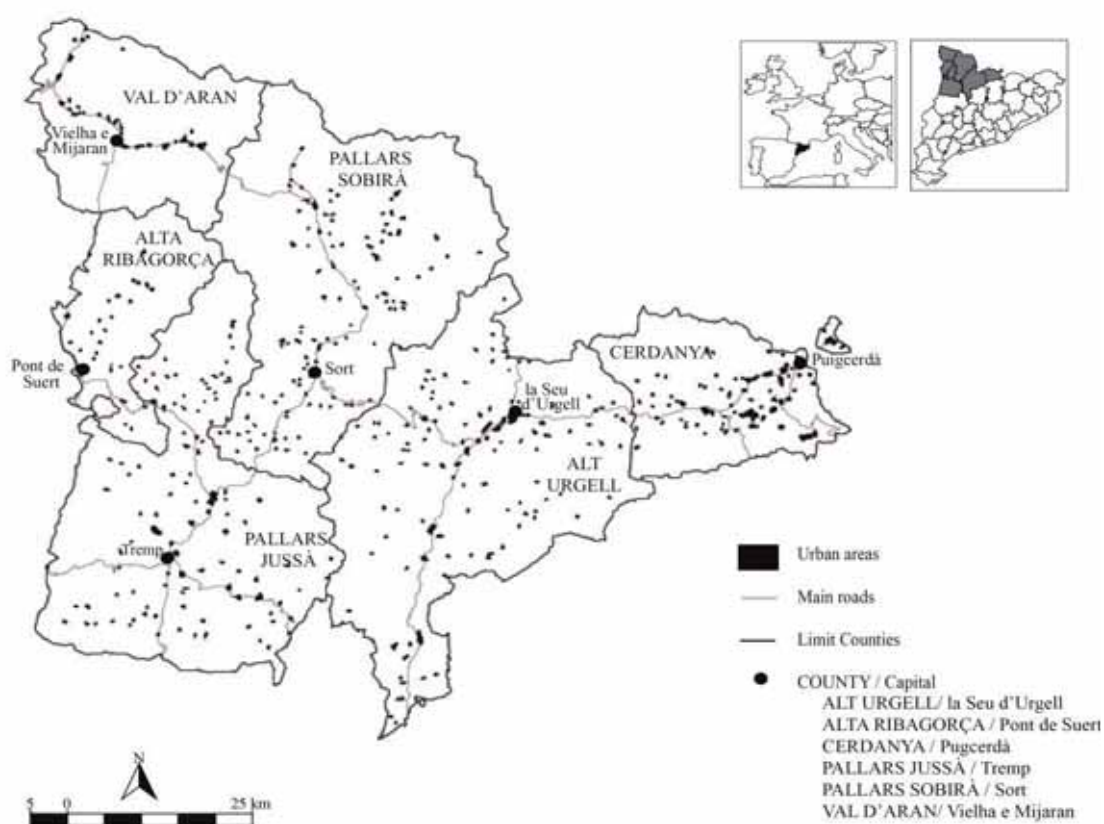
⁶ Dades de l'IDESCAT a partir del Departament d'Empresa i Ocupació (EMO), Govern de la Generalitat de Catalunya.

⁷ Producte Interior Brut. Dades de l' IDESCAT.

⁸ Dades de l'IDESCAT.

ecològic ha estat determinant per la retenció i atracció de persones. D'aquesta manera, entre 1981 i 2011 la taxa de variació de la població en els municipis inclosos en els principals Espais Naturals Protegits (ENP) és del 34.26%, mentre que la taxa de variació de la població fora d'aquest ENP és únicament del 16.65% (Tulla et al., 2014). No obstant això, el 2009, la tendència demogràfica general a tota la regió es va invertir de nou, i per a l'any 2013, el total de la variació de la migració i els creixements dels valors poblacionals són -17,13% i -14,65%⁹ respectivament.

Figura 1. Localització de la regió d'estudi

Font: Elaboració pròpia a partir de las bases cartogràfiques del Departament de Medi Ambient, Generalitat de Catalunya (2012) Territori i Sostenibilitat.

7. MÈTODES I FONTS

Per a poder abordar la complexitat temàtica i la diversitat de factors en joc en analitzar la contribució de les estratègies de vida de les dones en el desenvolupament local rural de l'APA es combinen els mètodes quantitius amb els qualitius. En els casos que la disponibilitat de

⁹ Ibid.

dades ho ha permès s'han realitzat descripcions estadístiques de la distribució espacial i l'evolució en el temps com és el cas de la participació de les dones en la política local, gràcies a la base de dades "Dones i Homes Protagonistes a les Institucions Democràtiques Catalans", elaborat per Marta Corcoy Rius i Patricia Laura Gómez, del programa Ciutats i Persones, de l'Institut de Ciències Polítiques i Socials de la Universitat Autònoma de Barcelona (ICPS). També gràcies a la base de dades del Departament d'Empresa i Ocupació s'ha analitzat la distribució territorial i l'evolució dels ajuts per l'auto-ocupació. S'apliquen també tècniques quantitatives més específiques distribució relativa de la població i de la superfície (la corba de Lorenz i l'índex de Gini) entre quatre àrees de l'àmbit territorial estudiat. Aquestes mateixes tècniques s'empren per analitzar la distribució espacial dels recursos públics en desenvolupament local a partir de les dades del Servei Català d'Ocupació. Finalment, es realitzen estadístiques descriptives de la dinàmica socioeconòmica, demogràfica i espacial a partir de les estadístiques dels censos oficials. També s'ha pogut disposar de les dades sobre la quantitat i tipus d'establiments de producció artesanal a l'àmbit del Parc Natural Cadí-Moixeró gràcies a les dades facilitades per la Fundació CEDRICAT. Una altra base de dades facilitada ha estat la dels beneficiaris del projecte de promoció de l'emprenedoria SOM-Pirineu de l'Institut de Promoció i Desenvolupament de l'Alt Pirineu i Aran.

Per altra banda, per abordar de forma completa i més profunda els processos que intervenen en el desenvolupament local rural, en la governança territorial, en l'empoderament de les dones i els factors facilitadors i limitadors a la política local, així com també per identificar les pautes de treball i d'organització dels agents públics en el desenvolupament local s'utilitza la tècnica qualitativa de l'entrevista semi-estructurada. La qualitat de tècnica en desenvolupament local em permet també obtenir informació participada i observant a través dels diversos projectes en els que he intervingut.

A continuació s'exposen de forma més detallada els mètodes emprats en cadascuna de les publicacions del compendi.

Article 1

Pallarès-Blanch 2009

Es tracta d'un capítol de llibre centrat en un estudi de cas, com a part integrant dels diferents estudis sobre naturbanització arreu d'Europa. Per aquesta raó és una recerca de base empírica en la que s'han emprat fonamentalment fonts secundàries. El primer bloc i teòric, es nodreix d'una àmplia revisió bibliogràfica les dinàmiques urbano-rurals socioespacials i les noves funcions de les àrees rurals en el nou paradigma rural (Bowler, 1992; Brodda, 2007; García & Mateu, 2003; Harper, 1991; Lanot, 2004; Paniagua, 2000; Prados, 2006; Valdovinos, 2000). El segon bloc incorpora la informació bàsicament de caràcter local i regional que prové de normatives i reglaments en quant a la gestió dels parcs naturals, així dades estadístiques descriptives pel que fa a les característiques socioeconòmiques de l'àrea d'estudi. Dues fonts d'informació més s'han de destacar en aquest segon apartat per la seva vàlua original. En primer lloc, els rendiments de la participació a la Workshop Naturbanizacion in the European Union que es va celebrar a La Calahorra, Granada els dies 21 i 23 de març de 2007.

En segon lloc, les aportacions que un grup d'experts feren en la taula rodona centrada en "Els beneficis dels ENP per al desenvolupament local" en el marc de les Primeres Jornades de Desenvolupament Local de l'Alt Pirineu i Aran: "Els valors del patrimoni i el paisatge pirinenc: nous jaciments d'ocupació?", celebrades el 15 de desembre de 2006 i adreçades a professionals del desenvolupament local de l'APA. Comptaren amb 60 assistents. Les jornades foren creades i organitzades per l'autora, dins del Pla de Treball com a Agent de Dinamització i Desenvolupament Local (AODL) a l'Ajuntament de la Seu d'Urgell de 2003 a 2007.

Article 2

Pallarès-Blanch, 2012

S'empren tècniques qualitatives, havent-se realitzat 42 entrevistes semi-estructurades als principals agents en desenvolupament local a l'APA a partir d'un guió original. Els agents representen a l'administració local en la promoció econòmica, turística i de patrimoni cultural, AODL, els Grups d'Acció Local del programa LEADER, les Escoles Agràries i els òrgans de direcció del Parc Nacional i dels dos Parcs Naturals de l'APA. També hi és representat l'organisme regional; Institut de Promoció i Desenvolupament de l'Alt Pirineu i Aran (IDAPA). L'entrevista està enfocada a identificar les estratègies de desenvolupament local aplicades i les estratègies de treball creades en relació als projectes de desenvolupament local a la regió. L'estructura de l'entrevista consta de nou apartats: 1) Línies de treball pròpies del territori que entren en cooperació amb altres territoris; 2) Integració d'aquestes línies amb els diferents sectors econòmics; 3) Articulació dels projectes amb altres nivells de l'administració; 4) Objectius dels Plans Estratègics, si n'hi ha; 5) Diversitat temàtica dels projectes: cultura, medi ambient, turisme, immigració; 6) Participació de diferents actors; 7) Lideratge polític i tècnic; 8) Perspectiva a llarg termini; 9) Voluntat de descentralització. El guió es basa en la metodologia del marc lògic en el desenvolupament local rural (Wiggins & Shields, 1995; Cantero & Figueras, 2000) i s'adapta a les directius per a la gestió de polítiques de promoció econòmica i desenvolupament local a Catalunya (Niubó, 2010).

Article 3

Casellas, Tulla, Vera, Pallarès-Blanch 2013

Es combinen tècniques quantitatives i qualitatives. Per a l'anàlisi de la informació quantitativa s'explota la base de dades sobre càrrecs electes de diferents legislatures, des de la primera legislatura de 1979-83 fins a la de 2007-11. Per a l'anàlisi de la informació qualitativa es realitzen 30 entrevistes semi-estructurades a càrrecs electes i agents locals a partir d'un guió original previ que aborda els següents aspectes: factors facilitadors i limitadors de la participació política de les dones; característiques i factors en l'elaboració de quadres i llistes electorals; característiques dels càrrecs públics ostentats i valoració de la influència dins l'àmbit local; valoracions de l'activitat política; i temes rellevants entre representants públics i societat civil rural. El guió es basa en les teories de la participació de les dones en política (Norris, 1997; Valcarcel, 1997; Verge, 2010) i adapta els principis de la governança territorial (Farinós, 2008). S'obté una imatge completa de l'experiència col·lectiva (Leininger, 1985) a partir de les històries dels informants (Taylor & Board, 1984).

Article 4

Pallarès-Blanch, Tulla, Vera 2013

L'article combina l'anàlisi de fonts secundàries amb les tècniques quantitatives. Les fonts secundàries abracen els estudis sobre la zona, la literatura teòrica sobre cooperació transfronterera (Anderson & O'Wood, 1999; Houtum, 2002; Perkmann, 2003; Abuin, 2007; Kessler & Helming, 2007; Oliveras et al., 2009; Beltran, 2010, Ensellem et al., 2010; Scott, 2012); i l'estadística descriptiva obtinguda a través de fonts locals en relació a les activitats productives no computades en l'estadística descriptiva dels censos oficials. Les tècniques emprades en l'anàlisi quantitativa són: 1) Indicadors d'evolució demogràfica i d'especialització econòmica per cadascuna de les quatre àrees de la regió de sis moments temporals des del 1787 al 2011 a partir dels censos oficials de les quatre unitats espacials d'anàlisi; 2) Concentració espacial relativa de la població (Corba de Lorenz) (Smith, 1975; Taylor, 1977) de l'àrea de l'Alt Segre per les quatre àrees de la regió en els sis moments històrics; 3) Concentració espacial de la població (índex de Gini) per les quatre àrees.

Article 5

Pallarès-Blanch, Casellas, Tulla, Vera 2014a

En aquesta publicació s'apliquen les tècnica quantitativa per a l'actualització del quadre de participació i evolució de la representació de les dones en la política local a l'APA en el context de Catalunya i de l'Estat Espanyol. La tècnica qualitativa s'aplica als resultats de 30 entrevistes semi-estructurades adreçades als càrrecs electes i als principals agents en el desenvolupament local rural de l'APA. S'aplica un procés d'anàlisi inductiva (Bendassolli, 2013) a partir dels indicadors d'empoderament¹⁰ de les dones (Rowlands, 1997).

Article 6

Pallarès-Blanch, Prados, Tulla 2014b

Aquest estudi comparatiu aplica tècniques quantitatives a partir de les dades disponibles als censos per a obtenir la distribució i evolució dels indicadors de creixement dels fluxos demogràfics, de les residències principals i les residències secundàries així com la població estacional a les dues àrees d'estudi. Aquests indicadors són part de la metodologia d'estudi de la naturbanització (Prados, 2009). Es completa aquesta informació amb la documentació en fonts secundàries i la revisió bibliogràfica centrada en la contraurbanització en relació als

¹⁰ D'acord amb el recurs d'assessorament lingüístic *Termcat* del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, el terme anglès empoderament cal traduir-lo al català per apoderament. Tanmateix, el terme apoderament en català té un significat considerablement diferent al què es refereix la literatura acadèmica sobre l'empoderament de les dones des d'una perspectiva feminista. Conscient de la limitació del terme apoderament opto per a emprar la paraula empoderament per a referir-me al procés que "inclou els processos que porten a les persones a percebre's a si mateixes com capaces i amb dret a prendre decisions. Es tracta de la gamma completa de capacitats i potencialitats humanes" (Rowlands, 1995: 102).

http://www.ara.cat/premium/opinio/Apoderament-empoderament_0_809319069.html

Espais Naturals Protegits (Champion, 1995; Halfacree, 1994; 2012; Elbersen, 2001; Mitchell, 2004; Naughton-Treves, 2005; Paniagua, 2008; Prados & del Valle, 2010).

Article 7

Pallarès-Blanch (en revisió)

L'article presenta una recerca que aplica tècniques quantitatives (Corba de Lorenz) per analitzar la distribució espacial i l'evolució recent dels ajuts en desenvolupament local a l'APA. Es realitza també una explotació estadística de les dades dels ajuts a l'auto-ocupació per territoris de Catalunya en funció del seu grau de ruralitat i per sexes en dos períodes temporals. Completa la informació quantitativa l'anàlisi de bases de dades d'activitats locals no públiques sobre foment de l'artesania i de l'emprenedoria. Les dades qualitatives s'obtenen de 30 entrevistes semi-estructurades basades en el marc de la resiliència de les comunitats (Longstaff et al., 2010) focalitzat en l'agència reflexiva col·lectiva i l'aprenentatge col·laboratiu en relació al desenvolupament local rural i la transversalitat del gènere (Atchoarena, 2003; Banca, 2009; Bock, 2014; Shouten et al., 2012).

8. TEMÀTICA, ANTECEDENTS I MARC TEÒRIC COMPLEMENTARI

Basant-me en els marcs teòrics del desenvolupament local rural i territorial, la innovació, la governança i el capital social, i les teories de gènere, adopto un enfoc multi-dimensional per a estudiar les formes d'organització socioeconòmica i les estratègies de vida de les dones en el desenvolupament local rural en el territori de muntanya de l'APA

8.1. ANTECEDENTS

L'elecció de la temàtica respon a dues raons que a continuació resumiré, seguint l'ordre cronològic de la meua introducció en els principals eixos d'anàlisi treballats com a investigadora i tècnica professional.

En primer lloc, destaco la influència que els estudis de gènere han tingut durant la meua formació; tant als estudis de grau en Geografia a la UAB -on vaig mantenir vinculació amb les membres i les activitats del Grup de Geografia i Gènere, des dels seus inicis fins que les meves obligacions professionals m'ho varen permetre-; com, posteriorment, en els estudis de postgrau¹¹, cursos intensius¹² i estades de recerca¹³.

¹¹ Durant el curs lectiu 1989-1990 realitzo el primer any de Postgrau al Departament de Geografia de la Universitat de Durham on hi conec diverses especialistes en estudis de gènere i geografia que són referents internacionals en aquest camp: Janet Townsend professora al Departament de Geografia de Durham, Janet Momsen professora aleshores al Departament de Geografia de Newcastle, Nicky Gregson, estudiant aleshores a Newcastle, entre altres. La meua dissertació de final d'any va ser sobre "El treball a temps parcial de les dones de Washington New Town", al comptat de Tyne and Wear a pocs km de Durham.

¹² Obtinc beca pel curs Intensiu Erasmus "Geography and Gender" celebrat a la Universitat d'Amsterdam (1990); obtinc beca pel curs Intensiu "Geography and Gender" celebrat a la Universitat de Durham (1991) i assisteixo al curs intensiu "Geography and Gender" a la Universitat Autònoma de Barcelona (1993).

La segona perspectiva que defineix l'enfocament de la tesi és l'adopció de l'ampli marc teòric del desenvolupament local rural, com a concepte i pràctica professional que s'inscriu en l'àmbit de les polítiques públiques, concretament en el de l'ordenació i la planificació territorial i socioeconòmica (Plaza, 2006). Rebo reforçada aquesta doble component; conceptual i aplicada del desenvolupament local rural, per dues vies principals. Des del punt de vista acadèmic, a través del lideratge de la literatura acadèmica britànica, amb gran tradició en l'estudi de les polítiques públiques a les publicacions europees de les ciències socials en general, i dels estudis rurals en particular (Murdoch & Pratt, 1993; Esparcia & Paniagua, 2006; Ward & Brown, 2009). La geografia rural espanyola hauria incorporat aquest enfocament de política pública quan, a partir dels anys noranta del s. XX, reemplaça la seva tradició historicista per la perspectiva politico-econòmica i sòcio-cultural (Molinero & Alario, 1994; Maya, 2002; Esparcia & Paniagua, 2006; Lois, 2009). Aquest procés va coincidir amb la introducció de l'Estat Espanyol a la Unió Europea (UE), l'estat membre que més fons estructurals ha rebut durant l'UE-15 (Plaza, 2006).

L'altra via que reforça l'enfocament de política pública és la meua especialització professional en l'àrea de la planificació territorial i socioeconòmica en àrees rurals. En aquest sentit, la tesi se centra més en les pràctiques de desenvolupament local rural més que en les polítiques que les han propiciat (Zapata, 2009). Per això el focus de la tesi està en l'anàlisi de la interacció que es crea posant en relació els canvis socioeconòmics i territorials de l'APA en el context global amb les polítiques vigents i la forma d'implementar-les en la governança territorial local, posant especial atenció a les relacions de gènere.

8.2. EL DESENVOLUPAMENT TERRITORIAL: EL NOU PARADIGMA DELS ESTUDIS RURALS

El desenvolupament rural és un terme que el trobem sovint acompanyat d'altres termes com "desenvolupament rural integrat", "desenvolupament local", "desenvolupament econòmic local", "desenvolupament regional", "desenvolupament sostenible", "desenvolupament territorial", "desenvolupament endogen", "desenvolupament de la comunitat",

¹³ Investigadora becada pel projecte "El rol de les dones en el turisme rural. Un estudi comparat entre Gales i els Pirineus" realitzat al Royal Agricultural College de Cirencester, Gloucestershire, Regne Unit durant l'any 1995. El projecte estava finançat pel programa: Human Capital and Mobility Programme Contract No. ERBCHRXICT930306. El citat centre era un dels integrants de la xarxa RUSSTIC (Research Project for the Rural Social Science Technical Cooperation Network). Aquesta xarxa estava integrada per diverses universitats europees entre elles la UAB a través del Departament de Economia Aplicada de la Facultat de Ciències Econòmiques. Gràcies a aquesta xarxa conec a diverses autores especialitzades en Desenvolupament Rural, com Miren Etxezarreta, Lourdes Viladomiu, Jordi Rosell de la UAB, Maria José Prados de la Universitat de Sevilla, John Bryden de Arkleton Centre, Mark Shucksmith de Geografia de la Universitat d'Aberdeen, entre altres. Anys després, obtinc beca per a realitzar el curs intensiu sobre Polítiques Rurals Comparades a la Universitat d'Inverness (2009) i el segon any del mateix curs a la Universitat d'Oregon (2010) en el marc del Màster en Desenvolupament Rural (UAB) on presento el treball "Women's part in rural development in a mountainous region of Spain". Aquests cursos d'estiu els organitza el Consorci de Polítiques Rurals Comparades que l'integren alguns dels centres de la citada i extinta xarxa RUSSTIC junt amb altres centres nord-americans i de Mèxic. El projecte de final de Màster sobre Desenvolupament Rural. Tot i que hi he tingut continuïtat en els estudis de gènere i en mantenir el contacte amb els noms citats, aquest Màster representa un avanç en el coneixement del Desenvolupament Rural en diversos contextos internacionals i també en el foment de la xarxa de contactes sobre especialistes en Desenvolupament Local a Catalunya.

“desenvolupament humà”, “desenvolupament internacional”, “desenvolupament social” entre els principals. Tots són conceptes que clarament parteixen del llegat weberian que tant ha contribuït en el coneixement de les interrelacions entre la natura, la societat i l'economia (Rodríguez Martín, 2009). Així des d'una perspectiva holística, aquests conceptes comparteixen la idea que les claus per assolir un progrés més equitatiu i sobirà es troben en el propi territori de cada comunitat. Tots ells tenen en comú la visió integral, sistèmica, transversal, ascendent, multi-nivell, multi-actor i multi-faceta. Aquesta és la idea que més recentment aglutina el concepte de “desenvolupament territorial” (Camagni, 2008; Perucca, 2013; Dax 2014), sent reflex del gir territorial en les ciències socials que va ser vaticinat pel geògraf Soja (Benach & Albet, 2010; Pallarès-Blanch, 2011).

La influència del pensament postmodern a les ciències socials és un altre element que contribueix en l'argumentació d'aquests conceptes que defensen la hibridació, les especificitats locals i el descentrament de les autoritats (Murdoch & Pratt, 1993; Coscuella, 1994; Casariego, 1995; Norris, 1998; Pillet, 2004). La convicció que no hi ha fórmules infal·libles ni vàlides per a tots els contextos ha depositat la mirada en el propi territori, en el que s'hi troben unes dinàmiques específiques fruit d'un sistema de valors i identitari que s'articula en xarxes de cooperació creant sinergies que poden ser positives per al progrés.

En les bases teòriques més pretèrites del terme desenvolupament, aplicat a les ciències socials, s'hi troben diferents escoles de l'Economia que, en termes generals, es destriuen entre els dos grans corrents de pensament en relació al paper que aquests atorguen a les forces de mercat i als poders públics. Les primeres aportacions clàssiques conceben el desenvolupament des d'un punt de vista estrictament econòmic, relacionat amb l'atenció prioritària a les necessitats dels països en vies de desenvolupament. La idea tradicional promoguda pels autors subscriptes en l'economia clàssica i neo-clàssica era la que assumeix que el mercat conté, en les seves normes de funcionament, els elements necessaris per produir un creixement sostingut. La constatació que el mercat es mou per criteris exclusivament de benefici personal, va portar a la introducció de la idea de la intervenció de l'Estat per a resoldre els desequilibris provocats pels mecanismes de l'oferta i la demanda, introduint així una justificació teòrica per al suport a les classes i territoris més febles i desfavorits. La necessitat d'introduir mecanismes reguladors per part de l'Estat obria així la possibilitat, encara que no la garantia, de promoure el creixement equilibrat a tot el territori i per a tota la població (Noguera & Esparcia, 1999).

En aquest nou corrent, autors com Rostow, Keynes i Shumpeter, així com els anomenats “estructuralistes” aportaren diferents models d'intervenció de l'Estat, en els que s'hi troba la influència conceptual del materialisme històric. No obstant, el pensament marxista, pròpiament dit, no veu possibilitats d'equilibri entre regions ni entre persones en un sistema capitalista que es basa, en essència, en la creació de desigualtats. Vinculat amb aquesta tendència intervencionista, durant els anys seixantes i setantes del s. XX, les teories del centre-perifèria van donar resposta als desitjos d'emancipació dels països en vies de desenvolupament. Aquests països, tot i disposar de plena sobirania per a regular els seus mercats i de poder intervenir en els seus sistemes d'organització social i productiva, una vegada descolonitzats, no semblaven desprendre's d'una posició de dependència respecte el centre (Noguera & Esparcia, 1999).

El terme desenvolupament rural doncs, junt amb els termes afins com els de desenvolupament integrat, desenvolupament endogen i desenvolupament local està associat i es difon a partir de les polítiques de suport promogudes per organismes internacionals com el Banc Mundial, la FAO, la CEPAL o el Bird en els països en vies de desenvolupament, principalment a Amèrica Llatina (Ray, 2000a; García Pascual, 2006).

L'economia regional o ciència regional és potser la branca de les Ciències Socials que més ha aprofundit en els factors que faciliten el creixement econòmic, introduint la dimensió territorial i social en l'estudi de la localització industrial. De l'anàlisi de les estratègies competitives de creixement de l'activitat econòmica dels territoris sorgeixen tres models de desenvolupament endogen: el districte industrial marshallià (Marshall, 1923; Pyke et al., 1990), el *milieu* innovador (Camagni, 1991; Furió, 1996) i el model d'incrustació industrial (Dalton, 1968; Grabher, 1993; Pallares & Vera, 2001; Becattini & Dei Ottati, 2006). Aquests estudis demostren com les relacions de col·laboració i cooperació permeten superar les deficiències que la petita dimensió, característica del teixit productiu de les àrees rurals, implica en algunes de les fases del procés productiu (Vázquez Barquero, 1990; 2000; Rosell, 2000). Les economies d'escala. en aquest cas. són generades a partir de les sinergies creades en els vincles entre empreses, en aquells casos on hi ha una societat civil participativa, amb una forta inclinació empresarial i una important tradició d'associacionisme i cooperativisme (González, 2006). Per això, la ciència regional va englobar en la dimensió de la presa de decisions política la participació dels grups i els individus i també l'aspecte sociocultural com a element identitari que proporciona cohesió i, en definitiva, el clima propici per al creixement econòmic. Aquests elements són els que poden fer competitius els territoris (Camagni, 1992) creant medis innovadors (Becattini, 1987) a partir de factors locals diferenciats, com ara la qualificació de la mà d'obra, el 'saber fer' tècnic i organitzacional, la cultura emprenedora etc. Aquest corrent genera els conceptes d'economia local, producció flexible i districtes econòmics, per a denominar els efectes catalitzadors del procés de desenvolupament (Terluin, 2003).

El procés de descentralització en el repartiment de responsabilitats des de les estructures estatals cap a les autonòmiques, regionals i locals ha estat un factor que ha reforçat l'impuls ideològic i teòric amb el que emergien els diferents conceptes de desenvolupament aplicats al de l'enfocament territorial i local. Aquest context ha propiciat l'avanç de les polítiques públiques en el disseny de programes específics d'actuació inspirats en aquesta visió de re-territorialització, on la participació ciutadana, la concertació entre els agents socials i la coordinació interadministrativa ocupen un lloc central (Pérez & Carrillo, 2000). Això ha intensificat l'especialització en l'acció pública. Així, cadascun dels termes afins al desenvolupament rural, com el de desenvolupament integrat, el desenvolupament endogen, el desenvolupament local, desenvolupament sostenible etc. posen l'accent en un aspecte determinat en el conjunt d'aquest nou paradigma. D'aquesta manera, "desenvolupament sostenible" es refereix expressament a l'aspecte durable d'un sistema de funcionament i organització socioeconòmica, mentre que "desenvolupament econòmic local" posa l'accent en l'aspecte de funcionament i organització socioeconòmica específic d'un territori delimitat, generalment associat a la menor unitat de gestió administrativa; municipis i comarques a Catalunya (Hernando, 2007; Pérez & Carrillo, 2000).

De tots ells, el desenvolupament sostenible mereix ser tractat amb més deteniment en relació a les àrees rurals perquè fa referència al model d'explotació dels recursos naturals i també

perquè, fruit de la creixent conscienciació mediambiental, el desenvolupament sostenible és el terme que més sovint acompanya al de desenvolupament rural.

8.3. EL DESENVOLUPAMENT SOSTENIBLE

La idea de sostenibilitat havia rebut la influència dels moviments socials ecologista i feminista en la societat dels anys setantes i vuitantes i també de la creixent consciència global, expressada en l'*Informe Meadows* (1972) (Corbera, 2006), on s'alertava sobre el possible esgotament dels recursos naturals del planeta i el seu deteriorament com a resultat del model de creixement il·limitat que imperava als països desenvolupats. Aquest informe i la celebració de la primera *Cimera de la Terra*¹⁴ (1972) van marcar un punt d'inflexió en la política internacional del medi ambient, aconseguint l'aprovació de protocols d'actuació per part dels Estats per a assolir un desenvolupament sostenible. Tanmateix, tant l'incompliment dels acords com el propi contingut d'una de les declaracions de referència, l'*Informe Brundtland*, han generat crítiques i decepcions notables. En l'Informe Brundtland (1987) es defineix el desenvolupament sostenible com el que "garanteix la capacitat de satisfer les necessitats del present sense comprometre les possibilitats de les generacions futures" (COMISIÓN, 1987, 29). Les crítiques se centren en l'ambigüitat del concepte "necessitats" i en el fet que, en el seu plantejament se segueix confiant en el creixement econòmic capitalista com a via per assolir l'objectiu de satisfer les necessitats de la població mundial (Corbera, 2006; Plaza, 2006; Farinós, 2008). Durant els norantes i la passada dècada han sorgit nous instruments de planificació ambiental a nivell local, com les *Agendes 21*, i el qualificatiu de sostenibilitat s'ha acabat imposant en la retòrica dels plans, programes i lleis de les polítiques públiques (Corbera, 2006; Farinós, 2008). No obstant, sovint no es compleixen els objectius marcats o bé no s'apliquen les lleis, com és el cas de la Llei espanyola per un desenvolupament sostenible del medi rural¹⁵. Per aquesta raó s'ha creat el terme "desenvolupament sostenible institucional" fent al·lusió a l'abús del terme sostenibilitat o creixement sostenible, sent un terme omnipresent en els discursos polítics i en la literatura acadèmica però amb un significat vague (Corbera, 2006; García Pascual, 2006; Martínez-Alier, 2013). Una altra font d'inspiració en la semàntica del desenvolupament sostenible és la influència de l'agro-ecologia, l'ecologia política, l'economia ecològica i l'agricultura ecològica, que han estat subdisciplines centrals en la conceptualització de la multifuncionalitat de l'agricultura (Ray, 1997; Ploeg et al., 2000)

8.4. DESENVOLUPAMENT RURAL

8.4.1. Definició i evolució del concepte

Entre les seves diverses i nombroses definicions, hi ha un ampli consens en convenir que el terme desenvolupament rural es refereix a un model de desenvolupament per a les comunitats rurals que, a més de garantir uns nivells de benestar econòmic, inclou altres aspectes igual de determinants per a la qualitat de vida de les persones (Etxezarreta, 1988; Florencio Calderón, 2000; Camarero & Sampedro, 2008).

¹⁴ Cimera de la Terra és el terme comú per a anomenar les Conferències de les Nacions Unides sobre el Medi ambient i el Desenvolupament convocades per la ONU; Estocolm 1972, Rio de Janeiro 1982, Johannesburg 2002 i Rio+20 2012.

¹⁵ [Ley 45/2007, de 13 de diciembre, para el desarrollo sostenible del medio rural](#)

D'acord amb la UNESCO i la FAO, el desenvolupament rural fa referència a un conjunt d'actituds i processos que han d'anar encaminats a aconseguir la millora de la qualitat de les formes de vida de les persones de forma sostenible i equitativa.

"Rural development: encompasses agriculture, education, infrastructure, health, capacity-building for other than on-farm employment, rural institutions and the needs of vulnerable groups. Rural development aims at improving rural people's livelihoods in an equitable and sustainable manner, both socially and environmentally, through better access to assets (natural, physical, human, technological, and social capital), and services, and control over productive capital (in its financial or economic and political forms), that enable them to improve their livelihoods on a sustainable and equitable basis". (Atchoarena & Gasperini, 2003, p. 21)

L'amplitud de la definició dona mostra de varies qüestions fenomenològiques. La principal característica del nou paradigma és el seu **caràcter integrador i transversal**, que pretén incidir en les diverses dimensions del món rural, com ara l'especialització econòmica, el patrimoni, el capital social i humà i el medi ambient (CEC, 1996; Ploeg et al., 2000; García Rodríguez et al. 2005). Com que és més un procés que una teoria, el desenvolupament rural, es concentra en les formes d'organització més que en models prefixats, ja que el caràcter integral i transversal no és només teòric sinó també producte de l'acció. És a dir, és una política que es posa en relació amb altres diverses i variades polítiques en les que s'hi requereix la participació de la societat civil i de persones individuals per a **generar dinamisme i mobilització dels recursos i reorganització dels recursos** (Shucksmith, 2010). El desenvolupament rural aspira a transformar mitjançant una correlació d'esforços en una constel·lació determinada d'actors, recursos, formes d'organització i d'estratègies de vida. Amb aquest element, el desenvolupament rural s'obra cap a un altre camp temàtic, el dels drets civils i humans, l'equitat, la subsidiarietat, les capacitats humanes l'empoderament de les persones o els grups.

8.4.2. Característiques del desenvolupament rural

En les bases argumentals del desenvolupament rural s'hi troben, tant en la seva pràctica com en la teoria, tres aspectes essencials en la societat rural des de finals del s. XX: a) Les diferents dinàmiques territorials en les àrees rurals, que són fruit del seu diferent posicionament en relació a aspectes competitiu, d'accessibilitat, de disponibilitat de recursos i també de formes i ètiques del treball, així com aspectes identitaris i culturals; b) L'augment dels fluxos humans, en particular les migracions urbano-rurals, relacionades amb les funcions de les àrees rurals naturals, l'augment del poder adquisitiu de la societat, vinculat amb la cultura de l'oci, la terciarització de l'economia, l'augment del turisme etc. (Terluin, 2003); i c) Els efectes de la globalització, que potencien o marginen el posicionament dels territoris en funció, bàsicament, de les regles que marca l'economia capitalista, la liberalització dels mercats etc. El desenvolupament rural doncs, prové de la interacció dels efectes produïts per les forces globals i les respostes locals (Terluin, 2003).

La principal política que s'aplica de forma específica a les àrees rurals deriva de la Política Agrària Comú (PAC) que organitza els fons a partir del Pla de Desenvolupament Rural (PDR),

administrat generalment pels ministeris de agricultura¹⁶ i en el cas de l'Estat Espanyol re-administrat per les Comunitats Autònomes. El PDR gestiona les mesures compensatòries als agricultors, les de suport a la capacitació de les explotacions i les de foment dels joves agricultors entre altres (Prados, 1995). A nivell local i a totes les Comunitats Autònomes, amb algunes diferències, es gestiona per les delegacions comarcals dels departaments d'agricultura.

Davant els desequilibris espacials i les desigualtats socioeconòmiques en el si de la Unió Europea, es va introduir en l'àmbit institucional europeu la necessitat de replantejar la política regional comunitària per a fomentar l'ajust estructural en les regions menys desenvolupades. A partir de 1989 els fons estructurals de la UE se centren en les regions rurals, seguint l'enfocament territorial i implicant l'associació tant entre sectors, com entre els diferents nivells de govern (Ray 2000). Entre els paquets de mesures específiques per aquestes àrees el més significatiu per l'impacte social que ha tingut ha estat el programa LEADER. Els principis d'aquest programa queden recollits al document *The future of rural society* (EU Commission, 1988), on el desenvolupament rural integrat s'hi presenta com una eina essencialment territorial en oposició directa a la base sectorial de la política rural, fonamentada en ajuts a l'agricultura (Ward, 2002; Shucksmith, 2010). La principal innovació del programa LEADER es troba en seva metodologia de treball que es proposa per impulsar el desenvolupament rural, basada en l'aplicació d'un enfocament específic que, segons la seva pròpia definició, és *territorial* pel disseny i execució dels projectes; *ascendent* per la presa de decisions de baix a dalt; *participatiu* per la integració dels agents i institucions representatius de cada lloc en els grups d'acció local (GAL); *innovador* per les accions promogudes en els centres de desenvolupament rural; *integral i multisectorial* per l'anàlisi global de problemes i oportunitats dels àmbits d'actuació; *descentralitzat* per la modalitat de gestió financera; i està *organitzat en xarxa* per voler transferir les experiències obtingudes a altres grups amb la finalitat d'impulsar la cooperació entre els actors per al desenvolupament dels territoris (Knickel & Renting, 2000; Ploeg et al., 2000; García Rodríguez et al., 2005). Els fons pel programa LEADER són administrats a través d'una programació en què la Comissió de la UE, els Estats membres i altres actors regionals i locals, identifiquen els problemes i potencialitats de la zona i proposen una estratègia en la forma d'un document únic de programació. El programa LEADER, que tot i tenir un important impacte social, representa la part més petita del pressupost del PDR (Esparcia et al. 2000; Ray, 2000a; García Rodríguez et al. 2005; Moyano & Garrido, 2007; Shucksmith, 2010). Està gestionat pels Grups d'Acció Local, tal i com requereix la normativa, i aquests estan formats per una representació dels principals agents de l'àmbit de l'àrea LEADER. Aquests grups tenen una persona de gerent, un president i una sèrie de responsables en la seva governança, que té un funcionament similar a una associació. L'autonomia dels grups LEADER es troba en el disseny de les línies d'acció, majoritàriament adreçades al co-finançament d'iniciatives privades i una part, al co-finançament d'iniciatives públiques.

Bàsicament la gran aportació del programa LEADER a les àrees rurals ha estat la de proveir **d'una eina d'ordenació territorial que, en teoria, representa un instrument d'aprenentatge.**

¹⁶ És interessant observar el significatiu que són les denominacions dels diferents governs a les àrees competencials més relacionades amb les àrees rurals. A la Generalitat de Catalunya: Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca, Alimentació i Medi Natural (DAAM) (X legislatura), Departament d'Agricultura, Alimentació i Acció Rural (DAAR) (IX legislatura), Medi Ambient i Habitatge era un departament a part. Al Govern d'Espanya: Ministerio de Agricultura, Alimentación y Medio Ambiente (MAGRAMA) (X legislatura), Ministerio de Medio Ambiente, Medio Rural y Marino (IX legislatura).

El LEADER ha acostat una metodologia que promou la innovació en les iniciatives, fomenta la conscienciació de l'eficàcia dels enfocaments territorials i contribueix a la democratització i consolidació de lideratges, generant un context de governança comunitària, facilitant la gestió empresarial i també ha fomentant la europeització (Esparcia,2000). Per això, el caràcter multi-nivell, multi-actor i multifacètic del desenvolupament rural, a través de l'instrument LEADER, va representar un canvi de paradigma respecte la política agrària aplicada des dels inicis de la UE i fins a la dècada dels norantes del s. XX (Murdoch, 1993; Knickel & Renting, 2000; Ploeg et al., 2000). L'impacte i els resultats de l'aplicació del programa LEADER ha estat un tema central en els estudis rurals que tracten el desenvolupament rural (Esparcia, 2000; Ray, 2000; Shucksmith, 2000; García Rodríguez et al, 2005; Frutos et al. 2006; Navarro et al, 2014; Nemes et al., 2014). Les principals conclusions que se n'extrauen són que la implementació del programa LEADER ha representat a la pràctica significatives aportacions en la forma d'abordar la política pública de les àrees rurals, especialment en els aspectes més intangibles. Hi ha consens en considerar que ha complert els seus objectius en termes de fomentar la diversificació econòmica de les àrees rurals, facilitant la creació de nous negocis, sobretot en el sector del turisme rural i l'agroindústria. Això ha contribuït a la fixació de gent en el territori d'aquestes àrees desfavorides, especialment de gent jove. L'altra gran contribució ha estat que ha introduït l'enfocament territorial, transversal i ascendent en la forma de concebre el progrés de les àrees rurals (Esparcia, 2000). Aquest element però, es veu reflectit només entre l'entorn professional més directament relacionat amb el tema (Navarro et al, 2014, Nemes et al., 2014). En aquest sentit, ha contribuït enormement, s'ha dit, a l'enfortiment de xarxes de cooperació entre els actors, sobretot més entre els experts que entre els propis beneficiaris (Esparcia, 2000). No obstant, no es pot parlar d'èxit absolut. L'aplicació del programa LEADER es proposa el repte de la innovació, que ha de venir donada per l'endegament d'un procés, basat en els recursos locals superant els plantejaments sectorials adoptant una visió integral en el disseny de les polítiques (Ray, 2000; Nemes et al, 2014). En el terreny de la implementació ha comportat la confrontació amb diverses obstacles perquè representa **profunds canvis en l'organització de l'administració tant a nivell de procediments de treball com a nivell de presa de decisions (Navarro et al, 2014)**. Especialment és així en territoris perifèrics i de muntanya a l'Estat Espanyol, on es produeix una superposició conflictiva i a vegades contradictòria entre les diferents polítiques (Frutos et al., 2006). A l'Estat Espanyol, la pràctica inexistència de polítiques de desenvolupament rural fins a la implementació del programa LEADER, així com els èxits que ha proporcionat el programa en matèria d'inversions, són alguns dels factors que han contribuït a la seva popularitat (Esparcia, 2000), sobretot obtinguda en les primeres fases. A la pràctica però, a escala local el LEADER va ser interpretat – i encara és així en alguns casos- en termes d'un programa extern que canalitza ajuts econòmics (Etxezarreta, 1997; Massam & Esparcia, 1998 a Esparcia, 2000). A això hi ha contribuït la nul·la tradició en polítiques d'enfocament endogen a l'Estat Espanyol, la important falta de cultura democràtica i també una escassa cultura de participació, sobretot abans dels norantes (Esparcia, 2000). Per això a l'Estat Espanyol, els resultats són més importants a nivell econòmic que a nivell social. Així i tot, en alguns llocs concrets s'han posat en funcionament processos amb aportacions interessants cap a una cultura més democràtica i de cooperació, la millora de les capacitats de presa de decisions entre l'empresariat rural, permetent donar resposta amb accions coherents a la globalitat de les problemàtiques rurals, i això ha fet i fan l'efecte demostració (García Rodríguez et al., 2005).

En el cas concret de l'Estat Espanyol, els balanços indiquen que hi ha alguns casos assenyalats de grups LEADER especialment actius i que han generat sinergies significatives i genuïnes. En algunes comunitats com Andalusia els GAL són socis actius en la implementació del Pla de Desenvolupament Regional del govern andalús i han estès així les seves responsabilitats més allà de la gestió del programa LEADER (Esparcia, 2000). El paper del sector públic, sobretot dels Consells Comarcals a Catalunya, ha estat molt gran i, en ocasions, s'ha entès la iniciativa més com una competència del propi consell –i per tant, de dalt a baix i no a l'inrevés– que com un programa en el que tots els agents públics i privats de la comarca (Roquer et al., 2005). Les diagnosi estratègiques les fan consultores externes i les línies que recullen tendeixen a prendre poc risc, tant perquè no és fàcil trobar beneficiaris candidats amb aquest perfil, com perquè els polítics que hi són representats tampoc veuen en els LEADER una eina de transformació, ordenació i promoció territorial, sinó un paquet de recursos que poden servir per a consolidar les iniciatives que ja estan funcionant, en el millor dels casos, i en el pitjor, una eina per recolzar el seu propi lobby (Esparcia, 2000; Navarro et al., 2014; Nemes et al., 2014). Aquesta constatació, ha portat a plantejar el grau d'inclusió real d'aquests programes (Shortall & Shucksmith, Esparcia 2007; Dargan & Shucksmith, 2008; Thuesen, 2009; Navarro et al., 2014).

Com que la principal mesura per a promoure el desenvolupament rural integrat és el programa LEADER, la tendència des dels estudis rurals és a centrar-se en els resultats d'aquest programa per a referir-se al desenvolupament territorial de les àrees rurals i per aquest motiu hi ha dedicat aquest ampli apartat del marc teòric general (Dax, 2014).

8.5. EL DESENVOLUPAMENT LOCAL RURAL A LES ÀREES DE MUNTANYA

El primer reconeixement de la UE a les zones de muntanya es realitza el 1975¹⁷, quan s'estableixen ajudes a l'agricultura de muntanya de les àrees desfavorides. La condició de muntanya doncs, ve definida per la UE com una part de les zones agrícoles menys afavorides (LFA) d'acord amb Directiva 75/268 modificada al Reglament 950/97 i posteriorment en l'article 18 de Reglament 1257/99. Des de l'aprovació d'aquest reglaments, els posteriors documents més significatius que fan referència a les àrees de muntanya i zones desafavorides són el Dictamen del Comitè de les Regions de la CE de 21 abril 1995, sobre la Carta Europea de les Regions de Muntanya i el Dictamen de 1997¹⁸ del Comitè de les Regions de la UE sobre una política d'agricultura de zones de muntanya. Tret de les mesures compensatòries per les persones agricultores en àrees de muntanya¹⁹ incloses en la Política Agrària Comú (PAC), la resta són declaracions d'intencions que coincideixen amb les idees-força dominants de la política agrària, rural i mediambiental europea, però sense tenir caràcter de legislació ni de normativa (García Pascual 2006).

¹⁷ Directiva [75/268 / CEE](#) del Consell, de 28 d'abril de 1975, per l'agricultura la muntanya i d'algunes zones desfavorides i Reglament (CE) 1257/1999 relatiu a la ajuda a las zones desfavorides.

¹⁸ Reglament (CE) núm [950/97](#) de 20 de maig de 1997, sobre millora de l'eficàcia de les estructures agrícoles.

¹⁹ La reglamentació catalana pels ajuts a l'agricultura on s'inclou la "Indemnització Compensatòria en zones de muntanya i en zones desfavorides fora de les de muntanya" es troba a [l'ORDRE AAM/19/2014](#), de 30 de gener, per la qual s'estableix i es regula la declaració única agrària de 2014. A l'Annex 3 de dita ordre hi figura la llista actualitzada de les diferents Zones a Catalunya.

El context dels inicis del desenvolupament rural era el d'una crisi de l'agricultura a tot Europa, generada pels excedents agraris en el marc d'un mercat global, fomentats, en part, per la qüestionada política agrària vigent aleshores. La reestructuració agrària, que venia marcada per les lleis del mercat global, va ser especialment dura a les àrees perifèriques, amb una estructura agrària de base familiar i amb poques opcions per a diversificar la seva economia (Etxezarreta et al., 1995; García Rodríguez et al. 2005).

Tot i la realitat polièdrica de l'espai rural, els processos de reestructuració s'expressen en quatre principals problemàtiques comuns, que són especialment accentuades en les àrees perifèriques: 1) la de les transformacions internes del sector agroalimentari i la crisi de l'agricultura familiar (Valdovinos, 2000); 2) els canvis en l'organització espacial de l'activitat i de la població, marcats per la dinàmica discriminatòria del mercat que afavoreix als territoris més ben situats (García Rodríguez et al. 2005); 3) les noves funcions socioeconòmiques, socioculturals i mediambientals que prenen els espais rurals per la societat urbana, amb els consegüents conflictes d'ús i de legitimitat que se'n deriven (Ojeda, 2000; Prados, 2005; Troitiño et al., 2005;); i 4) l'impacte, a vegades contradictori, de les diverses polítiques sobre aquests espais (agràries, forestals, de protecció ambiental, de dotació d'infraestructures, en l'aplicació d'iniciatives comunitàries i les dels estats etc.) (García Pascual, 2006).

Per a fer front a aquestes problemàtiques, les línies estratègiques més predicades són: 1) la promoció de cadenes de producció alimentària de curt circuit, l'eco-economia i l'economia social (Horlings & Marsden 2012; 2) el suport a la compatibilitat de la conservació ambiental amb la promoció econòmica amb programes que contemplin les dimensions ambientals i socioeconòmiques del desenvolupament (Troitiño et al., 2005; Prados & Flores, 2009), la promoció del turisme no intensiu, activat en els valors del patrimoni i el paisatge (Ojeda, 2004; Prados & Vahí, 2012); 3) impulsar la innovació empresarial i dels processos de difusió en les TIC, servint-se d'una governança inclusiva en la presa de decisions, d'orientació ascendent (Tolón & Lastra, 2009); 4) incloure els beneficis del capital social (presència d'institucions, organitzacions socials i xarxes socials) (Noguera et al., 2004) així com el rol dels sistemes de clústers empresarials com a motor potencial de desenvolupament de les zones més desfavorides (Rosenfeld, 2002; 2005); i 5) enfortir les ciutats mitjanes i petites així com fomentar la relació urbano-rural (Farinós, 2008; Tulla, 2008). Aquestes estratègies són presentades com les claus per al futur dels espais rurals. Per les zones de muntanya europees, la promoció dels sistemes de valor afegit d'acord amb les especificitats locals, la fi de l'aïllament i la construcció d'una base econòmica assentada en la multifuncionalitat són les més essencials (NSCD/UE, 2004).

Aquesta amalgama de factors interactuant en el marc de la reestructuració rural pren especial efervescència a les àrees de muntanya, com és el cas de l'APA, l'àmbit territorial d'anàlisi de la tesi. Per això, la necessitat d'una política de la UE adreçada específicament a les zones de muntanya i diferent d'altres polítiques estructurals és inequívoca (Schuler et al., 2004). En termes generals, les àrees de muntanya europees evolucionen cap a tres tendències, sovint simultànies en una mateixa regió; la de convertir-se en espais-museu adreçats a funcions recreatives i de protecció ambiental, la de la sobreexplotació dels seus recursos i la de l'abandonament (NSCD/UE, 2004). Tanmateix, hi ha importants diferències entre els estats membres i entre les regions. Les àrees de muntanya que queden més allunyades de l'impacte del poder econòmic de les grans ciutats són les que mostren menys dinamisme (CEC, 2005 a

Shucksmith, 2009) tal i com es reflecteix en les diverses tipologies europees d'àrees rurals i de muntanya. Establir una tipologia per a la planificació de desenvolupament però, no és fàcil pels grans contrastos entre les diferents àrees de muntanya europees, i també entre els vessants dins les mateixes serres o muntanyes.

Una de les classificacions d'àrees rurals és la que serveix de base per la confecció del Pla de Desenvolupament Rural (PDR), que identifica la ruralitat per demografia i territori (OCDE, 2006), on rural és igual a >150 hab./Km² i distingeix tres tipus d'àrees: a) les àrees predominantment rurals, quan més del 50% de la població viu en comunitats locals rurals; b) les àrees significativament rurals o intermèdies, quan la població que viu en un espai rural es concentra entre un 15 i un 50%; i c) les àrees predominantment urbanes, quan menys del 15% de la població viu en espais rurals.

Una altra tipologia té en compte l'ocupació sectorial (Sumpsi, 2004; OCDE, 2006) i distingeix quatre tipus de regions rurals: 1) *Les regions rurals dinàmiques i remotes*, on les distàncies als centres urbans són importants, hi abunden els recursos naturals, un ric patrimoni mediambiental, i es disposa d'infraestructures de comunicació i de transport. 2) *Les regions rurals remotes i endarrerides*, generalment de muntanya, amb deficiències d'accés i molt baixes densitats de població. L'envelliment hi és causat per l'èxode rural, l'agricultura és poc modernitzada i hi ha una mà d'obra poc qualificada. El turisme rural, la dotació de serveis i la professionalització de l'agricultura en són els principals punts a incidir. 3) *Les regions rurals dinàmiques intermèdies*, implicades en processos d'urbanització amb vincles consolidats amb els centre metropolitans, amb un gran pes dels serveis, amb bases empresarials especialitzades, però amb la identitat local amenaçada, i amb necessitat de preservar els seus espais. Finalment, 4) *les regions intermèdies endarrerides*, immerses en processos de reestructuració econòmica, encara que compten amb bona accessibilitat, fet que els pot permetre atraure noves inversions i potenciar els recursos endògens i el patrimoni eco-cultural (Plaza, 2008). A nivell de l'Estat Espanyol, Catalunya junt amb Madrid, són les Comunitats Autònomes que més han desenvolupat una normativa específica per les zones de muntanya, destacant-se els Plans Comarcals de Muntanya de la Generalitat, com les principals eines de programació de les inversions de forma específica per aquestes àrees (Plaza, 2008).

Una tercera tipologia és la que identifica cinc categories d'àrees de muntanya europees funció del capital social i econòmic, de les infraestructures, l'accessibilitat i els serveis i dels usos del sòl i les cobertes de la terra (Nordregio, 2004). La primera categoria, és "la de les millors precondicions", caracteritzada per tenir un alt accés als mercats, creixement poblacional i alta densitat de població i és concentra principalment a Centre-Europa. La segona categoria; les que tenen "alts potencials però amb tendències demogràfiques negatives" són àrees que no s'han beneficiat de la proximitat dels mercats perquè les ciutats no hi han contribuït (cita entre altres els exemples el del Litoral Català i el del País Basc) o bé són àrees poc integrades a la xarxa urbana (cas dels Carpats polonesos i txecs, Ardennes a França i nord dels Apenins a Itàlia). La tercera categoria correspon a les àrees de muntanya que tenen "illes de baixa densitat de població però estant a prop d'àrees amb una alta densitat de població", com els Pirineus, Massís Central francès i pràcticament tota Àustria, on les característiques orogràfiques són determinants. La quarta categoria són les àrees de muntanya allunyades de les àrees més denses, que tenen baixa densitat de població com és el cas bona part d'Escandinàvia, el Sistema Ibèric espanyol i el nord d'Escòcia. Finalment, la cinquena categoria

és la de les àrees de muntanya que estan allunyades però tenen una densitat de població alta, com la major part d'Andalusia, sud d'Itàlia, sud de Grècia, Galícia i nord de Portugal.

Per altra banda el projecte d'EDORA²⁰ (Copus et al., 2011) va presentar tres tipologies regionals (Copus & Noguera, 2010). La primera DP (Dijkstra & Poelman, 2008) és una classificació en funció de l'accessibilitat, molt semblant a la coneguda versió de l'OCDE, actualitzada el 2011 (Dijkstra & Poelman, 2011) (Fig. 2) per la recent publicació (Copus & de Lima, 2014). La segona està feta en funció de la reestructuració econòmica i la tercera en funció dels resultats socioeconòmics. Les tres tipologies han estat actualitzades recentment per fer-les compatibles amb la DP. Es troben disponibles a EUROSTAT²¹

D'acord amb la tipologia de DP (Fig. 2) l'APA, com a part de la província de Lleida (NUTS 3) que és, té la categoria de "predominantment rural a prop de ciutats". Entre les grans diferències que es poden trobar entre la província de Lleida i l'àmbit territorial de l'APA, la més gràfica és la densitat demogràfica, de 32,6 hab./Km² i 13 hab./Km² respectivament (Idescat, 2013), data particularment significativa tenint en compte que els 12,5 habitants per km² és el llindar de la baixa densitat de població de les regions per la UE segons la Directiva 75/268/EEC.

A Catalunya és vigent la Llei de Muntanya de 1983²² i a Espanya la Ley de agricultura de montaña²³. A Espanya és important l'aprovació de la Carta de las Montañas (2003) com una declaració de principis on es recullen les especificats geogràfiques de les muntanyes i el paper beneficiós que proporcionen a la societat (García Pascual, 2006). Per altra banda, les decisions de la Comissió Europea com la Directiva 43 de 1992 sobre Conservació d'Hàbitats Naturals, Fauna i Flora Silvestres (modificada en part per la Directiva 62 de 1997, que inclou la figura de protecció: la Xarxa Natura 2000), molt influenciada per la celebració de la Cimera de la Terra a Rio el mateix any, formalitzarà i institucionalitzarà l'aposta per una visió conservacionista, reflectida també en l'Estratègia Territorial Europea de 1999 i en la Estratègia de la Unió Europea per a un desenvolupament sostenible de 2001 (Esparcia & Paniagua, 2006).

Espanya es troba entre la categoria de països en els quals les polítiques de muntanya es dirigeixen al desenvolupament multisectorial. Aquesta és una posició millor que la del grup de països que no tenen cap política específica i millor també de la dels que en tenen, però són sectorials. No obstant, no és la millor posició, la dels països que tenen una política de muntanya adreçada al desenvolupament en general. Això es dona als països amb una política de muntanya ben desenvolupada, com són els casos d'Itàlia, França o Suïssa, on sovint s'han potenciat centres de recerca específics per aquesta funció (Nordregio, 2004).

Com ja s'ha plantejat, la política agrícola és la política fonamental de muntanya (i sovint la única), i la PAC constitueix el marc d'acció de les mesures dirigides a les zones de muntanya. Els pagaments directes es van introduir el 1975 per donar suport als sistemes agrícoles en zones desfavorides, però les subvencions i subsidis es distribueixen a nivell nacional. Així, tot i les adaptacions financeres de les mesures horitzontals i les mesures compensatòries, diverses

²⁰ EDORA (European Development Opportunities for Rural Areas)

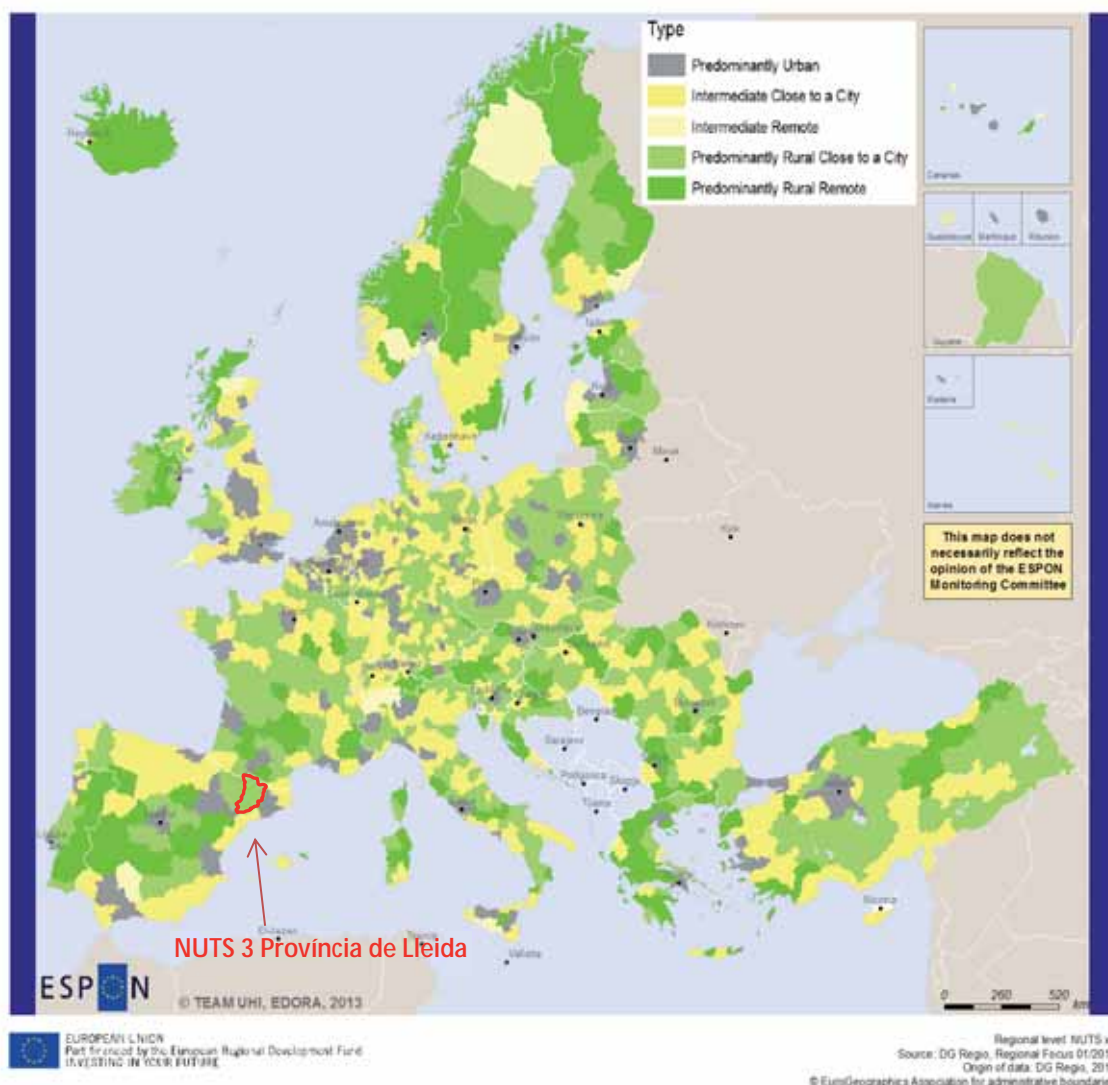
²¹ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Urban-rural_typology [Consultat: 17 de setembre 2014]

²² [Llei 2/1983, de 9 de març, d'alta muntanya.](#)

²³ [Ley 25/1982, de 30 de junio, de agricultura de montaña](#) i Real Decret 598/92 de 5 de juliol

avaluacions nacionals (Itàlia, França, Espanya, Alemanya) mostren que la PAC és més favorable a les zones de plana que a les de muntanya (Nordregio, 2004).

Fig. 2 Tipologia Urbà-Rural Dijkstra-Poelman, 2011

Amb tot, el marc principal de les polítiques públiques de major abast a les zones de muntanya és el de la PAC i això determina l'orientació de les vies de desenvolupament d'aquest territoris.

Per aquest motiu, la introducció del programa LEADER al 1991 va ser vist com un concepte optimista del desenvolupament rural, que ha estat definit com una forma d'intervenció post-moderna (Ray, 2000) en el context post-produccionista (Plaza, 2006).

8.6. EL DESENVOLUPAMENT LOCAL

El context de la difusió del concepte de desenvolupament local és comú amb les altres dimensions descrites anteriorment i referides principalment al creixent procés de globalització, a la descentralització dels poders públics i també a les influències ideològiques i de pensament.

A nivell concret, en les causes de l'expansió de l'enfoc del desenvolupament local hi ha els efectes de la crisi del petroli de 1973. L'ascens dels costos de producció, els consegüents augments de preus, la inflació creada i l'atur que en va resultar, van generar un context de revisió de la macroeconomia reflectit en l'Agenda 2000 (EC, 1997). S'introdueix doncs la visió endògena i apareixen termes com els nous jaciments d'ocupació (CE, 1994). A principis del s. XX, en la retòrica del creixement i desenvolupament econòmic es distingeixen les micro-econòmiques de les macro-econòmiques i es subratlla la importància de les seves interrelacions entre les polítiques econòmiques sectorials, les polítiques territorials i les polítiques ambientals (Pérez & Carillo, 2000).

Alguns autors veuen en el terme desenvolupament local l'equivalent al marc general en el què s'hi inscriuen la resta d'enfocaments; rural, econòmic, territorial, sostenible (Pérez & Carrillo, 2000). Per Pérez i Carillo el desenvolupament rural és "un procés de creixement econòmic i de canvi estructural que condueix a la millora del nivell de vida de la població local, creant ocupació, renda i riquesa per i per a la comunitat local" (p. 48).

En la literatura sobre desenvolupament local hi abunden els entorns urbans i els mètodes d'anàlisi quantitativa, a diferència de la recerca en desenvolupament rural. És a les ciutats, a escala planetària, on s'hi concentra la major part de riquesa econòmica i de capital monetari, la majoria de grans empreses i la major part de població i, per tant, de mà d'obra (Hierro, 2000; Shucksmith, 2010). Per això el desenvolupament local tracta temàtiques com el desenvolupament tecnològic i la creació de sòl industrial. Així, una part dels estudis sobre desenvolupament local parteixen de la perspectiva econòmica o urbanística. Des d'aquestes disciplines les zones urbanes s'associen a llocs d'innovació i creixement i deixen a les zones rurals en un paper residual i passiu. En conseqüència, els debats sobre desenvolupament rural i desenvolupament urbà es duen a terme sovint per separat (Ward & Brown, 2009).

El desenvolupament local, a nivell d'aplicació de polítiques està estretament relacionat amb les polítiques actives d'ocupació que incorporen l'enfocament ascendent, participatiu i integral, front a les polítiques d'ocupació passives, centrades en la relació dual entre l'oferta i la demanda del mercat laboral (Izquierdo, 2009). Les polítiques de desenvolupament local a Catalunya es dissenyen des del Servei d'Ocupació de Catalunya (SOC), a partir dels recursos que transfereix l'Estat. A nivell local i comarcal les polítiques de desenvolupament local s'apliquen i adapten a través de les àrees de promoció econòmica dels ajuntaments i consells comarcals, que en alguns casos compten amb àrees de desenvolupament local pròpiament dites. En aquests casos, i més encara quan hi ha Agències de Desenvolupament Local, escassament desenvolupades a Catalunya, a diferència del País Basc per exemple, la coordinació entre les diferents polítiques és possible (urbanisme, ocupació, turisme, educació, obres i serveis, assistència social, igualtat, joventut, medi ambient etc.) (Vázquez Barquero, 2000; Hernando, 2007).

8.7. EL DESENVOLUPAMENT ECONÒMIC LOCAL

En una primera lectura desenvolupament local i desenvolupament econòmic local són dos termes que poden semblar molt similars i sovint s'utilitzen de forma indistinta. El desenvolupament econòmic local ha estat definit com "aquell **procés re-activador de l'economia i dinamitzador de la societat local**, que mitjançant l'aprofitament dels recursos endògens existents en una determinada zona o espai específic, és capaç d'estimular i fomentar

el seu creixement econòmic, crear ocupació, renda i riquesa i, sobretot, millorar la qualitat de vida i el benestar social de la comunitat local" (Pérez & Carrillo, 2000, p. 48; World Bank, 2004). Tot i que també és un terme que pateix de l'abús polisèmic, les característiques essencials del desenvolupament econòmic local són l'augment continu de l'ingrés per càpita de la població i la diversificació dels béns econòmics que componen l'ingrés, procés que s'aconsegueix principalment a través del progrés tecnològic (Sforzi, 2005). Per a Sforzi, el desenvolupament local en canvi, és una via intermèdia entre una orientació de política territorial i un sistema de gestió del poder local orientat al desenvolupament del territori. En aquest context, el territori és el resultat d'un sistema d'actors que duen a terme l'estratègia de desenvolupament, interrelacionant-se uns amb els altres més que no pas una delimitació física concreta (Sforzi, 2005). Sforzi assenyala la manca d'una teoria de referència per al desenvolupament local, fet que ho atribueix a que la seva principal font d'inspiració són les bones pràctiques, però hi reconeix en les bases conceptuals les teories de l'economia regional.

Tot i que ja hem vist que es poden trobar definicions també molt àmplies de desenvolupament econòmic local, sovint se'l relaciona més amb el creixement econòmic, com semblaria demostrar el plantejament de Sforzi, on diu que el desenvolupament econòmic local és del tipus "des de dalt", guiat les polítiques estatals i indiferent al territori perquè considera a l'economia nacional com un tot únic (Sforzi, 2005). Per contra, la recerca d'un paper actiu del territori en els processos de desenvolupament econòmic porta a la definició d'una teoria del

desenvolupament "des de baix", centrada en les comunitats locals i en la seva capacitat de desenvolupament autònom; o, com se li diu comunament, de desenvolupament auto-centrat (Garofoli, 1991 a Sforzi, 2005). Per a Sforzi aquest és el principal mèrit del desenvolupament local, el ser l'únic enfocament que se centra en l'entorn local com a factor de desenvolupament. Però s'uneix a Capello (2004) en considerar que és impropï identificar el desenvolupament local amb el model productiu dels districtes industrials perquè la coherència (socioeconòmica i institucional) interna del districte industrial només té sentit quan està relacionada amb el món extern (Sforzi, 2005). L'apreciació correcta per aquest autor seria entendre que les bases teòriques del desenvolupament local no s'identifiquen amb el model productiu distrital, sinó que es troben en el paradigma teòric distrital i en aquest la connexió entre el desenvolupament de la capacitat humana i el desenvolupament econòmic es concretitza en la concepció marshalliana de l'economia, que identifica l'estudi del canvi humà com l'objectiu més important (Sforzi, 2005). En l'argumentari de l'autor s'hi pot veure una intenció conciliadora entre la teoria neo-clàssica de l'economia amb el que ha vingut a ser el calidoscopi del desenvolupament territorial, que amb totes les seves sub-especialitzacions i junt amb l'evolució de la transdisciplinarietat, ha dut a la diversitat d'enfocaments que tracto d'exposar en aquest capítol centrat en les bases teòriques de la tesi.

8.8. EL DESENVOLUPAMENT LOCAL RURAL

L'analogia entre els diversos enfocaments és formidable, així com l'abundància de termes. En aquesta tesi, per evitar confusions, he optat pel terme "desenvolupament local rural", emprat també per altres autors (Ray, 1997; 2001; Aldomà 2006; Antón & Monné, 2009). La raó és que, malgrat les grans similituds entre desenvolupament local i desenvolupament rural en quant a les seves definicions, en la pràctica s'utilitzen en contextos diferents, especialment en la literatura acadèmica. Des dels estudis rurals el terme més emprat per a explorar les

transformacions socioeconòmiques de les àrees rurals és el "desenvolupament rural". En canvi, la literatura disponible sota el concepte de "desenvolupament local" pertany més a la subdisciplina dels estudis regionals, encara amb un important pes des de la Geografia Econòmica i de la Geografia Urbana.

La principal diferència entre ambdós termes es troba en què el desenvolupament rural inclou l'agricultura com a activitat i en totes les seves dimensions (la de l'explotació agrària, la del sector econòmic –ocupació, mercats, comercialització, transformació dels productes-, l'agro-indústria associada, la gestió del paisatge agrari, el turisme rural, i per extensió el patrimoni rural). Per aquest motiu, una part important dels estudis sobre desenvolupament rural provenen de l'Economia agrària, encara que predominen els estudis des de la Geografia i la Sociologia i alguns des de les Ciències Ambientals (Cloke, 1955 a Terluin, 2003).

8.9. EL DESENVOLUPAMENT HUMÀ

El desenvolupament humà és un concepte de benestar, dins del camp de desenvolupament internacional. S'ocupa dels estudis sobre la condició humana amb el seu nucli en l'enfocament de les capacitats (Sen, 1999; 2005; Nussbaum, 2002; 2005). El desenvolupament de les capacitats se centra més en la justícia social, com una manera d'entendre el progrés que en el creixement econòmic. Les capacitats són associades a les llibertats fonamentals d'una persona per a portar el tipus de vida que aquesta valora. Hi ha sis pilars bàsics del desenvolupament humà: l'equitat, la sostenibilitat, la productivitat, l'empoderament, la cooperació i la seguretat (PNUD, 2010; 2011). En conseqüència, el desenvolupament humà està interconnectat amb els drets humans i la llibertat humana. Una eina de mesura del desenvolupament humà és l'Índex de Desenvolupament Humà (IDH), elaborat pel Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament (PNUD) i actualitzat anualment en la publicació Informe sobre el Desenvolupament Humà. Encara que l'índex no capturi tots els aspectes que contribueixen a la capacitat humana, és una forma estandarditzada de la quantificació de la capacitat humana en tots els estat i comunitats (Robeyns, 2005). Les principals components són la promoció dels drets civils i polítics i dels drets econòmics i socials. El marc teòric es recolza en les relacions recíproques entre sistema polític (particularment la democràcia) i el sistema econòmic, i sobre la forma en què aquestes relacions afecten la vida dels individus (Robeyns, 2005). Amb la matriu conceptual del model de desenvolupament humà; la teoria de les capacitats de Sen, reformulada i ampliada per Nussbaum, les tesis del desenvolupament humà i les feministes exhibeixen les majors coincidències (Pallarès-Blanch et al., 2014a)

8.10. LA GOVERNANÇA TERRITORIAL

La governança territorial apareix com a concepte oficial a la UE amb el Llibre Blanc de la Governança Europea (CEC, 2001). Originàriament sorgeix de l'economia i de la regulació institucional per a simplificar i facilitar la presa de decisions buscant la màxima eficàcia econòmica (Farinós, 2008). Traslladat a la ciència política i de l'administració pública obra nous camps d'interpretació. Mentre que el govern representa el poder de l'estat organitzat a través de diferents estaments públics jerarquitats, la governança esdevé en un nou sistema de relacions complex que inclou actors externs al govern (CE, 2001). D'acord amb CE 2001 són cinc els elements clau per una bona governança: 1) Incorporar els diferents nivells verticals de l'administració en la presa de decisions; 2) Incloure també la coordinació i cooperació a nivell

horitzontal, tant entre territoris com entre sectors; 3) Fomentar la participació per grups de lobbies i de ciutadans individuals; i 5) Ser transparents en la presa de decisions oferint informació i conferint apertura a les institucions envers a la ciutadania.

Les implicacions d'aquestes màximes són la recerca de consensos, la millora del posicionament de les regions d'Europa, i el reforç en la seva integració mitjançant la cooperació.

Cal situar l'emergència de la nova governança en el marc de l'avançat estadi del capitalisme globalitzat, que està reorganitzant el territori produint tres mega-processos: la metropolinització, la regionalització i la renovació rural com a desenvolupament local (Wilson, 2012). D'aquí en sorgeixen nous modes de relacions que vinculen els actors a diferents escales esdevenint noves relacions expressades en fluxos (Copus i Well, 2014). Les polítiques públiques són reflex d'aquest nou escenari i es conceben de forma més territorialitzada, el més pròxim possible a l'usuari. La política comuna de cohesió, originada amb visió de "política regional" ha anat desenvolupant el concepte de cohesió territorial (CEC, 2005; CEC, 2008), recollit en el Tractat de Lisboa i partint de l'antecedent de l'*Estratègia Territorial Europea* (ETE) (1999). Les successives revisions de l'ETE han anat perfilant les línies prioritàries d'actuació. La darrera revisió i pla d'acció és l'Agenda Territorial Europea 2020 –ATE 2020- (COPTA, 2011). Les Agendes Territorials neixen per oferir un marc estratègic per accionar estructures informals de cooperació. Representa una planificació territorial més evolucionada que la mera ordenació dels usos del sòl i l'economia regional, fomenta la cohesió territorial perquè inclou la funció redistributiva, la competitivitat, el desenvolupament endogen, la sostenibilitat i la bona governança (Copus i Well, 2014). Els cinc objectius marcats en l'ATE 2020 (EU, 2010; EU, 2011) són: 1) augmentar les inversions en R+D; 2) Crear ocupació; 3) Augmentar i millorar els mecanismes d'aprovisionament energètic amb energies alternatives, reduint el consum i afavorint la sostenibilitat; 4) Millorar els nivells d'educació, reduint el fracàs escolar i augmentant les titulacions superiors; i 5) Reduir la pobresa. Els objectius s'estableixen a partir de sis àrees prioritàries com a mesures de desenvolupament territorial: 1) enfortir el desenvolupament policèntric i la innovació via treball en xarxa urbà i regional; 2) noves formes governança i de partenariat urbà-rural; 3) promoció de clústers regionals de competició i innovació; 4) enfortir les xarxes transeuropees; 5) promoure la gestió del risc i del canvi climàtic a nivell transeuropeu; 6) enfortir els recursos culturals i ecològics com a recursos locals per al desenvolupament.

L'ATE 2020 es centra en l'enfocament de base local, el denominat "*place-based approach*" per complir amb les metes prefixades. Es tracta d'un enfocament basat en l'essència i les característiques de cada lloc, com a potencial de desenvolupament endogen, a partir del qual impulsar processos de cohesió territorial en les tres escales: local, regional i nacional; i al mateix temps fer front als impactes, geogràficament diversos, del canvi global. La diversitat i l'alt valor dels paisatges europeus apareixen com elements destacats. L'enfocament de base local es fonamenta en el coneixement local, i en intervencions i decisions fetes a mida dels territoris (Dax, 2014).

Tant a l'ATE 2007 (CEC, 2007) com a l'Informe Barca (2009) es suggereix que les polítiques de desenvolupament territorial haurien d'enfortir el capital territorial de cada regió específica per a introduir partenariats urbà-rurals i implementar els enfocaments de Desenvolupament Rural Integrat adaptats a diferents tipus d'àrees rurals.

La OCDE per la seva banda, va oferir una visió de síntesi sobre les tendències en fer política, plantejant l'emergència del Nou Paradigma Rural com un dels grans reptes de la societat europea del present, sobretot a nivell polític i de governació (OCDE, 2006). On més es posa l'accent en el document de l'OCDE és en la necessitat de desenvolupar un enfocament menys "defensiu" de la política rural en favor d'una coordinació més forta entre sectors econòmics, i entre nivells de govern (Copus & Dax, 2010).

Diversos autors fan un balanç ben crític de la política de desenvolupament rural europea, informant que les altes aspiracions contrasten amb una adaptació lenta als canvis rurals i les necessitats de desenvolupament (Dax, 2014). El principal problema, assenyalen, és que resta pendent una major coherència entre la Política Agrària Comú i la política de Cohesió en la implementació estatal i regional. Tradicionalment, la política de desenvolupament rural ha tingut un abast limitat i rarament s'ha aplicat l'enfocament transversal. Per a fer possible tant la transversalitat del desenvolupament rural com la multifuncionalitat de les àrees rurals cal posar atenció específica a la governança multinivell que hauria d'enfortir estratègies de base local (Ward & Brown, 2009; Copus & Dax, 2010; Dax & Kahila, 2010; Lowe et al., 2010, Strahl & Dax, 2010, Dax, 2014).

L'èmfasi en les revisions crítiques de la Política Agrària Comú es troba en la necessitat d'incloure les interrelacions urbano-rurals en la cosmovisió d'aquesta política i alguns autors insisteixen en incloure la qüestió rural al desenvolupament regional (Ward & Brown, 2009).

Així, el bagatge del camp interdisciplinari del desenvolupament rural es caracteritza per una alta trajectòria de dependència d'actors i de desenvolupament polític. La necessitat d'enfortir la transferència de coneixements en el camp del disseny de polítiques amb més eficàcia és fa evident davant el fet que enfocaments suplementaris a la política de desenvolupament rural són infreqüents i la lògica dominant sobre la multifuncionalitat a l'àmbit polític és poc més que retòrica (Lowe et al. 2010, Strahl & Dax 2010).

Els darrers anys de la Política Rural Europea han estat particularment actius en quant al discurs de fons sobre la natura del desenvolupament rural i sobre com aquesta política s'ha d'adaptar al món canviant, fet que ha accentuat l'ampli marge entre el discurs acadèmic sobre desenvolupament rural i la pràctica de la política europea (Copus & Dax, 2010). Aquest marge reflecteix l'existència d'una important desconexió entre les realitats del canvi rural i la natura de la resposta política. Mentre que la implementació de la política reté un enfocament bastant estret cenyit al sector (Dax & Kahila, 2010), el discurs polític (incloent acadèmics i càrrecs polítics) ha ampliat els horitzons, englobant un ventall de nous conceptes i perspectives com ara la diferenciació i les dinàmiques de les àrees rural, el capital territorial i la interacció urbana-rural, el desenvolupament regional equilibrat, la governança multinivell, la política coherent, les qüestions de governança i el rol de la innovació i la creativitat, el desenvolupament neo-endogen, l'enfocament relacional que emfatitza el treball en xarxa i la cooperació (Emery et al. 2006, Copus & Dax 2010). Aquest discurs pot ser molt avançat per la comunitat política i acadèmica però sembla que ha tingut poc impacte en la implementació política fins ara, i això es valora com una pèrdua d'oportunitats i de subutilització dels recursos (Dax, 2014). Encara més, portar les mesures de desenvolupament rural en una sola política, la Política Agrària Comú, sembla que ha descarregat de responsabilitats a altres polítiques en no haver d'adreçar-se a les àrees rurals de forma específica (Dax, 2014).

A l'Estat Espanyol les escasses bones pràctiques en coordinació i cooperació territorial indiquen un significatiu retard en adoptar els principis de la nova governança, sent encara sovint la implementació de polítiques el producte de sistemes fragmentats de govern (Farinós, 2008). L'autor també denuncia la falta d'ordre i d'organització, havent-hi nombrosos casos de competències duplicades duent a la incongruència i la descoordinació de les mateixes en el terreny de la implementació. Es denuncia que molts treballs de planificació són més fruit de despatx que de diàleg amb la ciutadania indicant una absència de cultura de pacte i de cooperació a diferents nivells més encara que la pròpia manca de normes i pressupostos (Romero, 2005; Farinós, 2008). Són significatives les similituds de les valoracions exposades en quant al desenvolupament de la governança a l'Estat Espanyol amb les valoracions més específiques entorn a les formes d'implementació del programa LEADER i dels seus impactes a l'Estat Espanyol. En el darrer cas, la instrumentalització política i la manca efectiva d'un plantejament realment integrat han estat documentades en diverses ocasions (Esparcia, 2000; García Rodríguez et al., 2005; Abellán, 2007; Dargan & Shucksmith, 2008; Thuesen, 2009; Navarro et al., 2014). Farinós reclama el retorn de la política amb lideratge, que compti amb una participació ciutadana informada i que emprí indicadors de mètodes i avaluacions contrastades (Romero, 2005; Farinós, 2008). Farinós, especifica el significat de la cultura política com l'actitud de creences, emocions i valors d'una societat en relació amb el sistema polític, els agents públics i la forma en què es dissenyen i executen les polítiques. Tot i que les deficiències de la implementació del programa LEADER han estat relacionades amb la manca de cultura política a l'Estat Espanyol (Esparcia, 2000), altres estudis assenyalen que només uns pocs grups LEADER al Regne Unit han destacat els objectius dels processos i la creació de capacitats (Shucksmith, 2000). És més, la capacitat dels programes LEADER per a ser inclusius i no beneficiar solament als grups socials o individus que ja pertanyen a les elits locals també ha estat molt discutida (Shucksmith, 2000; Shortall, 2008; Stenbacka & Tillberg Mattson, 2009; Thuesen, 2009). De fet, la necessitat d'una modernització reflexiva associada a noves maneres de governar (Voss i Kemp, 2005) és general als països industrialitzats i en procés d'industrialització (Loorbach, 2010).

Per aquest motiu, tant la governança o nova governança, com les teories de xarxes i capital social i inclusió social, com el camp del desenvolupament comunitari generen encara intensos debats teòrics, mostra que en realitat, estem assistint a una profunda transformació en la forma de fer política i, sobretot, en la forma d'aplicar-la i fer-la efectiva (Shucksmith, 2010).

8.11. EI CAPITAL SOCIAL, LES XARXES I LA LLEIALTAT ESPACIAL

Juntament amb la governança territorial, la importància que les teories de capital social i xarxes reben en el desenvolupament territorial és reflex de la necessitat de capturar els intangibles o aspectes no econòmics de la societat en el marc dels processos de promoció global del desenvolupament en una societat post-materialista (Bryden & Hart 2004; Esparcia & Escribano, 2012).

Gran part del treball empíric en el capital social posa l'accent en les externalitats positives generades pels alts nivells de confiança interpersonal i social de les xarxes com a elements afavoridors del desenvolupament regional (Halpern, 2005; Malecki, 2012).

En aquest sentit, hi ha tres components del capital social especialment rellevants: els principals tipus de capital social associat a les xarxes; el paper del capital social i les xarxes en el desenvolupament local rural; i la identitat local com un element inherent al capital social.

En primer lloc, respecte els diferents tipus de capital social associat a les xarxes, la principal distinció és troba entre el capital social d'unió (*bonding*), associat amb xarxes tancades i el capital social pont (*bridging*) que implica xarxes més transversals entre actors de diferents sectors, sent aquestes darreres les associacions més propenses a generar externalitats positives que les associacions d'adhesió, que proporcionen cohesió però no externalitats positives (Paxton, 2002; Putnam, 2000). En aquest sentit, és molt gràfica la distinció que fa Putnam (2000) per a caracteritzar els tipus de dinàmica d'ambdós tipus de capital social: la distinció està entre el "anar tirant" (*get in*) i el "tirar endavant" (*get ahead*) (Putnam, 2000; Coffé & Geys, 2007). La noció de capital social pont descriu els llaços horitzontals entre grups heterogenis de gent de diferents orígens. El terme pont es refereix a la capacitat d'aquest tipus de xarxes per crear 'ponts' que connecten diferents sectors de la societat. El capital social pont té efectes positius en la difusió d'informació i de confiança, fomentant d'aquesta manera les transaccions i l'activitat econòmica. El terme de capital social d'enllaç (*linking*) es refereix als llaços de connexió entre els individus, o dels grups als quals pertanyen amb altres persones o grups en situació de poder polític o financer (Sabatini, 2008). El capital social pont s'associa a xarxes horitzontals, entre grups diferents però amb semblances, mentre que el capital social d'enllaç s'associa a xarxes o connexions verticals, entre diferents nivells de poder (Malecki, 2012).

Un exemple de com s'articulen aquests diferents tipus de xarxes de capital social en relació al desenvolupament local és l'estudi que explora la dotació de capital social a les regions del sud d'Itàlia exhibeixen els més alts nivells de capital social d'unió i els nivells més baixos de llaços dèbils (tant de capital social pont com de capital social d'enllaç) (Sabatini, 2008). Els resultats suggereixen que el capital social d'unió i el capital social pont tenen un efecte significativament negatiu sobre el desenvolupament humà, mentre que els vincles febles són l'únic tipus de capital social que nodreix el desenvolupament humà, fomentant així el creixement sostenible. Una altra troballa interessant és la relació negativa entre el capital social d'unió i la precarietat laboral, suggerint que els forts vincles familiars poden ajudar a trobar feina. Aquest mecanisme es pot considerar com un factor d'obstaculització de l'eficiència del mercat laboral i, a la llarga, també dels processos de desenvolupament. No obstant, els mecanismes d'ajuda mútua desenvolupats dins la unitat familiar també es poden veure com una reacció defensiva front a les situacions d'endarreriment i de pobresa social, on les institucions i els mercats són febles. En altres paraules, el capital social d'unió es pot veure no només com una causa de l'endarreriment sinó com una de les possibles conseqüències (Sabatini, 2008).

En segon lloc, respecte a la qüestió de quin tipus de xarxes poden afavorir la difusió de la confiança, beneficiant així a les diferents dimensions del desenvolupament, es subratlla el fet que els llaços no locals són, almenys, tan important com les locals (Malecki, 2014). Els beneficis de les xarxes o vincles entre els actors rurals rau en la transmissió de patrons de comportament, de bones pràctiques basades en la confiança, el coneixement mutu i en una ètica del treball compartit entre els actors (Picchi, 1994). La generació d'innovació és, per tant, resultat de les relacions de producció formals i informals entre els actors públics i privats i del sistema de normes, regles i valors que s'estableixen entre actors (Camagni, 1991; Pallarès i

Vera, 2001). Les xarxes de proximitat o de caràcter local –*local networks*– fomenten bàsicament la difusió de les tècniques, pràctiques i/o coneixements associats al sistema productiu local (Conti & Dematteis, 1995). Les xarxes externes o trans-territorials –*external networks*– proporcionen el *know-how* per a la innovació i el desenvolupament tecnològic, aspecte que difícilment es pot aconseguir únicament amb la valorització dels recursos locals (Murdoch, 2000). Encara que l'enfocament endogen ha estat molt més popular que l'exogen (Lowe et al., 1995), a la pràctica la major part d'estudis es refereixen a la combinació dels dos enfocaments. Això respon al fet que la competitivitat ve marcada per la combinació de recursos tangibles i intangibles (capital social, capital cultural, capital ambiental i capital de coneixement) i per part de la cooperació a través de xarxes que controlen el procés d'interacció entre les forces locals i les externes, per la qual cosa el desenvolupament rural local posa més èmfasi en els aspectes organitzatius que en les interaccions entre capital i treball i les dinàmiques econòmiques (Stockdale, 2006).

En tercer lloc, el sentit d'identitat i la pertinença al lloc o lleialtat espacial és un element pràcticament intrínsec el capital social, i aquest al seu torn, és part de la personalitat col·lectiva d'una regió en la què la innovació es porta a terme (Westlund & Bolton, 2003; Malecki, 2012). Camagni (1995) suggereix quatre processos que s'han de donar a les regions menys afavorides per a un procés de desenvolupament local i regional exitós: la implicació en els recursos locals, la creació de sinergies entre els actors i factors locals, la connexió amb les energies externes, i un continuat procés d'innovació. Així, quan el capital social porta beneficis positius, és probable que estigui associat amb una pluralitat d'identitats culturals, a diverses xarxes de relacions socials, a una barreja i entrelaçament d'escales espacials, a través per exemple de diverses estratègies de comercialització, i amb vincles forts amb múltiples temes històrics (Bryden & Hart, 2004; Lee et al., 2005). La capacitat de la identitat regional ha estat demostrada com un factor clau per a superar processos de negativitat acumulada en un estudi en un estudi fet a la "*Waldviertler Wohlviertel Thaya-Taffa-Wild*" a la província de la Baixa Àustria, sent un factor especialment articulador de cohesió entre famílies amb criatures i entre la gent gran (Sedlacek et al., 2009).

La investigació revisada aquí reforça la idea que el capital social pot ser creat i és important per al desenvolupament (Lorenzen, 2007). El capital social sembla facilitar la capacitat visionaria d'un grup i la seva capacitat per a l'aprenentatge col·lectiu (Harmaakorpi & Uotila, 2006). Al mateix temps, els processos de lideratge col·laboratiu es donen en entorns cohesionats on el sentit de lloc hi és molt present (Horlings, 2012, Malecki, 2012). Cada territori pot proporcionar diferents tipus de lideratge; pot venir de la societat civil, de les institucions públiques o del món empresarial. Un tipus de cooperació institucional molt exitós és l'anomenat triple hèlix on la cooperació públic-privada s'articula a través d'institucions de recerca (Horlings et al., 2012). Murdoch (2000) va argumentar que el model de desenvolupament endogen, o la construcció de capacitat local descuiden el grau en què les forces macroeconòmiques poden controlar les tendències globals, i en conseqüència, desvaloritzar els processos locals. En aquest sentit, les zones rurals remotes es troben en un coll d'ampolla, perquè d'una banda, són menys capaces de generar formes innovadores per la falta de capital humà, però a l'hora, la creació de xarxes pot ser necessària per negociar el control dels esdeveniments exògens quan aquests últims són propers.

8.12. INCLUSIÓ I DESENVOLUPAMENT LOCAL RURAL

Els discursos de desenvolupament endogen tendeixen a emfatitzar la construcció de la capacitat de les comunitats més que la dels individus (Shucksmith, 2000; Lee et al., 2005). S'ha valorat que l'enfocament territorial del desenvolupament local rural tendeix emmascarar les desigualtats i les relacions de poder entre els actors socials dins d'una comunitat per raó de classe social, d'ètnia o de gènere, per exemple, i les comunitats locals estan molt lluny de ser homogènies (Lee et al., 2005).

Des dels estudis sobre desenvolupament local rural s'ha incorporat la dialèctica generada pels diversos teòrics sobre capital social i xarxes (Shucksmith, 2000; Lee et al., 2005; Shortall, 2008; Stenbacka & Tillberg Mattsson, 2009; Thuesen, 2009). Fent-ne una síntesi, s'argumenta que si bé per a Coleman el capital social és l'estructura de les relacions entre els actors que faciliten l'activitat productiva (Coleman, 1998), per a Putnam és la confiança, les normes i les xarxes el que poden millorar l'eficiència de la societat facilitant accions coordinades (Putnam, 1993). Portes (1999) és molt crític amb la circularitat lògica dels arguments de Putnam i mostra que el capital social també pot tenir conseqüències negatives. Així, mentre que alguns grups d'acció local LEADER al Regne Unit han perseguit la creació de capital social col·lectiu com un objectiu, això no sembla haver estat impulsat pels organismes nacionals, regionals o de la UE de manera tangible, ja que els marcs temporals han estat massa curts i els esforços tècnics es concentren més en els criteris de seguiment i avaluació financera que en tractar el procés de creació de capacitat orientat als resultats (Shucksmith, 2000). Bourdieu (1977, 1991) sosté que els individus lluiten pels recursos i per obtenir recompenses als seus esforços, i que les seves lluites s'estructuren al voltant de la possessió de capital econòmic, de capital social (diferents tipus de relacions valuoses), capital cultural (principalment coneixement legítim), i el capital simbòlic (prestigi i honor social). En aquesta lluita és fonamental la violència simbòlica de la classe dominant acaparant els mecanismes de legitimització. D'aquesta manera, el tractament del capital social o cultural només com un bé col·lectiu en les teories de desenvolupament endogen, emmascara la forma en què aquests actius són apropiats per aquells qui de forma individual ja tenen capital social i cultural, ja sigui a través de les seves connexions socials, el seu origen ètnic, la seva educació formal i no formal, o el seu estil o llenguatge (Shucksmith, 2000; Lee et al., 2005; Esparcia & Escribano, 2012). L'anàlisi de Bourdieu de capital social, simbòlic i cultural, per tant, ofereix una explicació de com la construcció d'un model territorial de desenvolupament rural endogen pot ser un mitjà no només de foment dels interessos d'una classe dominant local (i així les desigualtats i l'exclusió exacerben), sinó també d'emascarar les relacions de poder implícites en aquest procés i fent que sembli legítim (Shucksmith, 2000; Lee et al., 2005; Esparcia & Escribano, 2012)

La construcció de capital social a nivell territorial implica el desenvolupament de les xarxes socials formals i informals (Granovetter, 1985; Coleman, 1988), però des de la perspectiva de la persona, la inclusió d'aquestes xarxes és el crucial. La inclusió social és especialment difícil d'assolir ja que s'assumeix la naturalesa subjectiva i, en gran part, inconscient de la violència simbòlica (Lee et al., 2005; Esparcia & Escribano, 2012)

Shucksmith (2000) argumenta que si prenem la teoria de Putnam, els programes de desenvolupament rural no han d'estar exclusivament administrats pels ministeris d'agricultura

o agències de desenvolupament econòmic, sinó que han de ser programes d'aplicació transversal.

S'ha identificat un fort capital social en termes de la participació cívica i pertinença a xarxes socials entre el col·lectiu de les dones, com per exemple a la Xarxa "*Women's Resource and Development Agency*", que agrupa més de 100 grups de dones arreu d'Irlanda del Nord, compta amb 1500 sòcies i ofereix formació a 10.700 dones a l'any, aproximadament, incloent formació política, informació tecnològica o facilitació d'habilitats (Shortall, 2008). No obstant això, la representació de dones en les organitzacions de desenvolupament rural és miserable (Shortall, 2008; Thuesen, 2009; Stenbacka & Tillberg Mattsson, 2009). Com Jessop (1994) assenyalen, els prejudicis de gènere i les lluites de poder reapareixen en el nivell local. Les dones rurals participen activament en el desenvolupament, el problema es refereix a la definició de "desenvolupament" i l'assumpció de la norma masculina (Shortall, 2008). Gran part del treball de les dones no encaixa dins de les estipulacions dels programes de desenvolupament rural per a qualificar-lo en termes de finançament, així que són predominantment les organitzacions masculines les que estan més representades en els grups de desenvolupament rural (Lee et al., 2005; Shortall, 2008; Stenbacka & Tillberg Mattsson, 2009; Thuesen, 2009). Per aquesta norma masculina, el treball de les dones és vist com una mena d'activitat social progressista duta a terme per dones per a dones (Shortall, 2008). Les representants de les xarxes de dones perceben que constantment se'ls demana demostrar el valor i la necessitat del seu treball tot i tenir tota una trajectòria de treball en favor de la comunitat (Shortall, 2008). Per altra banda, un estudi sobre la inclusió dels programes LEADER a Dinamarca, troba que només el 29% dels membres dels GAL són dones i aquestes tenen una edat mitja de 53 anys. Però la distribució de les dones és superior a la mitjana en el grup d'edat de menys de 50 anys, mentre que està per sota en el grup d'edat de més de 50 anys, indicant que la representació desigual de gènere podria estar canviant lentament (Thuesen, 2009).

Així que es sosté que el debat sobre el capital social, deixa de banda les consideracions de poder i desigualtat social (Harris, 1997; Morrow, 1999; Portes i Landolt, 2000). Lowndes (2000) en particular va criticar la gran visibilitat que els teòrics sobre capital social, i Putnam especialment, han donat a les activitats dominades per homes com les associacions esportives, i, en canvi, han desatès les associacions on hi predominen les dones com ara les relacionades amb la salut i els serveis socials. També retreu que el capital social generat per les dones en el terreny de la sociabilitat informal és totalment deixat de banda, omissió d'altra banda sorprenent tenint en compte que l'expressió "les dones són més àvids de capital social que els homes" és de Putnam (2000, 95). Stenbacka i Tillberg Mattsson (2009) mostren que les xarxes de voluntariat a dos municipis de la regió de Dalarna de Suècia tendeixen a ser coordinades pels homes. Tot i que la participació de dones és a parts iguals amb la dels homes en el treball voluntari a Suècia, hi ha grans diferències de gènere en relació als papers representats dins de les associacions i també entre el tipus d'associacions en què s'impliquen homes i dones. Les dones són més actives en associacions cultural o esportives no comercials, i els homes en associacions culturals o esportives semi-comercials, com ara festivals anuals de música i dansa. En aquests darrers grup, s'estableix una relació directa entre el tipus de professió i el tipus d'associació, generalment gran, retro-alimentant-se el capital social d'ambdós entorns. Així, el capital social crea beneficis a certs sectors de la població local per sobre d'altres (Stenbacka & Tillberg Mattsson, 2009).

Per a Bourdieu (2000) i posteriorment Burt (2005) el capital social seria un concepte dinàmic i es referiria més als individus competint pels recursos que als grups. Per això s'assenyala que el capital social és un recurs distribuït de manera desigual entre els membres d'un grup. Les posicions dominants i el control que les elits exerceixen a través de les xarxes socials i les estructures de poder i les xarxes de relacions que aquestes elits estableixen i mantenen amb actors externs (fins i tot en nom del grup o del territori), és el que Bourdieu denomina mecanismes de reproducció social de les elits. Però encara que els individus, o fins i tot els grups puguin generar o controlar parts del capital social disponible, només és a través de les relacions socials que el capital social pot realment ser mobilitzat i utilitzat. Per això s'argumenta que la quantitat de capital construït depèn de la qualitat i quantitat d'interaccions (Falk & Kilpatrick 2000). El capital social és, en principi, un bé individual, i són les xarxes socials el que definirà la quantitat de capital social disponible, les capacitats per accedir als recursos no disponibles, i amb quines capacitats es compta per al control i el lideratge dels processos de gestió dels recursos propis (Lin, 2001; Esparcia & Escribano, 2012).

L'enfocament de construir capacitats busca enfortir les comunitats a través la millora de la confiança, el coneixement i les habilitats de les persones, i la seva capacitat per treballar junts. Les agències de desenvolupament haurien de donar suport a la creació de nous espais per a la interacció i tenen més marge per a fer-ho del que estant aprofitant (Shortall, 2008). Així, una estructura política local forta i democràtica, pot ser un lloc més eficaç per a les xarxes de desenvolupament. L'alternativa, un enfocament de laissez-faire, on s'espera que les empreses i el sector cívic prenguin la iniciativa en dinàmiques de desenvolupament, és difícil de sostenir en el mitjà i llarg termini.

8.13. LA INNOVACIÓ EN EL DESENVOLUPAMENT LOCAL RURAL

El concepte d'innovació actualment rep una atenció preferent en el discurs polític, platejant-la com part d'una planificació integrada que va més enllà dels aspectes econòmics i tecnològics, incloent també els culturals, socials i politico-institucionals (Comissió Europea, 2001; 2001b). En poques dècades el significat d'innovació ha superat la concepció lineal d'una seqüència de processos bàsicament de caire tecnològic en el camp econòmic per adoptar una visió sistèmica en la que el conjunt de la societat d'un territori hi té rellevància (González Romero, 2006).

La innovació és un procés en el que hi ha implicada tota la xarxa d'agents socioeconòmics, institucionals, polítics, recursos i iniciatives. La vinculació entre innovació i territori ha estat desenvolupada per diverses aproximacions teòriques entre les que destaquen les sorgides entorn a conceptes com els medi innovadors, ja esmentats (Konstadakopoulos & Christopoulos, 2001), els sistemes territorials d'innovació (Moulaert & Sekia, 2003) i els nous espais industrials (Harrison, 2007) i, més recentment, les dinàmiques de proximitat (Crevoisier & Jeannerat, 2009) i les regions intel·ligents (*learning regions*) (Simme, 2004).

L'enfocament de "sistemes d'innovació", per tant, mira cap al medi institucional i social per la innovació, examinant la relació entre institucions, el marc legal i de polítiques, i el sistema d'educació, i el paper del capital social i el coneixement tàcit en la generació, ús i difusió de la innovació (OECD 1996; Smith 2000). Efectivament, la innovació és àmpliament considerada un motor clau del creixement econòmic en el cor de l'economia del coneixement, tot i les dimensions socials culturals de la innovació són sovint omès (Dargan & Shucksmith, 2008).

Un aspecte rellevant de la tesi de regions d'aprenentatge és que es pot aplicar a les regions menys afavorides, així com als més avançats, ja que fins i tot les filials d'empreses amb baixa tecnologia són dipositaries de coneixements pràctics que tenen el potencial per a proporcionar un avantatge competitiu localitzat (Dargan & Shucksmith, 2008).

Els territoris més innovadors compten amb una sèrie d'elements comuns (Konstadakopoulos & Christopoulos, 2001). En primer lloc, disposen de recursos institucionals com centres d'investigació, centres tecnològics i de transferència del coneixement i organismes de cooperació inter-empresarial, que han de ser part activa en el disseny i execució de polítiques. En segon lloc, a nivell sociopolític i cultural compten amb un alt grau d'associacionisme, un marcat sentiment d'identitat col·lectiva i de vinculació a un projecte comú que es tradueix en solidaritat en una forta predisposició social al canvi i capacitat per absorbir i integrar idees i conceptes forans (Albertos, 2002; André & Rego, 2003; González Romero, 2006). En aquest sentit, la innovació també exigeix que la cultura local compti amb el desig de ser independent, per tant, que concedeixi prestigi als líders de la seva comunitat, una apreciació positiva vers la qualificació i l'excel·lència tècnica (Ybarra, 2000; Sweeney, 2001; Albertos, 2002). En tercer lloc, els territoris innovadors compten amb una elevada presència de xarxes de col·laboració interregional i intraregional, tant a nivell empresarial com soci-institucional, associacions públic-privades per a la realització de projectes comuns i auditories públiques (André & Rego, 2003). En quart lloc, les actuacions públiques adreçades a la innovació han de reorientar les formes de relacionar-se amb la societat, de gestionar el poder i dels processos de presa de decisions, implementant instruments que afavoreixin la constitució d'un entorn de confiança mútua entre els agents (Comissió Europea, 2001a; 2001b), en tant que la innovació com un procés col·lectiu i no individual, és el que determinarà en gran part la capacitat de competir a nivell global (González, 2006).

A les àrees rurals, la innovació es tendeix a entendre-la en termes d'innovació social i cultural, per encoratjar els enllaços locals i les cultures d'aprenentatge col·lectiu, i també en termes d'innovació cultural (Copus & Skuras, 2006). Comparant les experiències rurals amb les urbanes sovint es diu que les àrees rurals tendeixen a no tenir la densitat d'empreses i de xarxes d'empreses suficient per a formar districtes industrials o de regions d'aprenentatge, però d'altra banda, poden tenir xarxes socials més forts que també són crucials per promoure el desenvolupament econòmic innovador (Dargan & Shucksmith, 2008). Això suposa un fort contrast amb els discursos de regeneració urbana més enfocades en la innovació científica i tecnològica i aquest enfocament és el que domina els discursos polítics. Aquestes polítiques se centren en les xarxes d'empreses que en el xarxes socials igualment necessàries. A més, els ajuts fins ara s'han concentrat en aquelles institucions que ja estaven innovant, les més dotades de tecnologia, ha faltat coordinació entre les polítiques de formació, investigació i empresa, i ha mancat la participació dels agents privats (González Romero, 2006).

En el cas del programa LEADER la innovació ha suposat una combinació de diferents tipus de coneixements i una varietat d'actors. L'impuls per a la innovació ja sigui, tecnològica, cultural o social, sovint prové de persones foranes d'una manera o una altra, que poden ser immigrants, persones retornades o membres dels propis equips LEADER (Dargan & Shucksmith, 2008).

La innovació en les relacions socials suposa dur a terme una important tasca de cooperació, intermediació i concertació entre els diversos agents socioeconòmics institucionals implicats

per aconseguir una cultura de la consulta i del diàleg. Per això són crucials unes bones capacitats de comunicació entre els actors socioeconòmics, capacitat d'improvisació i de maneig en contextos inesperats, les seves habilitats per al treball en equip i sistematitzar el procés de presa de decisions perquè es garanteixi la seva transparència i representativitat "un trànsit que va del dirigisme vertical al lideratge basat en el partenariat amb el sector privat" (Landabaso, 2000, p. 56 a González Romero, 2006).

D'altra banda, la innovació social sorgeix com un camí per renovar no només les economies regionals des del costat de l'oferta de productes del mercat, sinó també en les relacions humanes (Moulaert & Nussbaumer, 2005; Shucksmith, 2010) i les relacions de gènere (André, 2013). La introducció de la innovació social a les polítiques regionals es postula com una forma de millorar la prestació dels procediments de govern (Moulaert & Nussbaumer, 2005). En una lògica comunitària, centrada en la satisfacció de les necessitats bàsiques, la gamma d'activitats econòmiques augmenta si a més a més de l'eficiència econòmica i la competitivitat es tenen en compte dels principis de l'agència humana (Moulaert & Nussbaumer, 2005). La capacitat d'una localitat per desenvolupar noves activitats depèn de la seva història socioeconòmica i sociopolítica i en la qualitat de la col·laboració entre les autoritats locals i l'Estat (nacional). El poder de les teories ecologistes, neo-marxistes i feministes és definitiu per a explicar com el sorgiment d'un nou paradigma de desenvolupament molt més arrelat en les idiosincràsies locals, partint dels propis destinataris finals, les persones d'un territori, per a endegar processos d'autonomia econòmica, cultural i social (Moulaert & Nussbaumer, 2005; André, 2013).

8.14. LA CONTRIBUCIÓ DE LES TEORIES DE GÈNERE AL DESENVOLUPAMENT LOCAL RURAL I LA INNOVACIÓ SOCIAL

Les dones com a individus i com a grup, representen una part de la base de la comprensió de la ruralitat (Lee et al, 2005; Baylina, 2004; Goverde et al, 2004; Baylina & Salamanya, 2006; Bock, 2006). De fet, la dimensió socioeconòmica de les zones rurals no es pot entendre sense tenir en compte les divisions de gènere i l'esfera oculta de la reproducció social (André, 2013), àmpliament estudiades des de finals dels anys vuitanta. El paper central que han tingut els treballs de les dones en la viabilitat de les explotacions agràries ha estat abastament estudiat des de finals dels anys vuitanta (Gasson, 1988; Momsen, 1989; Gasson & Winter, 1992; Garcia et al, 1990; Tulla; 1991, Whatmore; 1991). Aquests estudis, i molts altres de posteriors, realitzats de d'una perspectiva de gènere, han enriquit el ric llegat de pràcticament tres dècades d'estudis sobre les transformacions rurals. El període ve marcat en els inicis per la creixent necessitat d'una diversificació agrària (Fuller, 1990) i la perspectiva del desenvolupament rural integrat (Etxezarreta, 1988). Més enllà dels estudis en política econòmica agrària doncs, s'havia introduït la perspectiva de la multidimensionalitat del canvi rural (Marsden et al. 1990) que es recollia en els estudis rurals de gènere incorporant altres eixos de poder social al del gènere, com el de la classe, la raça i l'etnicitat conduint a la desigualtat en les experiències de les dones rurals arreu d'Europa (Whatmore, 1994). Més tard el concepte de multifuncionalitat de l'agricultura (Knickel & Renting, 2000) s'integrava en l'anomenat nou paradigma rural, reemplaçant el paradigma de la modernització, tant en la política com en les pràctiques. Aquest procés, es produïa a molts nivells, i en ell prenen especial rellevància les sinergies locals amb els ecosistemes regionals (Ploeg et al. 2000). La

fertilitat del que s'ha vingut a anomenar el gir social d'aquestes dues dècades passades, obria un nou camp d'anàlisi sobre les funcions de la creació de capacitats en el desenvolupament rural (Shortall & Shucksmith, 2001). El gran protagonisme en els estudis desenvolupament rural però, el van adquirir el concepte de capital social i les xarxes de relació (Falk & Kilpatrick; 2000; Murdoch, 2000; Shucksmith, 2000; Lee et al., 2005). S'adoptava també la perspectiva de la inclusió social en l'impacte de polítiques públiques de foment del desenvolupament rural, en particular, dels programes LEADER (Esparcia, 2000; Shortall, 2008; Thuesen, 2009), demostrant una clara sota-representació de les dones en els organismes responsables de promoure el desenvolupament rural integrat. Des dels estudis de gènere es destacava el paper central que les dones tenen en la diversificació de l'explotació agrària, ampliant les estratègies de vida i generant noves activitats emergents en la reestructuració rural (Gorman, 2006 pp. 43) i l'important tema de la participació econòmica de les dones en el desenvolupament comunitari (Midgley, 2006). Aquest rol però, quedava sovint invisibilitzat a través dels estudis de capital social més convencionals, acusats d'ometre estructuralment el gènere (Lowndes, 2004) i per tant, no veure que en la base de la generació de capital social, sovint hi ha els treballs de les dones (Franklin, 2005). Encara més, la forma en que el gènere diferencia en els nivells i tipus d'activisme i participació en associacions està estretament relacionat amb una distribució desigual dels recursos, sobretot en temps, diners, coneixements, i habilitats (Inglehart & Norris, 2003). Així, la possessió d'aquests recursos fa que uns estiguin més ben situats que altres a l'hora d'aprofitar els avantatges de les oportunitats de la participació ciutadana o cívica (Stenbacka & Tillberg Mattsson, 2009). En conseqüència, la participació en associacions cíviques, apareix fortament segregada per gènere horitzontalment i arreu del món, encara que disminueix lleugerament, a les societats post-industrials (Inglehart & Norris, 2003). Els lligams de les dones a la comunitat local poden ser molt importants per elles mateixes i per la cohesió de la comunitat, tanmateix, això no necessàriament significa que les hi aportin majors interaccions de capital social pont i capital social d'enllaç (Inglehart & Norris, 2003). Per altra banda, en resposta a la creixent intensificació dels fluxos urbano-rurals es conferia una atenció específica a les interaccions entre els residents establerts i els nousvinguts en les relacions de poder local i en la seva significança en les relacions de gènere (Goverde et al. 2004).

Tot i el progrés de les teories de gènere (Little & Panelli, 2003) i del seu desplegament en polítiques la seva implementació ha tingut poca incidència fins ara a les àrees rurals (Casellas et al., 2009; Alfama & Quintana, 2007).

La participació de les dones en la presa de decisions és indicadora de societats més igualitàries i de bones pràctiques pel bé comú (PNUD, 2011). En el context de la nova ruralitat es produeix un moviment urbà-rural de persones que amb les seves iniciatives aporten nous models de desenvolupament local rural i de governança local (Casellas et al., 2010, 2012). El paper també en temes naturals

El procés de reestructuració rural ha contribuït en la reconfiguració dels rols de gènere en la família rural a través de la necessitat de diversificar la producció de béns amb valor afegit (Stenbacka, 2008). En aquest àmbit els treballs de les dones s'identifiquen com a factors de canvi que mostren la capacitat d'adaptació i innovació social (Gorman, 2006) i que tenen un paper actiu en les xarxes de confiança i cooperació social (Stenbacka & Tillberg, 2009). A més, les implicacions de reestructuració rural i l'ordre de gènere en les zones rurals han donat lloc a una transferència dels rols de gènere privats de les dones a l'àmbit públic i en el mercat de

treball rural (Midgley, 2006). Aquesta transferència, juntament amb les polítiques de gènere, ha millorat la visibilitat de la desigualtat de gènere (André, 2013), al mateix temps que ha apoderat a les dones rurals (Bock, 2006; 2010). En conseqüència, les dones rurals progressivament s'han assenyalat com un grup objectiu diferenciat en les estratègies d'inclusió (Shucksmith, 2000), sobretot quan afecta les dones joves (Shucksmith et al., 2006). No obstant això, la bretxa de gènere persisteix i els programes de desenvolupament rural, per exemple, mostren una representació insuficient i estructural de les dones (Shortall, 2008; Thuesen, 2009; Domínguez et al, 2012), també present en el govern local (Pallarès-Blanch et al., 2014). El problema està relacionat amb la definició de desenvolupament, molt centrat en l'economia productiva, i en el supòsit de la "norma masculina" en la implementació de programes de desenvolupament rural (Shortall, 2008). Aquesta "norma masculina" suposa que el treball de la cura que encara es manté en les relacions reproductives, fins i tot tenint en compte l'àmplia mercantilització dels serveis de la llar, és part de la vida privada, i més específicament, és part de les responsabilitats de les dones (André, 2013). Els rols de gènere han estat poc modificats des de la perspectiva de l'educació pública (Bock, 2014) amb la qual cosa els rols de gènere estereotipats i la forma tradicional de la família segueixen sent la imatge hegemònica que preval en la formulació de polítiques, fins i tot quan la UE i tots els Estats membres respecten la perspectiva transversalitat del gènere (Prügl 2010; André, 2013; Bock, 2014).

La transformació de les normes de gènere és un pilar decisiu de la innovació social en les relacions de gènere (André, 2013). De fet, les organitzacions de dones són un element clau en al innovació social.

En conclusió però, la principal contribució de les teories de gènere al desenvolupament rural ha estat la feina de deconstrucció de les normes establertes en la teoria i en la forma de fer política, que tot i que és poc defensat fora dels àmbits feministes, és veu clara amb una exposició retrospectiva de l'evolució dels conceptes i els paradigmes més centrals en la comprensió del canvi i en l'articulació d'aquest. Una mostra de la influència de les teories feministes en el desenvolupament rural i a les ciències socials en general és l'aprofundiment creixent que s'atorga a l'aspecte relacional, ja incorporat en el desenvolupament local rural, la governança territorial, el capital social i el desenvolupament regional, havent-se ja parlat del gir relacional (Boggs & Rantisi, 2003; Shucksmith 2012).

8.15. ALTRES ENFOCAMENTS: LA RESILIÈNCIA SOCIAL

Tot i que el terme resiliència té una considerable antiguitat, no és fins recentment que ha entrat amb gran protagonisme tant en la recerca acadèmica com en el discurs polític. L'apogeu del terme ha empès als científics socials ha aprofundir entorn a la semàntica del concepte i les seves parts constituents. Això està proporcionant un ric debat teòric, en el que s'hi troben complertes i aclaridores revisions bibliogràfiques (Kaplan, 1999; Norris et al., 2008; Shouten 2009, 2011; Simmie, 2010; Skerratt 2013; Frankenberger 2013). La definició general més acceptada de la resiliència és:

"la capacitat d'un sistema per absorbir les pertorbacions i reorganitzar-se mentre se sotmet a canvis i encara conservar essencialment la mateixa funció, estructura, identitat" (Forbes et al., 2009, p. 22041 a Wilson 2011).

Tot i que en general s'atribueix l'origen del concepte de resiliència al camp de l'ecologia, prèviament havia estat ja un terme emprat en les ciències que estudien els sistemes físics (enginyeria, matemàtiques, física, etc.), on la resiliència es refereix a l'habilitat dels materials per a blegar-se i refer-se enlloc de trencar-se (Norris et al., 2008; Skerratt, 2013). Des de la psicologia però, s'emprava el terme des de la primera meitat del segle XX per a identificar processos de recuperació emocional després d'un trauma (Kaplan, 1999).

8.15.1. Evolució del concepte de resiliència

Wilson (2012) agrupa en tres etapes evolutives la introducció del terme resiliència a les ciències socials. La primera etapa s'inicia a finals dels anys 1960's i principis dels 1970's, quan el terme resiliència s'aplica per a descriure com els ecosistemes responen a les perturbacions. La segona etapa, a partir dels 1970's, es quan es produeix la introducció progressiva del terme resiliència en les ciències socials amb l'objectiu de comprovar si el terme també pot ser aplicat als sistemes humans, sota el paraigües de la resiliència socioecològica (Béné et al., 2012). Aquest enfocament és el més estès en la literatura sobre resiliència fins al moment i a partir del qual s'ha divulgat el terme arreu. Part del seu èxit cal atribuir-lo a la destresa d'annexionar la dimensió social a la de l'ecologia emprant el terme sistemes socioecològics per a definir l'àmbit d'anàlisi conceptual (Walter & Salt, 2006). Aquest enfocament ha incorporat el model d'aproximació a la dinàmica resilient, anomenat "panarchy" (Gunderson & Holling, 2002). El model distingeix quatre cicles adaptatius partint de períodes de canvi exponencial, períodes de creixement estàtic i rigidesa, períodes de reajustament i col·lapse i períodes de re-organització i renovació. Aquest model però ha estat qüestionat des de les ciències socials i la psicologia per a traslladar excessivament supòsits basats en les ciències naturals que difícilment poden ajudar a definir les formes d'organització dels humans i les dinàmiques evolutives d'aquestes (Norris et al., 2008; Hassink, 2010; Davidson, 2010; Wilson, 2012). En conseqüència alguns autors proposen adoptar el terme resiliència com una metàfora més que una asserció quan cal fer referència a la resiliència dels sistemes humans (Norris et al., 2008; Shouten et al., 2012; Pendall, 2010; Pike et al., 2010).

En una tercera etapa i en resposta a les carències de l'enfocament socioecològic, sorgeix el terme resiliència social com una tercera corrent on és definida com "*l'habilitat dels grups o comunitats per a encaixar amb les tensions i perturbacions com a resultat del canvi social, polític i ambiental*" (Ager, 2000 pp. 347). Per a Adger la vulnerabilitat, particularment la vinculada a la dependència als recursos potencialment més amenaçats pel canvi climàtic o per conflictes bèl·lics, seria el tendó d'Aquil·les de les comunitats. Davant la necessitat de prevenció i antelació pels potencials riscos, Adger considera que el paper de les institucions i de les interaccions del capital social en diferents sistemes de coneixement són centrals per a la resiliència social. La capacitat per a fer front a les sorpreses, diu, permetrà la innovació, encaixar el canvi i emprant l'aprenentatge social en les institucions (Adger, 2000 pp. 361). Adger va assentar les bases per a incloure en el marc conceptual de la resiliència el marc d'anàlisi basat en les quatre formes de capital; humà, social, produït, natural i que, amb variacions, és el marc d'anàlisi predominant fins ara en l'estudi, mesura i aplicació de la resiliència social a les comunitats (McIntosh, 2008; Longstaff et al., 2010, Frankenberger et al., 2013).

8.15.2. Diferents enfocaments i elements de consens del concepte de resiliència

Per la seva banda, Skerratt (2013) diferencia quatre perspectives a partir de les quals s'ha abordat la resiliència. En un primer grup hi inclou la recerca que planteja l'estudi de la resiliència a partir de la perspectiva de la capacitat de recuperació (*bounce-back*) dels sistemes ecològics absorbint l'impacte davant de les alteracions (Adger, 2000). En un segon grup, hi situa l'estudi de la resiliència enfocada com una adaptació post-alteracions (Norris et al., 2008). En un tercer grup hi insereix els autors que incorporen la voluntat col·lectiva (agència) com un element conceptual clau en els escenaris de post-alteració o de xoc (Davidson, 2010). Un cinquè grup correspon als estudis que enfoquen la resiliència a partir del posicionament proactiu derivat de la voluntat individual i col·lectiva davant els canvis de tota mena, no només els negatius i procedents de forces externes (Magis, 2010).

Entre la diversitat d'enfocaments, dos elements són consens en la definició de resiliència social; que és un procés més que un resultat i una característica d'adaptabilitat més que d'estabilitat (Skerratt, 2013). Un tercer element també integrat al marc conceptual general són les nocions de redundància i diversitat com a característiques que descriurien la disponibilitat d'abundants i diversificats recursos per part d'una comunitat (Norris et al. 2008), i que hauria evolucionat de la noció de dependència als recursos d'Adger (Adger 2000).

8.15.3. Resiliència de la comunitat, capital social i governança territorial

A mida que s'ha anat avançant en l'aplicació del concepte de resiliència a les ciències socials més clares són les seves implicacions com a propietat o característica. És a dir, com una qualitat positiva de la societat i, per tant, desitjable. En aquest procés, es pot identificar una progressiva aplicació específica del terme resiliència. Així, començant per la introducció del terme com una solució global, (Walter & Salt, 2006), s'ha anat concretant en quins termes opera a escales més petites.

En aquest sentit, és remarcat que els recursos endògens de nou coneixement, combinats amb les forces del mercat, i decisions empresarials conscients poden ser alguns dels factors clau per entendre la resiliència de les regions econòmiques (Simmie et al., 2010). Tanmateix, també s'apunta que les economies regionals poden ser anàlogues als ecosistemes en alguns aspectes, però força diferents en altres. Els resultats d'eficiència relacionats amb el discurs de la competitivitat poden entrar en contradicció amb la sostenibilitat i per tant, subestimar els discursos alternatius vinculats amb la satisfacció de les necessitats humanes, l'emancipació cultural i política i l'empoderament social (Bristow, 2010 p. 158). En aquesta línia, s'ha remarcat que un lideratge institucional intel·ligent hauria de ser capaç de construir una narrativa discursiva d'adaptació estratègica o d'adaptabilitat, capaç d'incloure els actors locals i regionals (Pike et al., 2010). En aquest sentit, la trajectòria de dependència i l'enfocament de la geografia econòmica evolucionista poden ser un bon punt de partida per a aplicar el model dels cicles adaptatius amb una forma més explícitament regional (Hassink, 2010; Simmie et al., 2010). Tanmateix, els estudis comparatius han pogut identificar una major predisposició a la resiliència en les àrees rurals que en les urbanes que estaria relacionada amb la major especialització econòmica en el sector agro-alimentari, generalment relacionat amb la producció agrària (Rosell et al. 2010).

Finalment, la resiliència social s'ha estudiat des de l'escala de la comunitat (Longstaff et al., 2010; Magis, 2010; Frankenberger et al., 2012; Wilson 2012) des d'on pocs estudis se centren en les comunitats rurals (Wilson, 2010; Franklin et al., 2011; Skerratt, 2013).

Malgrat això, les comunitats es poden veure com a producte de la totalitat de les interaccions del sistema social (per exemple una unitat afectiva de pertinença i d'identitat i una xarxa de relacions) sovint (però no exclusivament) dins d'un espai geogràfic definit (Wilson, 2012). Aleshores, la noció de comunitat és associada amb la cerca de "múltiples resiliències" en el si d'una comunitat per part d'una gran variació de xarxes d'agents, alguns dels quals poden directament contradir i minar els esforços d'altres (Wilson, 2012 p. 1219).

En aquest marc, tres línies de recerca es poden distingir en la literatura revisada centrada en la resiliència rural i que, sorprenentment o no, semblen correspondre a les tres onades temàtiques que han influenciat les ciències socials en les darreres dues dècades: el gir cultural, el gir social i el gir territorial.

Una línia de recerca inclou el sentit de pertinença i d'identitat de lloc en la gama d'aspectes rellevants a considerar en la resiliència de les comunitats. Aquí, el sentit de pertinença i d'identitat de lloc, com a recursos simbòlics, s'han de considerar elements clau que reforcen el comportament adaptatiu de les comunitats, i, per tant, permeten una certa influència sobre la direcció futura (McManus, 2011; Paniagua 2013; Skerratt, 2013). Aquests recursos simbòlics poden actuar proporcionant cohesió al conjunt de la comunitat mantenint xarxes informals i tenen també una forta significança a nivell individual (McManus, 2001). El sentit de lloc, i les identitats que s'hi vinculen, juguen un paper central a l'hora de prendre decisions dels pagesos per exemple a l'hora d'afrontar els reptes de les conseqüències de la reestructuració rural (Darnhofer, 2009). Així, la resiliència rural pot ser associada amb les tries dels pagesos, i altres residents de les àrees rurals, a l'hora de sospesar les opcions de canvi o permanència respecte a les implicacions de la reestructuració rural a les seves vides (Paniagua, 2013). El sentit de pertinença també es troba vinculat en la resiliència social de les comunitats quan està relacionada amb la propietat de la terra com a recurs no només físic sinó també identitari (Skerratt, 2013)

Una segona línia de recerca de la resiliència comunitària està orientada en identificar els factors i processos que influencien la resiliència a nivell de comunitat posant especial atenció a les àrees amb una alta vulnerabilitat subjectes a xocs i tensions (Longstaff et al., 2011; Frankenberger et al., 2013). Aquests estudis tenen per objectiu identificar els elements que han de ser clau per a proveir assessorament als dissenyadors de polítiques, a les organitzacions i agents que busquen aplicar i mesurar la resiliència i programar iniciatives i accions (Magis, 2010; Longstaff et al., 2011; Frankenberger et al., 2013). Aquesta línia adopta l'enfocament dels quatre capitals com a recursos de gestió col·lectiva i també la noció d'acció col·lectiva com un aspecte distintiu de la resiliència de les comunitats. Aquesta línia està basada en el marc teòric del capital social i dona especial atenció als tres tipus de capital social, el d'unió, el de pont i el d'enllaç (Aldrich, 2012). Aquest darrer enfocament també incorpora l'enfocament des sistemes socioecològics que distingeix tres tipus de capacitats per a mantenir i assegurar la resiliència. Capacitat d'absorció (l'habilitat de minimitzar l'exposició als xocs); capacitat adaptativa (estratègies de vida); i capacitat transformativa (mecanismes de governança, polítiques, infraestructures i xarxes comunitàries permetent el canvi sistèmic del medi) (Béné

et al., 2012; Frankenberger et al., 2013). Aquesta línia d'estudi de la resiliència comunitària està especialment adreçada a la gestió d'emergències i, per tant, el seu objectiu és proporcionar eines per a mesurar i aplicar la idea de resiliència, més que no pas generar debat teòric. Tot i així, aquests estudis inclouen de forma molt explícita els conceptes més rellevants del marc teòric del desenvolupament local. Aquests conceptes són principalment; el de la inclusió (Esparcia et al. 2000, Shortall, 2008; Thuesen, 2009), el del lideratge i l'aprenentatge innovador (Dargan & Shucksmith, 2008; Esparcia, 2014), el del capital social i xarxes (Murdoch, 2000; Shucksmith 2000; Lee et al. 2005, Esparcia, 2012), i el de la creació de capacitats. Com a corol·lari, aquesta línia d'estudis comparteix amb els de desenvolupament local el concepte de governança, entesa com una forma de govern capaç d'aprofitar el poder de les xarxes formals i informals per a incloure formes de capital humà i de lideratges valuoses i susceptibles de millorar els processos perseguits (Horlings & Marsden, 2012). En el context del desenvolupament rural, "el nou paradigma rural" (OCDE, 2006) és l'expressió amb la què s'han definit les implicacions d'una nova governança, és a dir, d'un govern que cada vegada compta més amb la participació d'agents privats per a implementar les polítiques. Els canvis i reptes que això pot representar al món rural depenen en bona part de la capacitat institucional dels actors en joc en termes de recursos de coneixement, recursos relacionals i mobilització de les capacitats. (Shucksmith, 2009 p. 12).

En aquest bloc s'hi poden incloure també els estudis de resiliència aplicada a les comunitats rurals amb propostes metodològiques per l'anàlisi i avaluació de la resiliència, com ara indicadors de la diversitat de les àrees rurals (Quaranta & Salvia, 2014), mètodes per avaluar la resiliència de les polítiques rurals (Shouten et al., 2012) o bé propostes d'especialització productiva a través del planejament territorial (Heijman, 2007). En general, parteixen de l'economia agrària, i per tant, incorporen l'aspecte social a partir dels conceptes que ha inclòs l'enfoc de la resiliència dels sistemes socioecològics.

En tercer i darrer lloc, s'identifica una tercera corrent d'estudis de la resiliència social de les comunitats en la què la comunitat és entesa com l'espai conceptual on hi conflueixen el sistema econòmic, social i ambiental. En aquesta línia, el lloc és també un punt de referència més des d'un punt de vista de localització (física i conceptual) dels territoris respecte la globalització i les seves conseqüències. Cada comunitat podrà disposar d'una determinada combinació de les tres formes de capital (econòmic, social i ambiental) en funció dels recursos, aprenentatges i llegats que disposa. En conseqüència, hi haurà una multiplicitat de combinacions possibles a tots els nivells; individual, d'unitat familiar, comunitari, regional etc., que s'expressen en possibles vies de transició. La suma d'aquests possibilitats a nivell comunitari donaria lloc a les "vies del possible" (Wilson, 2012). Entre la diversitat de possibilitats hi ha tres posicions principals que generen les seves pròpies dinàmiques: els territoris super-globalitzats que controlen els mercats, els territoris poc globalitzats però molt dependents dels mercats globals i els territoris relocalitzats o desagraritzats. Aquests darrers són els que estant recuperant una certa autosuficiència productiva a base d'estratègies de producció de base local, en la mida que ho permet la globalització (Wilson, 2012). En ells s'hi poden trobar exemples d'iniciatives d'economia social i del tercer sector que fan de contrapès al sistema capitalista globalitzat (Bristow, 2010; Hudson, 2010; Wilson, 2012). Aquestes comunitats no acostumen a tenir una significativa acumulació de capital econòmic, però en canvi, sí que disposen d'abundant i divers capital ambiental. Poden tenir importants bosses de

capital social d'unió, o bé l'estant recuperant si n'han perdut en el passat, a partir d'iniciatives de promoció de la producció local, sovint a través de *hubs* alimentaris, podent-se així beneficiar del corrent del menjar local (Franklin et al., 2014).

Aquests societats són les més susceptibles de mostrar alts nivell de resiliència, perquè és on s'hi poden tenir estils de vida més sostenibles com a causa i conseqüència d'haver-hi una relació més equilibrada entre els tres capitals (Wilson, 2012). Tot i això, la via de la re-localització no és fàcil, perquè necessita una constant negociació en la lluita d'interessos personals i de grup, és a dir, entre les múltiples resiliències.

En aquest sentit, el concepte de capital territorial s'incorpora en el marc del desenvolupament local i rural, que es defineix com "el sistema dels actius territorials de caràcter econòmic, cultural, social i ambiental que garanteixi el potencial de desenvolupament dels llocs" (Perucca, 2013 p 2). El capital territorial captura la noció de comunitat utilitzada en la idea de la resiliència social, definida com "un sistema físic i social complex compost de molts sub-sistemes" (Norris et al., 2008; Longstaff et al., 2011; Frankenberger et. al., 2013). També comprèn la lògica col·lectiva en l'anàlisi dels processos socials (Moulaert & Nussbaumer, 2005; Horlings & Marsden, 2012; Perucca, 2013). En tant que les forces polítiques no poden ser identificades a nivell local només, llevat que comparteixin, almenys parcialment, les agendes polítiques, els vincles amb escales més grans d'operació són necessaris per a què el desenvolupament rural local sigui efectiu i inclusiu (Moulaert & Nussbaumer, 2005; Horlings & Marsden, 2012).

8.16. ELEMENTS ESPECÍFICS DE L'APA

Per a l'estudi de cas d'aquesta tesi, i relacionat amb les pròpies característiques del territori de l'APA, cal introduir dues temàtiques més en el marc conceptual per a una anàlisi complerta i integral de les diferents components que intervenen en les estratègies de desenvolupament local rural possibles i potencials.

La perspectiva ambiental, com ja hem vist, ha anat impregnant progressivament el discurs del desenvolupament local rural en resposta al canvi d'enfocament de les polítiques comunitàries reemplaçant la perspectiva sectorial de la política agrària per la perspectiva territorial, reforçada per *l'Estratègia Territorial Europea* (García Pascual, 2006). Així, en el marc de les reestructuracions de l'agricultura i dels espais rurals, la perspectiva ambiental té especial significació en els territoris de muntanya com el cas de la regió de l'APA. Més concretament, en la nova funcionalitat d'aquests territoris en el context post-produccionista (Plaza, 2006; Maya, 2009), la importància dels Espais Naturals Protegits, especialment dels Parcs Naturals, té especial rellevància en les estratègies de desenvolupament local rural en tant que proporciona noves oportunitats d'ocupació a partir del capital ambiental revaloritzat i posat en l'escena de les relacions urbano-rurals (Pallarès-Blanch, 2009; Pallarès-Blanch, 2012; Prados, 2012; Pallarès-Blanch et al., 2014b).

La segona temàtica addicional ve determinada per la condició fronterera de l'APA. El veïnatge amb l'estat francès i l'andorrà és una altra particularitat d'aquest territori respecte la resta d'àrees rurals catalanes, generant fluxos específics; materials, immaterials i humans que, en alguns casos, s'han concretat en iniciatives de cooperació transfronterera i dibuixen futures línies de desenvolupament local rural en el marc de la creixent necessitat de cooperació territorial (Pallarès-Blanch et al., 2013). La cooperació transfronterera, de fet, comparteix

argumentari amb la cooperació territorial solapant-se llurs marcs teòrics (Paasi, 2003; Newman, 2006; Kessler & Helming, 2007; Oliveras et al., 2010; Scott, 2010; 2012) perquè l'espai relacional i l'espai territorial necessàriament estan involucrats (Massey, 2005; Paasi, 2012). Això desmunta la tendència en considerar les xarxes i els territoris com oposats i obre un àmbit conceptual més ampli en el qual l'espai mateix pot ser mòbil. En aquesta concepció fluida d'espai, les regions transfrontereres són un repte per a la noció tradicional de límits i fronteres (Retallé, 2011).

Ambdós elements, el paper dels ENP en el desenvolupament local rural i les relacions transfrontereres, afloren en una primera anàlisi socio-econòmica i territorial de l'APA, tant des del punt de vista de l'estadística descriptiva disponible, com a partir de la revisió bibliogràfica dels estudis publicats sobre aquest territori pirinenc, com també en la percepció empírica. Per aquest motiu els dos aspectes són analitzats en profunditat com a elements específics del territori de l'APA.

9. ELEMENTS INNOVADORS DEL PROJECTE DE TESI

En primer lloc, la qualitat dual de la tesi, combinant els aspectes teòrics amb els aspectes aplicats, és reflex també de les mesures públiques de foment de la recerca en la interfície de la investigació, el desenvolupament i el coneixement, facilitant la contractació de personal investigador a les organitzacions privades²⁴, com és el cas de la Fundació Centre de Desenvolupament Rural Integrat de Catalunya, entitat per la qual estic contractada. L'ajut Talent-Empresa ha ofert el marc idoni a partir del qual he pogut desenvolupar la meua activitat professional com a especialista en desenvolupament local i combinar-la amb una dedicació a temps parcial en l'elaboració de la tesi. En aquest sentit, el programa Talent-Empresa proporciona reconeixement i recursos als investigadors amb experiència professional fora de l'acadèmia.

En segon lloc, la tesi també és innovadora en introduir la perspectiva de gènere en el marc de la resiliència, en el que no s'han trobat previs estudis amb aquesta perspectiva.

En tercer lloc, la tesi reuneix diversos marcs d'anàlisi per a poder aplicar una anàlisi amplia de les forces que intervenen en el desenvolupament local rural de l'àrea d'estudi i més concretament en les estratègies de vida de les dones d'aquesta àrea.

Finalment, tal i com ja s'ha comentat, la presentació de la tesi amb el model de compendi d'articles també representa una innovació en si mateixa, en el sentit que és un model encara poc instaurat al Departament de Geografia de la UAB.

²⁴ http://www10.gencat.cat/agaur_web/AppJava/a_beca.jsp?categoria=recerca&id_beca=16801

Capítol 2 :

Pallarès-Blanch, Marta (2009) “The benefits of Nature Reserve Areas in local development: An opportunity to develop a sustainable strategy in peripheral areas”, in Prados, María José, ***Naturbanization: New identities and processes for rural-natural areas***: 143-165, London: Taylor & Francis Group (ISBN 978-0-415-49000-9).

Naturbanization

*New identities and processes for
rural-natural areas*

Editor

M.J. Prados

Department of Human Geography, University of Seville, Spain

CRC Press

Taylor & Francis Group

Boca Raton London New York Leiden

CRC Press is an imprint of the
Taylor & Francis Group, an Informa business

A BALKEMA BOOK

Taylor & Francis is an imprint of the Taylor & Francis Group, an informa business

© 2009 Taylor & Francis Group, London, UK

Typeset by Charon Tec Ltd (A Macmillan Company), Chennai, India
Printed and bound in Great Britain by Cromwell Press Ltd, Trowbridge, Wiltshire.

All rights reserved. No part of this publication or the information contained herein may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, by photocopying, recording or otherwise, without written prior permission from the publishers.

Although all care is taken to ensure integrity and the quality of this publication and the information herein, no responsibility is assumed by the publishers nor the author for any damage to the property or persons as a result of operation or use of this publication and/or the information contained herein.

Published by: CRC Press/Balkema
P.O. Box 447, 2300 AK Leiden, The Netherlands
e-mail: Pub.NL@taylorandfrancis.com
www.crcpress.com – www.taylorandfrancis.co.uk – www.balkema.nl

ISBN: 978-0-415-49000-9 (Hbk)

ISBN: 978-0-203-88114-9 (eBook)

Table of Contents

Preface	VII
<i>Introduction</i>	
Naturbanization: New identities and processes for rural-natural areas <i>M.J. Prados</i>	3
<i>Part I: Naturbanization processes case studies</i>	
Conceptual and methodological framework of naturbanization <i>M.J. Prados</i>	11
The development of urbanization in the neighbourhood of Kampinoski National Park <i>M. Czerny, I. Lecka & M. Wujek</i>	29
Naturbanization and sustainability at Peneda-Gerês National Park <i>J.M. Lourenço, N. Quental & F. Barros</i>	45
Naturbanization and local development in the mountain areas of the Catalan Pyrenees <i>A.F. Tulla, M. Pallares-Barbera & A. Vera</i>	75
Naturbanization processes in Sardinia <i>M. Campagna</i>	93
<i>Part II: Socio-economic and political issues</i>	
Rural tourism and urban growth regulations in Doñana National Park: Antecedents and current planning <i>A.M. Doctor</i>	109
The influence of the localization of tourist facilities on the dysfunction of tourism discussed on the example of southern Tunisia <i>A. Dłużewska</i>	125
The benefits of Nature Reserve Areas in local development: An opportunity to develop a sustainable strategy in peripheral areas <i>M. Pallarès-Blanch</i>	143
Landscape change and urbanization: A case study from Catalan Pyrenees <i>M. Barrachina</i>	167
<i>Part III: Natural effects in naturbanization processes</i>	
Protection of beach and dune systems of the western coast of Huelva – Developments in the planning and future prospect <i>M.A. Barral</i>	185

Conservation of coastal habitats in Mediterranean areas: A combined analytical framework for case studies <i>E.D. Ivanov, I. Manakos & W. van der Knaap</i>	205
Evaluation of protected natural reserves through GTP model – The case-study of High Pyrenees Natural Park <i>A. Pelachs, E. Mendizábal, J.M. Serra, J.M. Soriano & A. Serra</i>	225
The consequences on landscape of new land uses in the upper forest line <i>R. Cumill, A. Pelachs & J.M. Soriano</i>	239
Nature in urban areas: Ecological processes and environmental quality in cities <i>J. Santiago</i>	253
Author Index	265

The benefits of Nature Reserve Areas in local development: An opportunity to develop a sustainable strategy in peripheral areas

M. Pallarès-Blanch

Consultant on planning and local development, La Seu d'Urgell, Spain

ABSTRACT: This research proposes that Nature Reserve Areas can act as a driving force to articulate a quality label of landscape, heritage and territory in peripheral areas like the West Catalan Pyrenees. At the same time, through promotion of Nature Reserve Areas, a multiorganizational project of local development can be built. After an exposition of rural-urban dynamics in a global context, the chapter explains how the values of landscape and heritage in mountain areas can be an opportunity to put into practice integrated territorial policies applying transverse methodologies among actors, institutions and the private sector. At the same time, local development projects would prioritise the support of young people and women as one of the sectors most likely to innovate and maintain social and human capital in peripheral areas. Co-operation and collaboration are practices needed to create new economic activities with the participation of local actors.

1 INTRODUCTION

The value and resources of the landscape and heritage of the Pyrenees, conserved in Natural Conservation Areas, have not been included in local social-economic development.

The necessary policies and transverse working methods have not taken on board the benefits of these natural protected areas on local economic development.

In some parts of the Pyrenees like Alt Urgell county the process of naturbanization is only beginning.

There is a great opportunity to put the brakes on uncontrolled urban development.

At the same time, the potential to exploit the heritage and resources of the Pyrenees still exists.

This paper puts forward suggestions for action to be taken.

2 RURAL RESTRUCTURING PATTERNS AND SPATIAL IMPLICATIONS

2.1 *From the frontier to the mixture*

The transformation process taking place in rural areas in Western Europe results in new functions for the territory. The new functions – social, economical and environmental – designated to rural areas can be key factors for new economic activities fulfilling the current needs of these communities. This is particularly the case of peripheral areas.

It is a matter of fact that we are all immersed in increasingly urban and global dynamics. In this context, the borders of rural areas become less clear and differences between urban and rural characteristics are diffused. It is almost a reality seen at the beginning of twenty-first century that in rural areas agrarian activity is insufficient even for subsistence. Where the agricultural sector has not been renewed, agriculture becomes a more social than productive function. Rural space is not exclusively agrarian as well as agriculture is no longer an exclusively rural activity. Thus, leisure activities around rural, cultural, scientific and sports tourism become the most dominant alternative for agriculture-oriented areas but uncompetitive in the context of world market (Valdovinos 2000).

Since the growth of the service sector and the general decrease in the agricultural sector in western countries, both in terms of employees and number of farms, there is a deep restructuring process taking place in rural areas. In the same way, the urban life style tends to acquire urban diet with higher calorie intake, with greater importance given to animal products and from the food industry (Contreras Hernández 1997 in Valdovinos 2000). So there are homogeneous patterns of consumption, with common trends among western countries, what has been called the agromutritional western model (Malassis 1994 in Valdovinos 2000). This is particularly due to the strategies of big companies in this sector promoting this standard consumption.

Therefore, location of agrarian space is concentrated and strongly specialised in very competitive production while traditional agrarian land use will disappear to leave land for other uses, probably for residential, services or equipment uses.

The consequences of this land transformation on the landscape is the abandonment of traditional land management activities which imply the loss of rural landscape, ecological biodiversity and the growth of forest use (spontaneous or controlled).

In this context, mountainous areas represent the paradigm of tertiary processes in rural areas as is the specific case of the Catalan Pyrenees.

On the other hand, in Spain, institutional support for the agricultural model in recent decades is not as strongly focused or organised, when applied to these new multifunctional activities of rural space. Therefore, regional policies in rural areas in Spain took a very sectarian nature and they show significant differences between regions, according to the different regional policies of the autonomous communities.

Integrated management of Spanish rural areas is not a widespread approach. Instead, there are attempts to coordinate agriculture, environment, transport, housing, immigration or educational policies, among others, between institutions at different spatial levels. This type of government leads to very important omissions; firstly, the natural factor of rural areas, secondly, rural area characteristics and peculiarities. A harmonious, balanced development has been difficult to achieve without general territorial plans. This compartmented perspective of rural space is the opposite way of considering the specific behaviour of nature systemic resulting from multiple interdependencies, circuits and flows in dynamic connexion. This is in part also due to the increasing ignorance of rural and environmental areas by the urban sector. The relationship city-countryside is unequal in time and space, therefore it is not easy to achieve balanced territory only from these rural restructuring patterns since they are the impact effects of global restructuring rather than the result of a new integrated policy.

Most parts of the Spanish territory, 75% according to Pavon's figures, were managed by agriculture professionals at the end of twentieth century (Pavon 2001). This is an unsustainable situation that will not last much since one of the most important threats affecting many rural areas is the continuity of the family farm system. Thus, the continuity of the local population is not guaranteed and neither is the sustainability of the snow tourism model, as it is not a sun and beach tourist destination, often used as a model.

However, recent demographic studies show there is a process of immigration and repopulation of these areas. It is significant that there is not much tradition in research on inner migrations in Spanish demographic literature. At the same time, demographic research on rural areas was focused on depopulation. The population loss in Spanish rural and remote areas, and particularly in rural mountainous areas like the Pyrenees, continued because of emigration and the negative growth in population and the decrease in fecundity (Moren 2006). However, during last two decades there has been a significant change in terms of demographic indicators. In this sense, Guirado's research on demographic changes in the Catalan Pyrenees mentions other studies where it has been proved that 2/3 of the municipalities of the entire Pyrenees show an increase in population due to immigration, which obviously indicates an important change in tendencies in these mountainous areas (Garcia & Joan 2003 in Guirado 2007).

Probably because these changes are quite recent, the counterurbanization concept has been not clearly defined and often it can be mixed with suburbanization, rururbanization and periurbanization definitions (Ferrás 1998 in Moren 2006). This is especially true in southern European

countries. Currently, rural population evolution in Spain shows a complex map of contrasting situations, some with fast growth and some still in demographical crisis. Evidence shows that this evolution is the combination resulting from the size of the municipality and from its economic structure and, moreover, its location. In most of the reflections on these phenomena, two different topics can be distinguished which are directly related to new migration dynamics in rural areas. On the one hand, residential use of rural areas, and on the other, the changes in economic activity, strongly linked with the decreasing weight of agrarian activity and the introduction of postproductive rural space (AGE 1996, Majoral & Sánchez 1998, Tort 1998 in Moren 2006). However, too little is known about the impact of domestic migration on economic, labour and social activity in municipalities and in the villages and towns, and neither are there enough developed studies on personal aspects, motivation and interactive factors of this migration. Paniagua is mentioned by Moren as one of the pioneers studying the counterurbanization process linked with the growth of a new social class – new service class – influenced by British literature (Paniagua 2000, 2001, 2002 in Moren 2006).

Furthermore, it is not only the case that urban studies have included within their perspective existing rural areas, as the urban transformation cannot only be explained by itself, but it is a fact that rural areas seem to reacquire their own dynamics, building new communities with its own identities. In this sense, naturbanization rises as the new concept that embraces not only the rural-urban dynamics but also the fact that rural areas have a new composition.

Therefore, naturbanization is a more specific concept of the rural-urban dynamics and it is also constructed from a non urban bias. Research on the effects of naturbanization represents progress, very useful to explain from a more specific point the transformation process affecting areas with important natural heritage. (Etchélecou 2007).

As a word, naturbanization can be considered an oxymoron. Yet the town and country developments flourishing on the edge of protected territories seem to show that the two words are not so contradictory. This is what Lanot's research explores proving that "town and country planning, relating back to specific social practices and representations and to some extent an idea of nature, are developing around natural areas" (Lanot 2004).

In the beginning of the 80s periurbanization was not a discourse which had to do with borders and the split between towns and the countryside but with the rururban fabric. In this sense, naturbanization as well as suburbanization or exurbanization refers to the 'métissage' character of the spaces instead of a logic of confrontation. (Jaillet 2004).

In Spain, probably because rururbanization dynamics and therefore naturbanization spatial relations are quite recent processes, they still have not been studied in depth. Spain is a country where urbanization process grew very fast during the twentieth century in a very concentrated way. Currently, 96% of Spanish population is concentrated in half of the territory. Thus, there is a very unequal distribution over the territory: between 1900 and 2001 11 of 50 total provinces have lost population in total numbers and only 2 have increased inhabitants. On the other hand, the population density has changed from 37.2 to 80.7 inhabitants/km² during the period mentioned before. This progressive concentration of population lead to the fact that in 2001 40% of Spanish population lives in 1% of the total territory. This way Madrid and Barcelona provinces concentrate 25% of the total Spanish population and 34,7% with Valencia and Seville provinces. In 1900 the dominant settlement of population was in towns between 1000 and 5000 inhabitants. Since then, the municipalities which have experienced a higher increase are those over 50,000, which have increased from 18 to 119, and from 2600,000 (13% of the total population) to 20,700,000 inhabitants, which represents 50,5% of total population. It is during eighties that big cities stopped their growth; although their metropolitan areas continued increasing, the exodus from the countryside started to decrease because there were not many people living there and also due to the increase in prices of housing and because transport system improved (Goerlich & Más 2007).

As a consequence of this, the process of concentration of urbanization in time and space and the revaluation of the countryside started later in Spain than in West and Northern Europe. At the same time, environmental policies, as well as nature reserves, have only later developed the management of territory role; when they began, in the first part of twentieth century, they only preserved areas.

Then, they were generally used by minority groups of travellers or walkers. This is a common trend among southern European countries. The rural restructuring process in Spain is still taking place in the twenty-first century, even though it has many things in common with things described by British geographers. That is, decisions made in the late 1950s and early 1960s, typically based on personal and prior association (and with a very individual character) have been replaced by mass movements attracted to large developments, which are typically unknown to the household prior to the relocation, the move being based on abstract preconceptions of the area. This change has been further emphasized at the extent that it had been possible to undertake urban-style moves in the countryside. In this context, counterurbanization comprises a complex system of individual decisions. Evidence from surveys in Britain demonstrated that it was not one mass movement but a process that would vary between different areas. In any case, what is relevant is the fact that the choice of rural residences close to natural preserved areas is attractive to people, firstly because of the growing environmental awareness, which has replaced the image of the rural as backward with a positive social image, and secondly with growing mobility among all socioeconomic groups, both in terms of travel and in access to private property (Harper 1991). New land uses have brought 'urban people' into the countryside, together with new attitudes and values on the rural environment; rural economies are no longer just linked to larger national economies – they now function in the context of an international or global economy; increasingly, those who live in the countryside are interpreted as forming society 'in rural areas' rather than as a distinctive 'rural society' (Bowler 1992).

Three dimensions according to Bowler (Bowler 1992) define the central structure of the rural system and reveal the impacts of the processes of change; which in turn are interrelated. Thereby, changes in land use such as the transference of agricultural land into conservation/environmental protection zones, impacts on the employment structure, the resulting movements of population seeking either new employment or access to 'desirable' rural environments, all lead to new social structures in the countryside. These processes of transformation act unevenly on rural areas – by person, household, locality, region and country. In this way, the contemporary transition of rural systems serves to perpetuate, even sometimes enhance, variations in the quality of life between people and places. Variations can act in value-sets – individual property rights, intervention by the national or local state, quality of environment etc. – and in institutional structures – planning legislation, land zoning, agricultural policy, environmental law, housing policy and welfare arrangements for the disadvantaged. These all act unevenly on rural economy and society – both within and between different countries. Bowler points up that 'bottom-up' community development has received greater emphasis on the problem of uneven social and economic contradictions relative to the previously dominant 'top-down' development paradigm. This can divest national governments of that responsibility but at the same time individuals are empowered to develop their societies according to their own value-sets.

But it is not until the beginning of the twenty-first century that naturbanization processes take place in Spain in a more noticeable way, especially when the concept is associated with protected natural areas. According to Prados, naturbanization is an original concept which designs the existing relationship in new residential mobility patterns of population and in natural preserved areas; and it also analyses its consequences on the territory and on the landscape (Prados 2006, 2002). Her research is based on the demographic revival in natural parks in the southern Spanish region of Andalusia. The research does not yet include how new residents value living close to Natural Parks; to what extent mobility is a response to new employment opportunities of that area or how important rural multifunctionality is in implemented developed models. Immigration, residential options, choosing natural-rural areas and the capacity of identification with a natural protected area are three very significant factors to consider the compatibility of evaluation between rural development and environmental conservation in dynamic urban areas. In addition, she considers it urgent – in the context of regional development processes – to pay attention to urban planning in rural and natural municipalities in order to avoid the negative effects of residential pressure. The traditional lack of subregional planning programmes is, for her, another threat to consider of vital importance the integration of rural areas in the current models of social and economical policies (Prados 2006).

2.2 *Naturbanization in the Catalan Pyrenees*

Catalonia is a peculiar country in terms of population and distribution through its territory. Due to its location in the Mediterranean coast, it is a place of confluence and exchange. In the very beginning of the twenty-first century Catalonia is composed of more than 7 million inhabitants. Various waves of immigration have come to Catalonia. In 1900, the population was about two million and between the 50s and the 70s there were already more than five million inhabitants following the arrival of a large migratory contingent coming from different places in Spain (particularly Andalusia, Murcia and Extremadura).

The second migratory wave gained momentum at the beginning of the 90s and with the arrival of the new century, grew stronger. Thus, from 1992 to 2004, the population increased to more than 7 million. Thereby it has developed its economy and society through a model of constant immigration flows throughout the twentieth century (Cabr  2006, 1999).

Catalonia, with important natural resources, has developed an early industry which has evolved from a service economy which allows a surplus of goods and services. Therefore, it is the binomial expanse economy-immigration that is the key dimension, structure and dynamic of the Catalan population (Vidal 1998). Catalonia is a microcosm of several natural frameworks and the less favoured are dominant due to its mountainous land (50.5% of Catalan surface has a 20% slope). As a consequence, population has been traditionally concentrated on the coast and pre-littoral. In addition, there is the political and economic success of the coastal city of Barcelona that since medieval age has been the indisputable capital of the country.

Currently, 60% of the Catalan population lives in Barcelona metropolitan area; 38% is distributed between the other three capital cities: Girona in the north, Tarragona in the south and Lleida in the west. The least populated area is the region of the Pyrenees, in the northwest. However, the total population density of Catalonia is 224.58 hab./km² in 2007, one of the highest in Spain and not far from the most populated regions of Europe. So the spatial inequalities are remarkable.

Due to this unbalanced distribution of population, Catalan planners had historically been concerned with extended urbanism and the diffuse city (Ribas 1995). Tort assesses that the city is not the multiplicity of the village, neither is the countryside the enlargement of the garden (Abase 1973: 584 in Tort 2006), and as a consequence he proposes a prevention government instead of an execution government. According to his considerations, three signs were indicating the direction of urbanization at the end of the last century: the metropolitan phenomena, the landscape perspective and the rational ecologism of sustainable development (Ribas 1995).

Yet, recent data demonstrates that Barcelona city is not losing population (Miralles 2006). However, there is the need to anticipate that a deconcentration process will take place from the metropolitan area of Barcelona, which will bring about competitiveness among the nearest cities. Nevertheless, peripheral areas will continue to be remote places.

Therefore, the Pyrenees will not be where naturbanization impacts will have a higher expression in quantitative and population terms. But from the regional development point of view, promoting activities around nature is one of the basic attractions for new employment opportunities and new job sites.

3 REGIONAL POLICIES AND SPATIAL IMPLICATIONS OF PERIPHERAL RURAL AND MOUNTAINOUS AREAS IN WESTERN EUROPE

Spatial implications from ongoing socioeconomic process in mountainous areas in the Catalan Pyrenees have partially studied and focused on tourist (Prats 2002), agrarian (Tulla 1984) or land use analysis (Martínez Illa 1988). The local development perspective is seen as a tool to revive areas in regression. Until now, local development methodologies and concepts have been explored more from the planning and management field rather than from the academia.

In general, the framing conditions for rural areas in Europe have changed dramatically in the past thirty years. Key symptoms of this ongoing rural change are, amongst others, the decline of

farming, demographic change and migration, the withdrawal of services, increasing competition, deregulation and privatization. As a result, regional disparities proliferate between prosperous and structurally weak areas, between innovative and stagnating regions, between centres and peripheries (Brodda 2007).

3.1 *Regional policies in peripheral areas*

Changes have also occurred in policies that are relevant for rural areas. New concepts and strategies of regional policy have been the subject of much debate since the mid-1990s. First formulated at the EU-level in the 'Cork Declaration' (1996), the concept of integrated rural development is particularly important. Integrated development stands for an approach based on a consistent use of endogenous potentials, a multi-sector regional and local implementation level, the participation of those affected, the development and use of network structures and partnerships, as well as the implementation of regional animation and capacity building and regional management (Brodda 2007).

In view of the far-reaching structural changes, the classic steering instruments of the national authorities have proven to be insufficient. Other levels appear to be more appropriate to address many of the current issues. Responsibilities of the nation State are transferred either 'upstream', that is, to higher-level authorities, e.g. the European Union, or 'downstream' to regional and local authorities. At the same time, the relationship of public administration, economy and civil society is being reformed, especially at the regional level, which can be summarised under the term of regional governance (Casellas 2007).

Brodda's comparative study among three cases of peripheral regions: Scottish Western Isles, Jämtland Swedish province and Eisenwurzen Austrian trans-border region, reflects the heterogeneous development paths that can be identified in regional policies in general. Thus, in Scotland the most fragile areas have been declared support areas, where the focus is on working in partnerships, local capacity building, inclusion and participation. In the Swedish province the importance of the social economy has been re-discovered and high professionalism and level of self-organization of local actors is noticeable. In Austria's case study, traditional regional policy has been complemented with endogenous strategies – generally bottom-up initiated – and cultural initiatives stand alongside large protected areas and are equally understood as development instruments particularly suited for rural areas. In sum, in all three countries, the role of the nation state within regional policy is shifting from being a distributor of welfare towards an 'activating State' (Brodda 2007).

Meanwhile the agricultural sector experienced high investments in technology and the modernization of their productive structures in the competitive areas of Catalonia, there was in the Pyrenees the impossibility to apply an intensive livestock model. This impediment and the better jobs provision from urban areas provoked emigration from rural areas and particularly from mountainous areas. As a corollary, modernising agrarian and industrial policies have had no impact in the more marginal rural areas. Those rural and mountainous areas lost population and especially active population until the 60s and 70s from the last century. There was a vicious circle of poverty taking place (fewer population, rural school were shut as well as other social services). The corrective measures at that time were the attraction of big companies, the majority of them linked with energy sector – hydroelectric industry – or linked with some public service. Industries absorbed an important amount of local active population and were, in some areas, the basis of the social and economical fabric. The crisis in those industrial sectors generated an important job loss because of the high dependency upon them.

From a political point of view new, paradigms of rural development have arisen linked to the valuation of local resources (natural, human and social capital). In the same way, it is stated that the way to support family farms out of specialization patterns using diversification support is via rural tourism. Decisive factors to highlight in current strategies of rural development are the creation of economic activity of the territory, diversification of production (activities related with agriculture, industry and services) and the establishment of cooperation networks. With the union of agents in territory in mountainous areas, small size business can get over the distance to big urban centres

(demand centres). Tertiariation of the economies of the Pyrenees, related to tourism, together with the modernization process of the country in general, lead to an increasing equality in the distribution of the incomes between rural and urban areas. This has been the first time in the history of those territories – generally more marginal – that official data showed the disposable gross family income level (RFBID): in 1999 it was 10,560 Euros and in 2002 about 11,700 Euros in Catalonia: 11.460 Euros in High Pyrenees in 1999 and 12,919 in 2002 (www.idescat in French, 2007).

Despite that fact, it has to be taken into account that the dramatic economic growth of the last two decades is now faced with three basic threats: the slowdown of building sector, the repercussions that a possible economic crisis would generate on tourist activity and the danger that climate change might produce to high mountain services. In this sense, it is necessary to develop measures to promote these three main ideas: diversification, promoting entrepreneurship and co-operation networks. Some examples could be enterprises linked with livestock consultancy; transformation of agrarian products and their increasing quality (reintroducing wine, for example); business related with health and well-being (home assistance, physiotherapeutic treatments, massages etc.); or recreational activities related to the natural resources and that are complementary to ski stations; agriculture, landscape, water, forest, snow and nature as a whole.

3.2 *The business of nature*

The shift in UK government in 1997 implied more commitment for equal rights and social inclusion, as it happened in Catalonia in 2003 and in Spain in 2004. Environmental boards are now exploring new ways to value nature with equal policies. The acknowledgement of the cultural significance of nature combined with new ways of thinking about sustainability meant that, in turn, the complexity of joining environmental systems with economical and social ones, contributed to developing more sophisticated approaches for environmental management (Burgess 2000). His article shows conclusively that individuals who represent different ways of looking at the world and different interests can meet and discuss the basis of their values. This is, actually, the only possible way to demonstrate natural values: by open debate. It is the only way too to guarantee a relative stability of values distinguished from personal and more subjective preferences (Holland i Rawles 1993 in Burgess et al. 2000).

In this context, natural preserved areas come out as the only solution to protect the environment in a rational way. It is not the agro-ecological capacity that people in general and public institutions appreciate, but the services as a leisure space. Then, appreciation from urban people is nowadays one of the scarce supports that the livestock sector can rely upon to survive. Therefore there is a need to establish a territorial tool which is dynamic and capable to attend to urban demand as well as to the necessities of people living in the natural preserved areas; it should also be materialized by a continuous social and political participation, with economic and personal resources. It is recommendable to avoid the loss of local actors responsible for the landscape quality in these spaces (Muñoz 2002).

Natura 2000 Network is partly that kind of instrument; in Catalonia, with an Environmental Board which is semi-independent from the Spanish government, little budget has been dedicated to it yet (Mulero 2004). But the most noticeable aspect of Catalan Nature Reserve areas is the lack of connectivity among spaces; instead, the current map of natural spots is formed by isolated islands of high quality nature. Another important obstacle at the moment is the lack of interest from the local population, especially professionals working on local administration (tourist boards, local economic policies, leader groups etc.) that, as yet are not interested in the benefits of natural protected areas for local development.

There is also the lack of strategic policies to integrate rural tourism promotion with the conservation of the landscape and the territory (Planas 2003).

It is also necessary to find a balance between conservation and economic development. To achieve it, joint local leaders are required to create new types of association and profit from the abundance and diversity of the natural resources. There is the need to create ‘natural’ economies able to generate wealth and maintain the social and economic vitality of local people. Besides that, the subjectivity

of this balance has to be recognised, when some social conflicts, confrontation or disparity of interests begin to show, then this means there is a poorly integrated sector of local population in the Nature Reserve areas management, and local development policies as a whole. Then, the balance would be creating economic activities compatible with the natural and cultural heritage respecting and conserving, with agricultural activities, industrial activities, raw material transformation, both commercial and recreational, and thus economic viability and social equality. At the recreational level, ecotourism with local specific characteristics, respecting their traditions, resources and values but from a contemporary perspective and at international level (Benito et al. 2003).

The existence of a critical mass with enough demand to generate a process of endogenous economic development is essential and unavoidable in order to enhance former factors.

This is a key question in remote areas like the Pyrenees where, apart from the usual weaknesses of rural areas, the lack of a critical mass and the weak social fabric are the main factors not allowing endogenous local development.

Only more accessible rural spaces which are better integrated with urban areas have adapted to the dominant economic model. The remaining areas face an uncertain future because of the lack of alternatives. Among them, mountainous areas face a difficult situation especially due to the communication limitations and the obstacles for productive, competitive economic activities (Peña 2003).

Until now policies applied to mountain areas have had two basic limitations according to Peña: their agrarian bias and also compensatory perspectives of mountain disadvantages. This has probably been the first result from local actors in order to obtain a more sensible statement of mountainous areas. But during the last decade of the twentieth century European agrarian policies changed from endogenous development to sustainable development, that is, from incompatibility to the compatibility of protection and development.

Current policies aimed at mountainous areas are sustained on two pillars: the heritage and employment. The possibilities that mountain areas present in order to satisfy urban needs and demands of leisure and new life-styles in preserved natural and cultural environments are undeniable (European Parliament 1998). In this sense, decentralization policies are needed. According to Peña, development of rural mountain areas cannot be placed outside general development, as isolated spaces only relying on local resources. However, the key factor of the stability of rural areas, especially in mountain areas, is accessibility of employment opportunities for young people and particularly young women, since this is the most notorious factor in social destruction. Therefore the most dynamic rural mountain areas are those with less difficulties maintaining local people and these are areas close to diversified employment no further than 30 to 50 km, that is, less than 1 hour away (Peña 2003).

As Peña states, the concept of territorial integration implies that rural mountain areas have to be included as part of the whole space, with the same standard of infrastructure, and with similar accessibility to principal work and service centres.

3.3 *New functionalities of rural mountain areas*

In this sense, we must insist on the highlighted threat to rural areas and particularly mountain areas and their diversity, so that certain homogeneous policies can produce disfunctionalities. A deeper knowledge of these areas is required for local people as well as potential consumers. This is fundamental to achieve the satisfaction of the users in the context of postproductive societies and, particularly, in spaces of high environmental quality. So it is vital that these qualities revert economically to local people, avoiding effects which tend to provoke dependency on foreign economies through subsidies.

The current heterogeneity of rural areas can be summarised in three types:

1. Rural areas enclosed in metropolitan areas that are not only dominated from an intellectual point of view but also are physically threatened.
2. Rural sectors near urban networks of medium cities with which complex interrelations are maintained. This is the case of central regions of Catalonia and around Lleida plane.

3. Mountain areas far away from poles of development. In these areas there are significant handicaps related to services and equipment. At the same time, these areas are those which better preserve their environment, although urban dynamics tend to grow in them (Moltó et al. 2004). These areas had an important attraction during late 70s and early 80s and were called in Spain 'neururals'. These new households were not actually very important in quantitative terms but in qualitative terms, developing new economic activities in the craft industry. Instead, rurbanization process has more impact in quantitative terms, but it takes place close to metropolitan areas (Nogué 1988). Therefore, we do not expect the important effects of rurbanization in the mountain areas of Catalan Pyrenees but of naturbanization. However, speculative effects can unsettle current urban structures. The value of the land is reduced and many people think that progress is the most important despite the fact that some environmental effects might be unavoidable.

In the third place, after neururals and rurbanization, there is a population impulse derived from political measures to develop alternative activities to agriculture, such as Leader and Proder, as well as the structural funds and other sectoral programmes like Life, Equal, Interreg etc. These policies contribute to widespread rural-urban relationships, too. This has been the case of regions that have received special attention but is rarely the case in Catalonia and of the Catalan Pyrenees. The Leader project has had little impact in the sense that there were no other regional policies – territorial and transversal – to articulate it, and without a general perspective of the country, the effects tended to be individual.

In any case, it is a matter of fact that the main resources of these areas are landscape as well as heritage and ethnographic elements associated to the rural society, and that they are very attractive to essentially urban societies that do not know the rural environment. Opposed to sun and beach tourist products, mountain areas can develop a new relation between countryside and city. But it also has to be considered that at least for the moment, there are some inequalities between local people and foreigners; it is not the same living the whole year than only at weekends.

Another important aspect to take into account in mountain areas is the fact that certain initiatives applied by local political measures imply radical changes, and they rely on disjointed, aged means. We therefore have to ask, as professionals of local development strategies, if in these cases the local population is capable of assuming these initiatives or will rely on foreign investors, thus generating external dependency. To avoid this, the limited capability for adaptation of some local people to a new reality has to be considered, at the same time that local population has to be included in political decisions in order to engage them in the decision making process. Rurals and neururals, locals and foreigners relations have to be helped, bearing in mind that young people and women are the principal agents able to innovate (Pallares-Barbera et al. 2002).

The abandonment of agrarian activities and the diminishing of human pressure on the cultural landscapes favours a degradation of the natural resources. It is necessary to preserve them as one of the elements that are more attractive to urban population. In this sense, we must redefine relationships between agriculture and society and develop Plans of Sustainable Development in rural areas, in the way as the Plans de Development Durable in France and Contracte Global in Catalonia, promoted by the current Catalan government (however these are still not promoted enough because of the lack of economic sources). These plans are designed to promote the traditional function of farmers and landscape, answering the need to preserve cultural landscapes from an environmental, landscape, cultural and productive point of view.

3.4 *From an economic development approach to a sustainable development approach*

Economical Local Development can be a response that combines in a creative way the use of local resources, a socially redistributive model of development and the satisfaction of social needs not fulfilled. Concepts like 'local initiatives of employment', 'territorial agreements for employment', 'new job sites' are some of the tools to create employment (Hernando 2007; Ramos 2000a; Ramos 2000b). Barcelona province is in this sense a reference at Catalan level as well as at Spanish level. But this employment policy has not been developed enough out of urban areas. In this sense, the west Catalan Pyrenees suffer excessive distance to these pools of employment support to profit

from them. At the same time, the distance does not even allow the demonstration effect since few professionals are able to travel often to the main urban centres of the country.

To expose a deep analysis of what employment support policies can provide for the social cohesion of equal opportunities, innovation and development is not the purpose of this research. What becomes essential for us, as professionals of local development in rural and peripheral areas is to highlight the existence of tools but at the same time the impossibility sometimes to take advantage of them since they are often policies designed for the urban context.

This is not to say that those policies are not useful for rural and peripheral areas. To a certain extent, it is understandable that employment policies are created where there is an important amount of labour force, not because of its scarcity but because they represent a higher demand for training and occupational programmes and services.

Here we come to the traditionally divided nature of what used to be essentially urban and what was essentially rural before rural-urban dynamics in a postproductive context. To some extent, we assert that concentration was to urban characteristics as dispersion was to rural characteristics. We have demonstrated in this chapter that this traditional polarization is gradually becoming less visible with counterurbanization, rururbanization and naturbanization processes. Nevertheless, in peripheral and remote areas like the west Catalan Pyrenees there is a definitive contrast of what we can consider living conditions compared to urban areas. In simple terms, the weaknesses of social fabric and lack of provided services are the other side of the coin of mountain areas, the corollary of which is the abundance of natural resources, landscape and natural and cultural heritage.

4 SOCIO-ECONOMIC AND GEOGRAPHICAL CHARACTERISTICS OF WEST CATALAN PYRENEES OR HIGH PYRENEES

This research is based on clarifying the benefits of natural preserved areas for local and rural development in mountain areas as peripheral areas. At the moment, the project is trying to enlighten the potentialities that natural preserved areas can provide to develop employment opportunities and new business for local development.

This debate is still minor in Catalonia. Nature Reserve Areas: the Pyrenees are one of the basic resources that have to be preserved as the main and unique source for a sustainable development. However, the Nature Reserve Areas management have been drawn only with conservational goals. There are several reasons that cannot be highlighted in this chapter, but among those that can be there are three that are important to consider here. In the first place, a conservational approach has been the principle purpose of the Nature Reserve Areas, where academic disciplines are more divided between social and natural sciences than they are now. Secondly, because interorganizational cooperation is the only way to develop integrated policies, this is difficult in local communities not only because of the lack of organizations but also because they are not used to creating co-operative networks. Thirdly, since Nature Reserve Areas have had quite restrictive measures with strong positions of their professionals, the local population tended to see them as limitations and obstacles for economic development rather than to highlight the advantages that they present. At the same time, the local population expects Nature Reserve Areas to give solutions that generally come from other institutional boards with responsibilities closer to the economic development, such as Employment Board, Tourism Board, Agriculture Board, Housing Board and Territorial Planning Board (Pallares-Blanch et al. 2006).

This situation is mainly due to the following causes:

1. Lack of good communication programmes which, in turn, is generally due to the low financial support that Nature Reserve Areas receive.
2. Lack of economic agreement among different sectors of society which results in a non-holistic perspective, considering mountain areas as if they had not been integrated in the general development country project.

3. The dominance of an economic model related to urban development. Ski resorts have been the basic cause of the economic development of these regions and they have been managed until recently exclusively by private means, although with public financial support and without economic control by local population.
4. The previous point is partly a consequence of the brain drain that these areas undergo, mainly of young people, highly qualified women and entrepreneur class.

We are talking about areas that have gone from a marginal situation of subsistence and non competitive agriculture to leisure areas for urban populations.

Big economic lobbies have obtained big benefits but with very expensive structures, and now some ski resorts are showing deficit balance.

In sum, the model is unsustainable at several levels: generation of remainder, need for high investments with difficulties to recover them, occasional use of facilities by time and space, shortage of qualified and local labour, low wages which are not attractive enough for people with a more urban life-style, among others.

As has been explained, west Catalan Pyrenees have traditionally been an emigration area which has attracted the arrival of people sensitive to the environment, generally with a quiet life-style. These immigrants had developed interesting business using the natural resources but they had to face a lack of political support in economic and legal terms as well as in basic public infrastructures. Local oligarchies have not been porous to innovation, usually because of a narrow perspective and fear of the unknown. Little confidence is a usual factor in local decision making.

On the other hand, academic research has not been focused on these areas and less still from a social sciences perspective.

Jobs related with the fourth sector have not had enough support until recently with infrastructure investments.

Finally, the weakness of the social fabric is an important obstacle in the creation of societies to adopt, for example, organic production, defence of local food production, local heritage, etc.

The mainstreaming approach and the investment in specific training for young people and women would be the most useful proposal to reverse the situation that has overtaken West Catalan Pyrenees economies.

5 SOCIO-ECONOMIC AND GEOGRAPHICAL CHARACTERISTICS OF L'ALT URGELL

5.1 *Physical environment*

The region of l'Alt Urgell is situated in the Pyrenees. The Pyrenees make up 1/5 of Catalonia. However, only 1% of the population lives here and it is responsible for only 1% of GNP.

The main geographical factors are the steep mountains and harsh climate.

As a result, this area has socio-economic characteristics which determine its vulnerability and do not favour rapid economic growth. These characteristics are:

1. Traditional agricultural economy.
2. Aging population, directly related to the forsaking of agricultural work and traditional production methods.
3. Lack of infrastructure and equipment.
4. Great distance from urban areas, giving this area a certain provincial, peripheral nature

5.2 *Socio-economic environment*

The fall in number of agricultural businesses, the lack of industrial advances have occurred alongside growth in services without previous experience in the sector.

In the area of urban development, concentrated in the valleys, the presence of urban planning has increased along with the construction of housing, both first and second homes. Communications,

in particular secondary communications, have improved as well as urban facilities in villages. As far as demographics are concerned, the most notable factor is immigration from other parts of Catalonia, European Community countries and non-European Community countries and from the Principality of Andorra. The percentage of foreign population of the west Catalan Pyrenees area was 14.70% of the total population in Catalonia, therefore over the Catalonia average which is 13.85%.

These transformation processes have also affected the area and society in the mountain region both environmentally and culturally. These effects can be seen as a negative impact and as new opportunities for local development.

The socio-economic transformation of the region over the last twenty years also provides new job opportunities. At the present time, however, innovative initiatives are few and far between, especially in the field of the environment.

As far as tourism is concerned, accommodation is the main service. There are very few businesses providing complementary services for tourists such as tourist guides, horse-riding and adventure sports. At the same time, the local government has invested little in tourist facilities, except for the Parc del Segre (canoe-kayak water park).

Thus, it could be said that the fact that l'Alt Urgell is the least touristy and least ski-able area of west Catalan Pyrenees has contributed to its conservation.

5.3 *Fragility of social fabric in West Catalan Pyrenees: conflict between social and human capital in the exploitation of protected natural resources for local development*

The structure of the physical environment determines the structure of the population, establishing patterns of population which follow precisely fluvial systems.

For this reason 'scale economies' are especially difficult.

On the other hand, the region has only four main points of entry, from Andorra, Cerdanya, Pallars and Lleida. There is no railway.

The Alt Segre Valley is the most densely populated functional system in West Catalan Pyrenees. The two main towns are la Seu d'Urgell and Puigcerdà.

This area is directly influenced by the Principality of Andorra (71,822 inhabitants in 2007), together forming the most populated area in the West Catalan Pyrenees (73,906 inhabitants in 2007), with a total population of 145,728 inhabitants.

Despite this volume of population, in the West Catalan Pyrenees the social fabric still holds certain limitations which act as brakes in the acquisition of new ways of thinking about work and valuing resources (Pallares-Blanch 2005, Pallares-Blanch et al. 2006, Comas d'Argemir 1995, 1997, 2002).

We could say that, on the other hand, the disadvantage of the area being better conserved than others is the weakness of the social fabric, which can be set out in the following ten points

1. Low demographic density/lack of critical mass.
2. Aging population/lack of entrepreneurial spirit.

Table 1. General geographical treats of Alt Urgell county. 2007.

Number of municipalities	19
Area	1447.5 km ²
Population density	14.5 people per km ²
Populations density of Catalonia	224.58
Total population Alt Urgell	20,936 residents
Total population in the regional capital; la Seu d'Urgell	12,317 (58.90% of county)
Total population Catalonia	7210,508

Source: www.idescat.cat.

3. Traditional individualism of the population in mountainous areas/lack of community spirit.
4. Long distances to urban centres/lack of nearby resources.
5. Globalization/threat to local identity.
6. Geographic location as a border region/peripheral location.
7. Traditional hierarchical culture/historical lack of events related to class struggle, absence of minority protests against established power structures.
8. Paucity of capacity and willingness to create workplaces for qualified people/low quality in local authority workers.
9. The above points result in a general conservatism which causes a scarcity of human, social and intellectual capital: not enough to create and innovate in all fields and, particularly, in local development.
10. We believe that a taskforce to amalgamate cultural dissemination, research and evaluation of the surroundings as well as economic and tourist development could alleviate some of the aforementioned negative aspects.

6 CONSERVATION AREAS IN THE ALT URGELL REGION

In the European context which prevails in Catalonia there is a great diversity in the landscape and high biodiversity in species and habitats. Environmental protection policies are expressed in a system of conservation areas which currently occupy 30% of the land area. In addition to this figure, we must take into account protected marine areas.

The Alt Urgell region has a great variability in its habitats of communal interest, it is the county with the second greatest number of habitats in Catalonia, after Pallars Jussà. This variability is a result of high altitude and the complexity of the existing landscape structures. This high variability has resulted in 33.7% of the land being included in the Natura 2000 Network. All areas included in the Plans Espais d'Interès Natural were also included in the European network, except Serra del Verd, with a tiny surface within the county. On the other hand, the Alt Urgell has some land

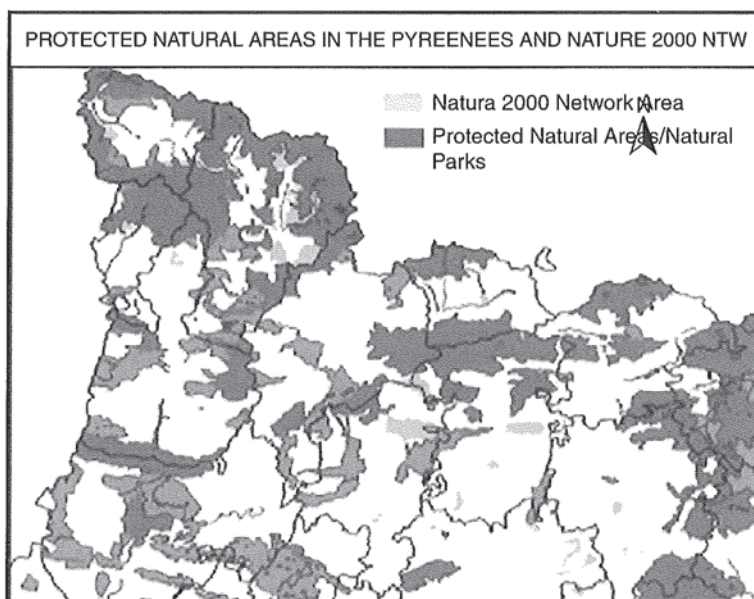

Figure 1. Protected natural areas in the Pyrenees and Natura 2000 Network.

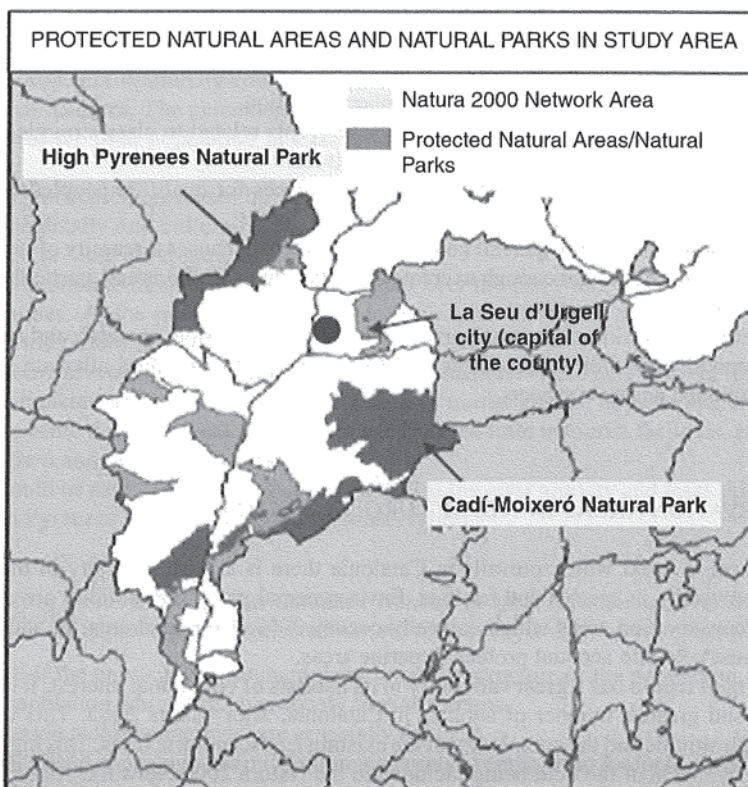

Figure 2. Protected natural areas and Natural Parks in study area.

in the two nature reserves of l'Alt Pirineu and Aran: Cadí-Moixeró (established in 1983) and West Catalan Pyrenees (established in 2003). Both parks, due to their territorial structure, have their main centre far from the Alt Urgell region. The same factor can be seen in the Caça de Boumort National Reserve, which has two possible access points to the Alt Urgell region. These are not used much and the main access roads are in Pallars (W).

The distance between the county capital and the nature reserves explains to some extent the lack of interest in heritage and landscape it has suffered until now.

7 TWENTY YEARS AND TWO MODELS OF NATURE RESERVE AREAS MANAGEMENT

The current territorial processes in the Pyrenees area can be summarised in a double dynamic which is reflected in the landscape.

On the one hand, this results in migration away from this area and has caused the homogenization of the countryside on a large scale; and thus the progressive disappearance of certain types of characteristic Pyrenees landscape.

On the other hand, the intensification of land use for tourist activities concentrates on the countryside and have resulted in urbanization and the replacement of the traditional landscape with a less harmonious one.

NRA in the mountain counties can be found in the previously noted areas in regression. NRA are defined as land areas centred in the mountain tops and forested slopes, with populated centres

outside their limits. This generalised exclusion of towns by NRA limits the possibilities of developing the area in an integrated manner. When the NRA have management structures, as in the case of conservation areas, beneficial local development has been obstructed by their own legislative framework (territorial limits and the exclusion of valley floors and villages) and by the specific objectives set out when they were established.

Thus, the priority in the management of the NRA has been to a large extent adapted to nature conservation. Therefore there are few direct actions in the sphere of socio-economic development in this area. There is evidence of problems in the environment which have substantial repercussions on this natural environment. The following are some of the most significant:

1. Depopulation.
2. Isolation of the natural environment in comparison with inhabited areas, or rather its functional separation in terms of more inhabited areas.
3. Increased risk of fire
4. The cessation of forestry
5. Changes in economic activities, passing from a community predominantly active in the primary sector to one based on the tertiary sector (tertiarization of the Pyrenean economy).
6. Lack of economic means, in particular for the maintenance of infrastructures. In certain Pyrenean regions there is a high proportion of seasonal population, often not connected to the local community and thus foreign of that environment
7. The concentration of people at certain times of the year creates a high demand for services for temporary periods. This demand is difficult to respond to and at the same time creates substantial pressure on the services and the environment (collapse of the road system going to urbanized areas in the mountains, lack of health services, waste generation, high water consumption, risk assessments for emergencies, etc.).

All of these problems bring about homogenization of the natural environment and landscape, and above all the loss of the land's cultural value.

8 NATURE RESERVED AREAS AND LOCAL DEVELOPMENT

8.1 *Lack of planning of economic, tourist and cultural promotion and management of the Nature Reserved Areas*

Until now those responsible for the management of the NRA and for the experts in socio-economic and tourism and, above all, cultural promotion have all worked independently, even contradicting each other in their discourses. This is also a social matter, still present in many sections of society. It is still currently possible to witness how the councillors responsible for the environment and agriculture and also tourism can contradict each other. In addition, the farm workers' unions have a strained relationship with the Department of the Environment and Housing, with its sphere of action and its objectives.

This lack of co-ordination between the different administrative departments has produced an environment which lacks debate, far removed from the main centres of specialist services. All in all, this has meant that NRA management, Rural Integrated Development (RID), Local Development (LD) methodologies and the growth of a professional atmosphere dedicated to valuing, fostering and maximising the benefits of the NRA for LD have evolved very slowly.

The expectation that the Natural Parks should invigorate their areas of influence have often been excessive. The implementation within the area of a specific management core to administer the natural environment often does not lead to an improvement in infrastructures, rural development, or paradigms of mobility, health and schooling, as these are the responsibility of other departments in the same government. This fact is especially significant when urban responsibilities are considered. Power remains in the hands of the local government and the commission for urbanism of the Department of Territorial Policy and Public Works.

The NRA, through the Department of Environment and Housing, solely establishes the land which is not to be developed; not agricultural, industrial or urban land, even though they have been given responsibilities and the corresponding objections. The Department of Environment and Housing intervenes in a very advanced phase of the project, when freezing the project is difficult because of significant investment already made. This practice contrasts with existing practices in other regions where territorial policy is included in environmental policy. This fact brings us to a significant contradiction when taking into account natural or semi-natural matrixes on a landscape scale.

8.2 *Co-ordinated work: an opportunity for the Alt Urgell region*

The urban processes in Alt Urgell have been, until now, concentrated in populated centres, especially in the area immediately surrounding the capital, La Seu d'Urgell.

This fact brings us to the conclusion that in this county the natural/semi-natural matrix remains relatively well-preserved. The dynamics on a landscape scale remain relatively stable. Despite this statement, the economic dynamic from the general abandonment of agricultural activity is precipitating the structure of this cultural landscape.

One of the landscape elements which is suffering most from the 'deconstruction/standardization of the landscape' is cultivated fields. They are located in areas ideal for infrastructures on valley floors or in areas where there are new processes of naturbanization. The loss of landscape is as much in terms of quality as well as quantity. The valley floors are, on the one hand, the most suitable areas for human habitation and the most susceptible to transformation (facilities, industrial estates, car parks etc). On the other hand, the quality of these 'cultural structures' created over decades is decreasing due to abandonment, due to changes in cultural practices and due to uniform crop cultivation.

This fact necessitates:

- Awareness of the importance of maintaining landscape diversity (education and dissemination).
- Awareness of the importance of maintaining cultural and natural heritage (education and dissemination).
- Creating mechanisms to restore heritage elements (involvement of local population and local institutions).
- Creating mechanisms to remove 'eyesores' in the landscape (involvement of local population and local institutions).
- Implementing co-operation between NRA themselves with the aim of generating synergy (working in networks).
- Creating a management structure for the new Nature 2000 Network areas, the county matrix and particularly the points of entry to the NRA.

8.3 *Twenty years and 2 models of enpe management*

We believe that the Alt Pirineu region is experiencing a decisive phase. It would be possible to follow the example of the 'laissez-faire' attitude of the Costa Brava (Catalan coast), which is more like a 1960s approach than one from the beginning of the twenty-first century; or we can exploit this opportunity. At this juncture, faced with the obvious effects of global change, a question mark is placed over the model ski stations-second homes. Thus, this would be a good time to promote eco-tourism and sustainable tourism.

The main tourist attraction, at least potentially, is the heritage and Pyrenean landscape, particularly as represented in the NRA. The most emblematic in the High Pyrenees is 'National Park of Aigüestortes'. If this park is the cathedral, the Natural Parks would be the finest churches and then, a series of minor chapels and small churches spread over the region would be the NRA. This is what we have. The work done up to now since the 1980s would have consolidated the classification and identification of these areas.

8.4 *The European Charter for Sustainable Tourism*

In this context, we believe it is a priority to adopt the European Charter for Sustainable Tourism (ECST) in the NRA in High Pyrenees. The ECST is a new instrument which allows for co-ordinated work among NRA managers, the tourist service industry and travel agencies, with the objective of developing their activities in accordance with the principles of sustainable tourism. The application of the charter involves not only conservation of the NRA, but improvement in the activity of all parties involved. The beginning of the process to put into practice the ECST has very positive implications for the NRA and the population of the Pyrenees, by means of its joint vision to foster relations between tourist activity and other sectors, and the objectives present in the land. The adoption of the ECST implies identifying, consulting, and involving collaborators, setting strategic objectives, assigning the necessary means, following through a plan of action and evaluating the results.

8.5 *Proposal for the creation of a Centre for the Development and Interpretation of Heritage and Pyrenean Landscape*

We are working on a concrete proposal for an Interpretation Centre which will direct projects as well as group together the majority in terms of socio-economic promotion, tourism, job creation, LD, and exploitation of the NRA.

At interpretation centre user level, the following should be available:

1. Information for those who need help in understanding the environment.
2. Pre-preparation to aid understanding of the visit.
3. Visitors whose needs are satisfied by the interpretation centre.
4. Guided visits.

At wider user level, the activities and contents of the display area, as well as other communication activities, should take into consideration the following concepts:

- Breaking away from the idea of a "virgin landscape" as opposed to the excessive conservatism of areas which are rarely much altered
- Avoiding the division between the concepts of 'nature' and 'culture'.
- Connecting with and educating urban society, foreign to the reality of rural mountain life.
- Warning about the consequences of climate change.
- Explaining the consequences of global change, especially the danger of acceleration, reducing our capacity and reaction time.
- Informing on the importance of fostering a competitive agricultural sector in association with the service sector, stimulating a direct link between production and consumption. In addition to the productive element, the agricultural sector contributes greatly to the maintenance of the landscape.

At research level, the centre should basically document the area in all fields of knowledge.

9 CONCLUSIONS

This chapter has tried to go further in the identification of NRA and natural resources as capable of providing benefits for local economic development of peripheral areas like West Catalan Pyrenees, considering the case of one specific region – Alt Urgell. The case examined is a good example of how a region with abundant natural and well preserved resources has difficulties taking advantage of them because of the lack of multiorganizational structures and integrated actors, public institutions and private sector. At the same time, the social fabric of these areas presents important limitations, too. Mountain areas with tourist resorts, generally based on ski attraction, have experienced important growth in economic rates and population rates. Although the success of rural tourism has to be recognised together with other recreational activities related to nature. However,

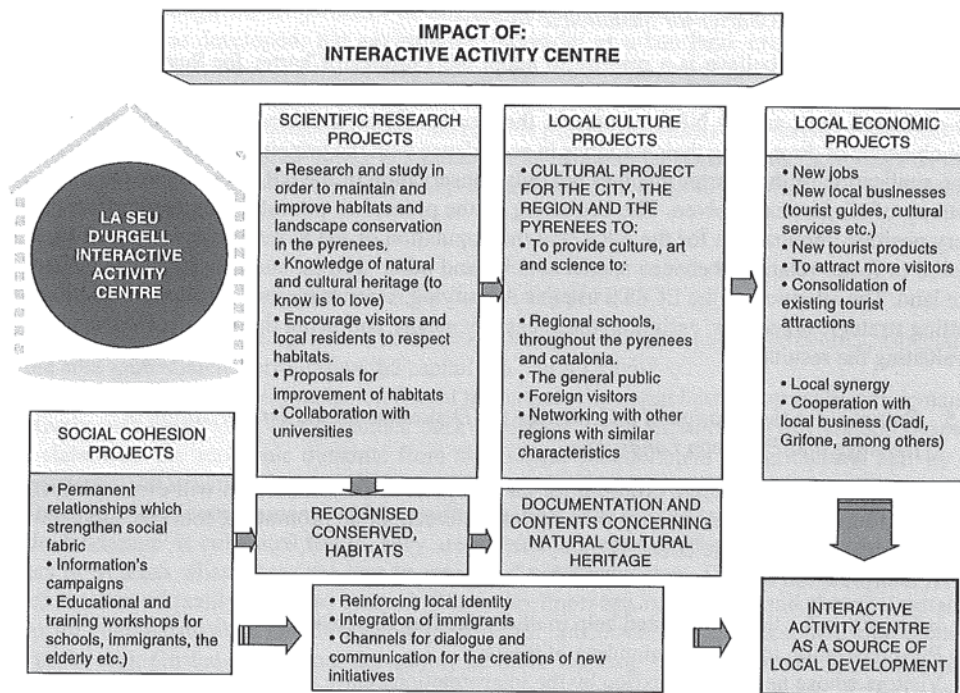

Figure 3. Impact of interactive activity centre.

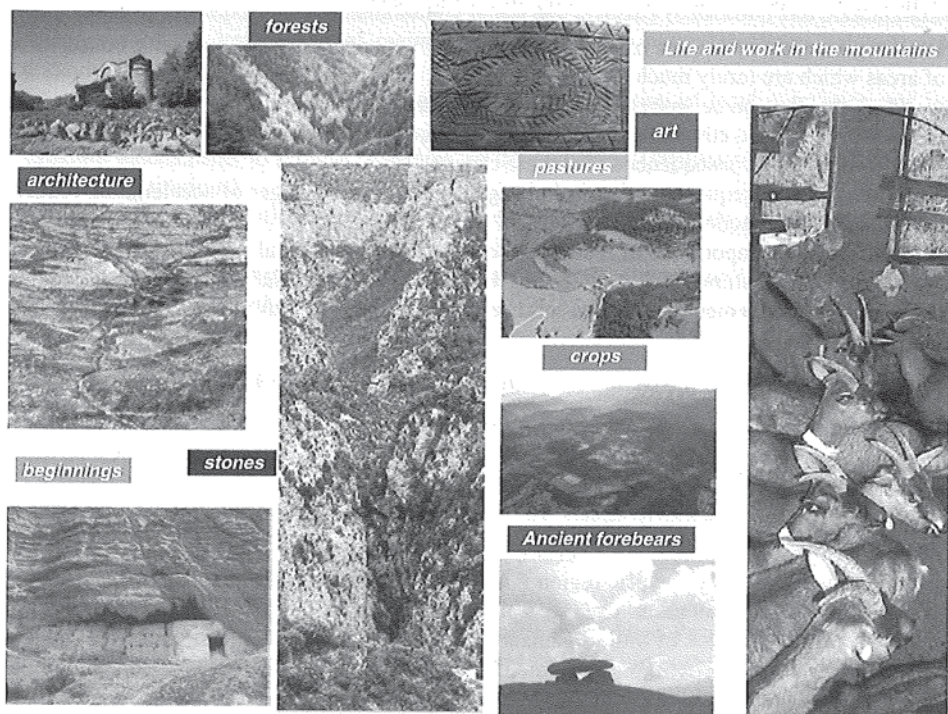

Figure 4. Life and work in the mountains.

inner inequalities in the mountain areas do not disappear since the economic and demographic growth has been concentrated in tourist regions. At the same time, in order to create innovative and imaginative projects of local development, training professionals on participation and integrated approach, multiorganizational structures and participation of all actors are needed. These limitations are one and the same obstacles that do not provide employment opportunities for qualified labour, particularly young people and women. Paradoxically, Barcelona Metropolitan Areas is a reference in the Spanish context for its good employment policies.

This contradiction is due to technical reasons, apart from political ones, and the specific nature of rural and particularly mountain areas. Apart from the specific geographical characteristics, the specific social characteristics of these areas are not considered enough in employment and regional policies. Further research is needed on specific elements of regional governance and social capital in these areas. Moreover, as a consequence of the marginalization period, the mountain and rural areas have not had a balanced demographic and social structure due to the process of abandonment (Hervieu 1995). The resulting situation is that these areas become trapped in a vicious circle since they do not have the capacity to get over their limitations by themselves, meanwhile local development strategies tend to enhance endogenous progress.

In order to shift the situation, our proposal consists of an Interpretation Centre on Landscape and Heritage responsible for the promotion of local resources with research and exhibitions. It should be enclosed in a Local Development Centre focused on the implementation of integrated employment policies in close contact with NRA management.

Undoubtedly, certain places must be protected in an extremely rigorous manner, but this is not the case in the Natural Parks of Catalonia. The benefits provided by these areas are undeniable, as they keep natural ecosystems and allow for cultural consolidation of great value.

However, other problems, principally related to socio-economic commodities, persist and are to a large extent a consequence of the lack of importance given to them.

Often the conservation areas occupy only the areas least affected by human activity and this fact is detrimental to the protection and the value of the landscape.

A split exists in the traditional relationship between society and nature because the park favours the rupture between the valley floors, with its strong anthropologic pressure; and the more forested and high mountain zones, with a tendency towards abandonment and strict conservation.

The communication between the administrators of the conservation areas and the local population is not sufficiently developed, a fact which accentuates the strong feeling of isolation of the autochthonous people, their negative perception of the conservation areas, and their lack of sensibility in relation to protection of the environment.

Certainly the differences in administration and planning between the areas included in the conservation area classification and those which are not so classified, but are situated nearby, are marked too.

If the conception of nature does not take into account the human imprint in its definition and landscape, it cannot be considered as a value to be protected for its own sake; then we are condemning most conservation policies to failure, a fact which can be seen in the majority of conservation areas in Catalonia.

We must wait to see if our proposal for facilities can be a launch pad from which to promote the benefits of the conservation areas protected by LD in a way which is integrated with the local population, other administrations and other projects at local level.

Of course, this is not only about demanding more facilities, when there are currently many that are under-used or not properly used. It is also important to facilitate collaboration between the different local governments and agencies (e.g. economic sectors which could collaborate with the NP), so that the NP can influence the local development.

The adoption of the ECST could be the start of a change in the management of the NRA and the businesses favouring collaboration which would benefit the aims of the NRA as well as these businesses and local development of the area. In addition, it would provide the necessary tools to achieve quality tourism which could bring great benefits for the protection of the environment, economic growth and improvement in quality of life.

Faced with the 'weakness' of local institutions in the field of territorial policy and the lack of co-ordination in initiatives from the various responsible management organs, it is of the utmost importance that space for debate on the future of the territory is created. In the same way, it is necessary to consolidate the minimum technical structures to work for local development in the widest sense. In these territories it is very important to facilitate working in networks and often strategic actions above local council level are needed. Although the NRA, and in particular the conservation areas situated in the West Catalan Pyrenees region, cannot answer the general needs of these areas; they can however facilitate debate and participation of the local population and the agents involved to provide room for discussion of the model of territory development desired, action to be taken, and how these are to be achieved. The case of Vall Ferrera Sustainable Local Development Plan promoted through the Natural Park of High Pyrenees could be an example to follow in other valleys and areas linked to NRA.

The current proposal for the conservation areas is to build a network of interpretation centres situated in 'pre-park' areas in the main populated centres to welcome visitors, serving as gateways to the NRA. These 'pre-park' centres should be seen as not merely information centres for foreign visitors but also as a key facility in the area. The interpretation centres should allow the discovery of the territory in a wide sense, and at the same time concentrate their efforts in creating launch pads to make local development possible, endeavouring to consolidate the minimum technical structures. In this type of context, it is important to facilitate the creation of synergies with other possible facilities of promotional initiatives such as tourist offices, museums or permanent exhibitions open to the public etc.

Economic tertiarization, and specifically tourism, has been the alternative to the economy of diversification due to the loss of import of the primary sector in mountain areas. In this sense, the existence of two major models of tourist development in the Pyrenees becomes evident: downhill skiing and nature pursuits. In the areas linked to the NRA it would seem obvious to work as in the aforementioned example, relating nature and cultural pursuits. In order to promote the second model, it is vital to re-value local heritage on behalf of the local population. This revaluation necessitates converting local heritage into an economic resource as well as an element of community invigoration. The tasks of sensitising and encouraging participation of the local population, and conversion of heritage into an economic resource, require direction and consensus among the administrations with territorial commitment.

The Alt Urgell territorial matrix is of some value based on its landscape, its diversity of habitats and its particular orographical configuration.

The challenge and opportunity which our field of work faces is to predict the negative effects of naturbanization, found in counties which have undergone a powerful process of naturbanization.

Finally, the strategy for invigoration should have its foundation in identifying these attributes, assigning them value, identifying the situation and planning strategies of action to maintain these natural and heritage values (create consensus documents such as a 'Landscape Charter', implement the Territorial Plan of High Pyrenees, among others). This strategy should include local associations, private social work foundations and caretaker institutions.

REFERENCES

- AGE. 1996. *From traditional countryside to postproductivism: Recent trends in rural geography research in Britain and Spain*. Madrid: Asociación de Geógrafos Españoles.
- Aldomà, I. et al. 2004. La transformació del territori i del paisatge de l'Alt Pirineu. In E. Vicedo (ed.), *Medi, territori i història*: 139-164. Lleida: Pagès.
- Benito Hernández, I. et al. 2003. Guía de criterios para el desarrollo de actividades recreativas en espacios naturales protegidos Los espacios rurales entre hoy y mañana: 225-231. *Procc. XI Coloquio de Geografía Rural, Santander, Spain, 2002*.
- Bertrand, C. & Bertrand, G. 2002. *Une géographie traversière. L'environnement à travers territoires et temporalités*. Paris: Éditions Arguments.

- Bowler I. R. et al. (ed.) 1992. *Contemporary Rural Systems in Transition*. Vol. 2 *Economy and Society*. Commonwealth Agricultural Bureaux International CABI. London: Redwood Press Ltd, Melksham
- Brodde, Y. 2007. Magic, Myth and Local Economic Development (EGRG4). Development concepts for rural peripheries – Findings from three European case studies (2001–2005). Annual Conference, Royal Geographical Society-Institute of British Geographers Sustainability and Quality of Life, London, 28–31 August 2007.
- Burgess, J. et al. 2000. Recollint valoracions de la natura: perspectives ecològiques, econòmiques i culturals. *Documents d'Anàlisi Geogràfica* 37.
- Cabré, A. 1999. *El sistema català de reproducció*. Barcelona: Editorial Proa
- Cabré, A. 2006. Demografia global, demografia local: perspectives per al segle XXI. Unpublished.
- Cerdà, I. 1867. *Teoría general de la urbanización y aplicación de sus principios y doctrinas a la reforma y ensanche de Barcelona*. Madrid: Imprenta Española.
- Comas d'Argemir, D. 1995. La definició de la cultura pirenaica. In J. Bertranpetit & E. Vives (eds.), *El passat dels Pirineus des d'una perspectiva multidisciplinària*. Andorra la Vella: Centre de Trobada de les Cultures Pirinenques.
- Comas d'Argemir, D. & Pujades J.J. 1997. *Andorra, un país de frontera. Estudi Etnogràfic dels canvis econòmics, socials i culturals*. Andorra: Ed. Alta Fulla.
- Comas, D. 2002. *Andorra, una economia de frontera*. Lleida: Pagès Editors.
- Cunningham, C. & Prados, M.J. (2003). Calidad ambiental y nuevas pautas en la movilidad residencial de la población. Propuesta metodológica para el estudio de procesos de naturbanización en Los espacios rurales entre hoy y mañana: 425-433; Procc. XI Coloquio de Geografía Rural, Santander, 2002.
- Etchélecou, A. et al. 2007. *Déclaration de politique scientifique pour la période 2007–2010*. Pau: Ed. Laboratoire Société, Environnement, Territoire, Unité Mixte de Recherche 5603 du Centre National de la Recherche Scientifique et de l'Université de Pau et des Pays de l'Adour. <http://web.univ-pau.fr/RECHERCHE/IRSAM/>
- European Parliament. 1998. *Vers une politique européenne des montagnes*. Parlement Européen, Direction Générale des Études. Document de Travail, AGRI 111/A, Strasbourg.
- Ferrás, C. 1994. Contraurbanización, suburbanización y cambio rural en la Europa Atlántica. Estudio comparado de Galicia e Irlanda 1970-1990. PhD Thesis, University of Santiago de Compostela.
- Francès, G. 2007. Le tourisme rural, une forme de développement durable dans Les Pyrénées Catalanes. In S. Clarimont & VVlès, *Tourisme durable en montagne: entre discours et pratiques*. Paris: Afnor.
- Francès, G. 2007. La incidencia de las redes sociales en el desarrollo del agroturismo. *Revista de Estudios Agro-sociales* 213: 103–128.
- García, F. & Mateu, J.J. 2003. Cambios y permanencias en las dinámicas sociodemográficas de los Pirineos españoles. El paper de los movimientos migratorios. In *Ager. Revista de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo rural* 3: 29–74.
- Goerlich, F.J. & Mas, M. 2007. *Actividad y territorio: un siglo de cambios*. Fundación Banco Bilbao Vizcaya Argentaria. Bilbao: BBVA.
- Guirado, C. 2007. Del despoblament a la revitalització demogràfica: canvis en el comportament de la població al Pirineu català (1860-2006). El cas de l'Urgellet i el Baridà (Alt Urgell-Cerdanya). Research project of Geography Department. Autonomous University of Barcelona (unpublished).
- Harper, S. 1991. People moving to the countryside: case studies of decision-making. In T. Champion & Ch. Watkins (eds.), *People in the Countryside. Studies of Social Change in Rural Britain*. London: Paul Chapman Publishing Ltd.
- Hernando, Mateo 2007 El desenvolupament local. Vull Saber col. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya
- Hervieu, B. 1995. El espacio rural europeo entre la ruptura y el desarrollo. In E. Ramos Real & J. Cruz Villalón (eds.), *Hacia un nuevo sistema rural*: 25–27. Madrid: MAPA.
- Jaillet, M.C. 2004. Développement et recomposition des espaces periurbains. *Conférence Horizons Aquitains. La collection ressources. "Périurbain, périrural?" Lutte contre les discriminations, rénovation urbaine / pays touristiques*, Pau: Coference hold on 30 avril 2004. <http://www.aquitaine-pqa.fr/>
- Laboasse, J. 1973. *La organización del espacio*. Madrid: Instituto de Estudios de Administración Local.
- Lanot, J.M. 2004. La naturbanization: concept et processus d'aménagement des territoires protégés. In *Lieux, Milieux et territoires. Recherches géographiques de doctorants à Pau*: 35–41. Pau: Revue Hégoa. Revue du Laboratoire Société, Environnement, Territoire, Unité Mixte de Recherche 5603 du Centre National de la Recherche Scientifique et de l'Université de Pau et des Pays de l'Adour, n° 24.
- López Colás, J. & Yépez Martínez, B. 2007. *Informe demogràfic i projecció de la població del municipi de la Seu d'Urgell a l'horitzó 2016*. Barcelona: Centre d'Estudis Demogràfics. Universitat Autònoma de Barcelona.

- Majoral, R. & Sánchez, D. 1998. *Pluriactividad y postproductivismo en la Cataluña Rural. IX Coloquio de Geografía Rural*: 141–150. Vitòria: AGE.
- Martinez Illa, S. et al. 1988. Evolució dels usos del sol. *Inventari i anàlisi in Documents d'Anàlisi Geogràfica* 12: 39–57.
- Martínez de Pisón, E. 2000. *Cuadernos de montaña*. Madrid: Temas de Hoy.
- Matamala, N. 2003. Els canvis en l'ús del territori de muntanya durant el segle XX i llur reflex en el paisatge. Els municipis de Farrera de Pallars i Tirvia (Pallars Sobirà). Bellaterra: Departament de Geografia, Universitat Autònoma de Barcelona. Research project.
- Miralles-Guasch, C. et al. 2006. Habitatge i mobilitat residencial a la Regió Metropolitana i a la Província de Barcelona. Primers resultats de l'Enquesta de Condicions de Vida i Hàbits de la població de Catalunya. *Revista Papers* 46: 9–46.
- Molina, D. 2000. Conservació i degradació de sòls a les àrees de muntanya en procés d'abandonament. La fertilitat del sòl al Parc Natural del Cadí-Moixeró. Bellaterra: Departament de Geografia, Universitat Autònoma de Barcelona. PhD Thesis.
- Moltó Mantero, E. & Hernández Hernández. 2004. La funcionalidad de los medios rurales en las sociedades urbanas. *Investigaciones Geográficas. Instituto Universitario de Geografía* 34: 63–76.
- Mounier, I. 2003. *Conservation de la nature ou maintien de l'activité humaine? Quelle priorité dans la gestion des Parcs Naturels de Catalogne?* Lyon : Université Lyon III et Savoie.
- Mulero Mendigorrí, A. 2004. Iniciativas internacionales para la protección de espacios naturales. Un análisis crítico de su aplicación en España. In *Documents d'Anàlisi Geogràfica* 44: 167–187.
- Muñoz Flores, J.C. 2002. Les àrees protegides, avui. Principals figures de protecció de la natura. *Documents d'Anàlisi Geogràfica* 41: 135–144.
- Moren, R. et al. 2006. La immigració en àrees rurals i petites ciutats d'Espanya. Un estat de la qüestió. In *Documents d'Anàlisi Geogràfica* 47:141–155.
- Nadal, J. et al. 2002. Geochemical behaviour of catchments with different land cover: effect of land abandonment. In J.M. García-Ruiz & J.A.A. Jones, *Environmental change and Water Sustainability*: 43–50. Zaragoza: Instituto Pirenaico de Ecología-Centro Superior de Investigaciones Científicas.
- Nadaï, A. 2007. Emerging Energies, Emerging landscapes: Revisioning the Past, Constructing the Future. An Exploratory Workshop sponsored by the European Science Foundation. Centre International de Recherche sur l'Environnement et le Développement (CIRED), Nogent-sur-Marne, 6-8 June 2007. <http://www.cired.fr/forum/>
- Ortega Valcárcel, J. 2004. Áreas de montaña: de la supervivencia a la integración. *Boletín de la A.G.E.* 38: 5–28.
- Pallarès-Barbera, M. et al. *El cas de l'Alt Urgell*. Barcelona: Institut Català de la Dona.
- Pallarès-Blanch, M. 2005. El teixit social dels Pirineus a Pirineu en xarxa in *Recull de comunicacions de les Zones Trobades Culturals Pirinenques*, Esterrri d'Àneu: Societat Andorra de Ciències.
- Pallarès-Blanch, M. et al. 2006. El paisatge de muntanya com a oportunitat d'estudi i recuperació del patrimoni i la identitat pirinenca. In I. Cuadros (ed.), *Paisatge, territori i societat a les terres de parla catalana*. 243–259. Valls: Fundació Ramon Muntaner i Cosetània Edicions.
- Panigua, A. 2000. Migrants, líderes y estructuración rural en áreas desfavorecidas del interior. Un caso de estudio. In A: García et al., *Procc. X Coloquio de Geografía Rural*.
- 2001. Rural-urbano o local-global? Un análisis de procesos de globalización en áreas rurales. *Informe Socioeconómico de la Agricultura Española 2001*. Madrid: Fundación de Estudios Rurales.
- 2002. Counterurbanization and new social class in rural Spain: The environmental and rural imensions revisited. *Scottish Geographical Journal* 118: 1–18.
- 2002. Urban-rural migration, tourism entrepreneurs and rural restructuring in Spain. *Tourism Geographies* 4: 349–371.
- Pavón D. 2001. Los espacios rurales en el cambio de siglo: incertidumbres entre los procesos de globalización y desarrollo. *Documents d'Anàlisi Geogràfica* 38: 145–150.
- Pèlachs, A. 2004. *Deu mil anys de geohistòria ambiental al Pirineu Central Català. Aplicació de tècniques paleogeogràfiques per a l'estudi del territori i el paisatge a la Coma de Burg i a la Vallferrera*. Bellaterra: Departament de Geografia, Universitat Autònoma de Barcelona.
- Peña Rotella, A. 2003. Areas rurales de montaña en España. Los espacios rurales entre hoy y mañana: 759–769. *Procc. XI Coloquio de Geografía Rural*, Santander, 2002.
- Planas, Marta et. al. 2003. El patrimonio paisajístico como producto de consumo del turismo rural: casuísticas regionales. Los espacios rurales entre hoy y mañana: 69–78. *Procc. XI Coloquio de Geografía Rural*, Santander, 2002.

- Prados Velasco, M.J. 2006. Los parques naturales como factor de atracción de la población. Un estudio exploratorio sobre el fenómeno de la naturbanización en Andalucía. *Cuadernos Geográficos* 38: 87–110.
- Prats, Ll. 2003. Patrimonio + Turismo = ¿Desarrollo? Pasos: *Revista de turismo y patrimonio cultural* 1(2): 127–136.
- Prats, Ll. 2007. Concepto y gestión del patrimonio local. *Quaderns-e de l'Institut Català d'Antropologia* 9: 2007a Els museus d'etnologia a debat
- Ramos, P. 2000a. Políticas activas de ocupación en Europa. Desenvolupament local i comunitari. Associació Catalana de Sociologia (unpublished)
- Ramos, P. 2000b. El paper dels ens locals en el foment de l'ocupació Associació Catalana de Sociologia (unpublished)
- Ribas, M. 1995. *Nicolau M. Rubió i Tudurí i el planejament regional*. Barcelona: Ed. Altafulla-Institut d'Estudis Metropolitans.
- Soriano, J.M. 1994. *Efectes del despoblament sobre el medi físic d'un territori de muntanya (Tuixén, Parc Natural Cadí-Moixeró)*. Estudi de la variació de la fertilitat del sòl en camps de conreu abandonats. Bellaterra: Departament de Geografia, Universitat Autònoma de Barcelona.
- Soriano, J.M. et al. 2004 Pour une politique de préservation des paysages de montagne. *De la connaissance des paysages à l'action paysagère*. International Seminar. Bordeaux (France). Presentation unpublished and posters (CD room)
- Tort Donada, J. 1997 Acerca de la ordenación de los espacios rurales: algunas notas teóricas. Research Project: PB98-1224 (DGICYT) *Áreas marginales en Cataluña* Supervised by Roser Majoral
- Tort Donada, J. 1998. ¿Postproductivismo en la era de la postmodernidad? *Unas reflexiones críticas sobre la realidad actual del medio rural: 191–196*. Procc. IX Coloquio de Geografía Rural. Vitòria: AGE.
- Tort Donada, J. 2006. Algunas notas sobre la urbanización contemporánea del medio rural en Cataluña. 479–487 Procc. XI Coloquio de Geografía Rural. Santander: AGE
- Trepat, E. & Vilaseca, A. 2008. Ruralitat i immigració. *La integració de les persones immigrades en el món rural català*. Lleida: Fundació del Món Rural.
- Valdovinos Perdices, N. 2000. Acerca de lo rural, los modelos de desarrollo y las formas de articulación territorial In F. García Pascual, F. et al. (eds.), *Procc. X Coloquio de Geografía Rural de España. Los espacios rurales en el cambio de siglo: incertidumbres ante los procesos de globalización y desarrollo*: 817–823. Lleida: Universitat de Lleida.
- Vidal Bendito, T. 1998. Catalunya, gresol demogràfic Diàlegs. *Revista d'estudis polítics i socials* 1(1): 23–35. http://www.unesco.org/delors/delors_s.pdf
- <http://www.europarc-es.org/>
- http://mediambient.gencat.net/cat/el_medi/parcs_de_catalunya/garrotxa/linies/CETS.jsp?ComponentID=82677&SourcePageID=17230#1
- http://www.europarc-es.org/intranet/EUOPARC/publicado/esparc07_t3.html